

Abdurrahim Bey HAKVERDİYEV

Hortlağın Cehennem Mektupları

Abdurrahim Bey HAKVERDİYEV

**Hortlağın
Cehennem Mektupları**

Çeviri: Nezir KUMLAY

Z ZENGİN
YAYINCILIK

ZENGİN YAYINCILIK: 25
ÖYKÜ: 4

Eser: Hortlağın Cehennem Mektupları
Yazar: Abdurrahim Bey HAKVERDİYEV
Çeviri: Nezir KUMLAY
Düzenleme: Yurtseven ŞEN
Genel Yayın Yönetmeni: Sevinç FIRAT
Kapak Tasarım: Kaya ORAL
Editör: Meliha Kekilli

Baskı-Cilt: Modanlı Matbaacılık
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 33838
ISBN: 978-605-82536-7-4

Basım Yılı: 2017
Baskı Adeti: 5000

©Abdurrahim Bey HAKVERDİYEV
©Zengin Yayıncılık

Bu kitabın her türlü basım hakları Zengin Yayıncılık'a aittir...
Yazarın, çevirmenin, derleyenin, hazırlayanın veya yayınevinin yazılı ve resmi
izni olmadan basılamaz, yayınlanamaz, kopyalanamaz
ve dijital kopyalar dahil çoğaltılamaz.
Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

TEL:0212 509 23 22 GSM: 0535 012 40 60

web: www.zenginyayincilik.com
e-posta: zenginyayincilik@hotmail.com

Adres: Hobyar Mah. Çağaloğlu Yokuşu 8, Karvar İş Hanı kat 3.
Eminönü/Fatih/İSTANBUL

AZERBAIJAN CUMHURİYETİ
MEDENİYET VE TURİZM BAKANLIĞI'NIN
KATKILARIYLA

**Bu kitap; Azerbaycan Cumhuriyeti Medeniyet ve
Turizm Bakanlığı ile Zengin Yayıncılık
arasında imzalanan sözleşme uyarınca
Azerbaycan Kitaplarının Dünya'da
Tanıtılması Projesi (A.K.D.T.) kapsamında
yayımlanmıştır.**

İÇİNDEKİLER:

BABA VE OĞUL	7
AYIN ŞAHİTLİĞİ	31
HORTLAĞIN CEHENNEM MEKTUPLARI	38
CEHENNEM	73
ODABAŞI'NIN HİKAYESİ.....	132
MOZALANBEY'İN SEYAHATNAMESİ.....	187
BOMBA	214
MARALLARIM	217
ÇALGICI DEFTERİ.....	219
ŞİKÂYET	221
DECCALABAD	224
YEŞİLBAŞ ÖRDEK.....	229

Abdurrahim Bey Hakverdiyev (1870-1933)

Sovyet devri Azerbaycan edebiyatının ilk yaratıcılarından olan drama ve nesir ustası Abdurrahim Hakverdiyev 17 Mayıs 1870'de Karabağ bölgesinin Şuşa şehri yakınlarındaki Akbulak köyünde dünyaya gelmiştir.

İlk tahsilinin 1880'de Yusuf Bey'in yaz okulunda, sonrasında ise Şuşa real mektebinde almıştır. (1881-1890) Abdurrahim Hakverdiyev edebi faaliyete Şuşa real mektebinde okuduğu zaman başlamış, Mirza Fetali Ahundzade'nin etkisiyle "Hacı Taşdemir" adlı küçük bir piyes yazmıştır. Petersburg'da tahsiline devam ederken yaratıcı edebiyata olan ilgisi daha da artmış ve burada "Yersen Kaz Etini Görürsün Lezzetini" (1882) draması ile "Bozulan ittifak" (1896) faciasını yazmıştır. Yüksek öğrenimini tamamlayıp Şuşa'ya dönen Hakverdiyev burada oyunlar tertip etmiştir. Bir süre sonra (1902-1903) Bakü'de "Baba ve Oğul, Ayın Şahitliği gibi hikâyelerini neşrettirmiştir.

1905 devriminden sonra Rusya Devlet Meclisine Gen-
ce eyaletinin temsilcisi seçilen Hakverdiyev Petersburg'a
yollarını. Meclis dağıldıktan sonra bir müddet daha orada
yaşamaya devam eder ve Şah Muhammet Kacar'ın yapmış
olduğu facialara ilişkin materyaller toplar.

"Leyla ve Mecnun" operası 12 ocak 1908 yılında gös-
terime sunulduğu zaman Azerbaycan'ın ilk yönetmeni gibi
orkestrayı idare eder.

"Nicat" cemiyetinde ve Kür-Hazar gemicilik idare-
sinde çalıştığı zamanlar Kafkasya'ya, Dağıstan'a, Orta As-
ya'ya ve Volga boyuna seyahat etmiş "Ceylanalı", "Hort-
lak", "Laklak", "Süpürge sakal" vs. mahlaslarla "Molla
Nasreddin" dergisinde hikâyeler ve şiirler yayınlamıştır.

1919 yılında Dağıstan'a Azerbaycan Demokratik
Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak gönderilir.

1920 de Bakü'de yeni kurulan Şura Tiyatrosunun ko-
miseri seçilir. 1921-1931 yılları arasında Azerbaycan Dev-
let Üniversitesinde Edebiyat seminerlerine katılır.

1924 yılında Rusya İlimler Akademisinin vatanper-
verlik bürosuna muhbir üyesi seçilir.

11 Aralık 1933'te Bakü'de vefat eden yazarın mezarı
Fahri Hiyabandadır.

Azerbaycan klasik dramasını dolgun içerikli eserlerle
zenginleştiren yazar aynı zamanda nesir eserleriyle ün ka-
zandı.

Hakverdiyev'in, devrin önemli meselelerini anlatan
komik ve satirik hikâyeleri, XX. yüzyılın evvelinde milli
nesirde oluşan arayışları ifade etmek açısından en seçiyeli
klasik numunelerdir.

BABA VE OĞUL

I

Hacı H alil, ihtiyar adam, seksen beş yıl dünyada ömür
sürdükten sonra, Allah'ın emrini yerine getirmekteydi. Bü-
yük bir odanın ortasında hacının yüzü kibleye çevrilmiş,
başının üstündeki hoca kuran okumakla meşguldü. Sağ
tarafa hacının karısı oturmuş, elinde mendil, hazin hazin
Hacı'yla geçirdiği günleri hatırlayıp ağlıyordu. Sol tarafa
Hacı'nun genç oğlu divan üstünde oturup keyifsiz gözleri-
ni bir noktaya dikmişti ve içinden ah çekiyordu. Hacı'nın
kadim hizmetkârı Kerbelayı Gulamalı İranlı, kapının eşi-
ğinde ayakta durup gözlerinin yaşını nisan yağmuru gibi
aksakalından akıtıyordu. Kimse tek kelime konuşmuyordu,
herkesin gözü Hacı'nın üstündeydi.

Hacı Halil hayrete düşmüştü ve bu şaşkınlık içerisinde
onun eski günleri tek tek gözlerinin önünden geçiyordu.
Şimdi küçük Halil sekiz yaşında; babası kavurmacı Selim,
karısına:

"Hanım, bu çocuğun mektebe gitme zamanı geldi, be-
nim zanaatım iyi bir zanaat değil ki yanına alıp bu zavallı-
ya öğreteyim. Meydanın ortasında baharın yağmuru, kışın

karı başıma yağa yağa, yazın sıcağı bir taraftan ocağın sıcağı diğer taraftan beni yandıra yandıra ekmeke parası kazanıyorum. Bunların hepsi benim cahilliğimden kaynaklanıyor. Hiç olmazsa bu çocuğu okutalım, belki bilgisi sayesinde daha kolay ekmeke parasını çıkarıp bize de rahmet okur.” Halil’in anası, kocasının sözlerini beğenip kalkıp bir kazan su ısıtıp Halil’in kafasını yıkadı, saçlarını taradı, omzuna heybe atıp içine bir parça ekmeke koydu ve babasıyla birlikte “Oğul Allah sana yar olsun!” diyerek mektebe yolladı.

Hacı’nın mollası ve mektep arkadaşları tek tek gözünün önünden geçti. Mirza Nesip, İranlı yaşlı adam, en başta durmuş, önünde bir düzine çubuk, gözlerinde gözlük, çocuklara konu başlığı yazmakla meşgul ve çocukları duvarın dibinde sırayla dizilip oturmuşlar. Kimisi dersini okuyor, kimisi falakadan yeni çıkmış ayaklarını ovup ağlıyor ve kimisi arkadaşlarının şapkalarından yün koparıp ateşe atıyor ki güneş çıksın! Ama Halil bir köşede oturmuş, elinde alfabeti, tüm dikkatiyle dersini ezberlemekte. Kısacası, Kuran’a geçtiği gün, babası ona bir kat yeni elbise diktirmiş. “Evladım Allah’tan tek arzum senin kazancından bir parça ekmeke yiyip ondan sonra ölmektir.” demişti. Babasının bu sözleri, Halil’in içine dert olmuş, ölene dek kalmıştı; çünkü babası onun para kazandığını görmemiş, onu ufak bir bacı ve ana ile birlikte yetim bırakıp Allah’ın rahmetine kavuşmuştu.

Bıçare Halil on beş yaşında yetim kalıp azıcık okuduktan sonra mektebi terk ederek anasına ve bacısına ekmeke parası kazanma derdine düştü.

Halil’in babasından ufak, iki odadan ibaret bir ev ve yirmi iki manat kâğıt para kalmıştı. Birkaç gün zavallı ço-

ok çalışıp didindi, ama hiçbir yerde kendisine iş bulamadı, sonunda anası baktı ki adamdan kalan paranın yarısından fazlası harcanmış ve neredeyse kalanı da bitecek, işte o zaman açlıktan ölebilirlerdi. Bir cuma günü pazardan bir çift dokuma çorap alıp oğlunu da yanına alarak Mirza Nasip’in evine gitti, zavallı kadın Mirza Nasip’in karısının yanına gelip şunları söyledi:

“Hanım, bu çocuk hocanın öğrencisidir. Kaç yıl buna ders verip eğitti, şimdi de hocanın da bilgisi var zaten bunun babası öldü, geride kalanlara hiçbir şey bırakmadı. Tüm aile bu ufak yetimden medet umuyor. Bu bir çift çorabı koy hocanın önüne, ben yalvarıyormuşum gibi ona yalvar, söyle ki Allah rızası için bu zaman kadar bu çocuğa babalık yapmış, şimdi de buna acıyıp bunu bir yere hizmetkârlığa bile olsa koysun ki, belki ayda beş altı manat alır da onunla kendisine ve yetim bacısına bakar.”

Anasının bu sözlerini Hacı Halil hiçbir zaman unutmadı, bu sözleri sık sık ailesine ve arkadaşlarına söylerdi ve her zamanda Mirza Nasip’e rahmet okurdu ve derdi ki:

“Benim kazandığım bir lokma ekmeğin sebebi o merhumdur.”

Mirza Nasip, Halil’in anasının konuşmalarını diğer odadan duyuyordu, yaşlı adamın kadının sözleri o kadar etkiledi ki, gözünden istem dışı yaşlar akmaya başladı. Aceleyle yerinden kalkıp kadının olduğu odaya geçti. Halil’in anası yüzünü kapatıp köşeye çekildi ve Halil de elini göğsüne koyup hocasına selam verip edeple bekledi. Mirza Nasip, çorabı kabul etmeyerek Halil’in anasını gönlü-

nü alıp yolladı ve Halil'i yanına alarak, dostu kuruyemişiçi Ağa Hüseyin'in yanına götürdü.

Ağa Hüseyin zengin biriydi; İran'la büyük bir kuru yemiş ticareti yapıyordu. Ama okuma yazması olmadığından her zaman okuryazar bir adama ihtiyacı vardı. Mirza Nasip, Halil'i Ağa Hüseyin'e övüp yanına almasını rica etti. Ağa Hüseyin kendi dostunun ricasını kabul edip ayda altı manat maaşla Halil'i dükkânında çalıştırmayı kabul etti. Hatta ona yemeğini vermeyi ve yılda bir kez elbise almayı da kendi üstüne aldı.

Halil mutluluğundan eve nasıl geldiğini bilmedi. Şimdi ufak çocuk kendini erkek ve ev sahibi hissediyordu ve bu his onun için övünç kaynağı olmuştu. Altı manat o zamanlar büyük paraydı. Etin beş kilosunu bir manata, yağın kilosunu üç manata veriyorlardı ve Hacı Halil ailesinin altı manatla refah içinde geçindiklerini unutmamıştı.

Halil, Ağa Hüseyin'e hizmet etmeye başladı ve ilk günden samimiyet, çabukluk ve doğruluk gösterdi. Bunun bu sıfatları Ağa Hüseyin'in gün geçtikçe ona olan sevgisini artırdı. Ne zaman Mirza Nasip'i görse derdi:

"Ben elli yıldır alışveriş yapıyorum böyle çalışkan bir genç görmedim."

Bir yıl çalıştıktan sonra Ağa Hüseyin Halil'in maaşını on manat yaptı. Halil, ağasının hizmetine değer verdiğini görüp ona olan samimiyet ve sevgisini artırdı.

Dört yıl bu şekilde Halil Ağa Hüseyin'e hizmet etti ve

bu dört yıl müddetince maaşı otuz manata çıkmıştı. Bu maaşla Halil'in ağalar gibi yaşaması bir yana, hatta bir iki yüz manat kadar da toplayıp Ağa Hüseyin'e emanet vermişti ve Ağa Hüseyin her mal aldığında Halil'in parasından mal alıp kârını onun parasının üstüne koyardı.

Bir gün Halil annesine dedi ki:

"Ağa Hüseyin beni kendisiyle İran seferine götürmek istiyor ve iki gün sonra yola çıkmalyız." Bu haberin annesine ve kız kardeşine nasıl etki ettiğini Halil hiç unutmadı. İki gün evladını gözünün önünden ayırmayan anne ve kardeşinden ayrılmak istemeyen bacı gizlice ağlıyorlardı ama Halil'in yanında sakinleşip ona yol hazırlığı yapıyorlardı.

Sefer günü Halil, amcası Kelleci İman'ı evlerine getirip annesi ve bacısı ile ağlaya ağlaya vedalaştı. Çaresiz kadın Kur'an alıp aziz oğlunu altından geçirip ardından bir tas su serpip ağlayarak evine döndü.

Halil, Ağa Hüseyin'le birlikte İran topraklarına vardı. Ağa Hüseyin kuru yemiş merkezlerini ve alışveriş yollarının hepsini ona gösterdi ve sonunda yüzünü ona dönerek dedi:

"Evladım, ben seni buraya kendime yardımcı getirdim. Ben kaç yıldır İran'a yolculuk yapıyorum. Hiçbir yolculuğumda yardımcıya gerek duymadım, ancak sen ömrün boyunca hizmetçilik yapmayıp sonunda kendin için alışveriş yapmak düşüncesinde olacaksın, onun için ben ticaretin bütün yollarını ve kurallarını sana öğretmek istiyorum."

Halil, Ağa Hüseyin'in bu sözlerine nasıl teşekkür edeceğini bilemedi. İran'a ilk girişten beri Halil'in zekâsı, çabukluğu ve uyanıklığı Ağa Hüseyin'i hayrete düşürdü. Ağa Hüseyin kendi elinin altında çalışan adamın bu yeteneğini görüp çok mutlu oluyor ve övünüyordu.

Yeteri kadar kuru yemiş alıp bineklere yükleyip yola koyuldular. Halil, Ağa Hüseyin'e sordu:

"Binekleri niçin kiralyorsun?"

"Ne yapmalıyım peki?"

"Binekleri de satın alalım, vatana döndüğümüzde hem kuru yemişleri hem de binekleri satmamız daha iyi olur."

Ağa Hüseyin, Halil'in bu sözlerini duyunca biraz şaşırarak:

"Evladım, bu cevher ki sende var, inşallah gelecekte çok büyük bir tüccar olursun. Gelecek sene ben dahi gelmeyip seni İran'a tek başına alışverişe göndereceğim."

O yıl Ağa Hüseyin çok büyük bir kâr elde etti ve bu kârı da Halil'in ayağının uğurlu geldiğine yorumladı.

İkinci yıl Ağa Hüseyin, Halil'in eline büyük bir meblağ verip tek başına İran'a gönderdi ve bu yolculukta Halil yine çok dikkat ve yetenek göstererek epey bir mal alıp geri döndü. O yıl Ağa Hüseyin'in kârı geçen yıldan fazla oldu. Halil'in bu zahmetine karşılık Ağa Hüseyin o yılın kârının yarısını ona bağışladı. Bu yıldan sonra da Halil yine üç kez

İran'a yolculuk edip işlerini usulüne uygun yaparak geri döndü.

Bir gün Ağa Hüseyin, Halil'i çağırıp:

"Oğul kaç yıldır benim yanımda çalışıyorsun ve ben de bu müddette bana biriktirmem için her ay verdiğin paralarla senin için alışveriş yaptım. Bu gece hesaba bakınca gördüm ki senin bende sekiz bin manat kadar paran var. Bu parayla sen kendine özel bir ticarethane açabilirsin. Kendinde kabiliyetli gençsin, sanki anadan tüccar doğmuşsun. Sana teklif etmek benim görevimdir, istersen benim yanımda kalırsın veya ayrılıp kendi işine başlarsın."

"Amca (Son zamanlar Halil, Ağa Hüseyin'in ricasıyla ona amca diyordu.) benim için şimdiye kadar yapmış olduğun iyilikler beni sana bağlamıştır ve ben senden ayrılmayacağım. Ama beni, param oranında kendine ortak edersen yine birlikte ticaret yaparız."

Ağa Hüseyin Halil'in yüzünden öperek:

"Oğlum, sen ki böyle doğru gençsin, Allah malı mülkü senin başından dökecek. Başka biri olsaydı sekiz bin manatı duyunca yoldan çıkardı."

Aynı yıl Halil kız kardeşini kocaya verip kendisi de evlenmek için kolları sıvadı. Düşüncesini annesine açtı ve annesi de gidip Mirza Nasip'in torununu ona isteyip aldı. (İşte o kız şimdi Hacı Halil'in yanında oturup ağılıyordu).

Mirza Nasip vefat etmişti ve ailesi her zaman Ağa Hü-

seyin ve Halil'den yardım ararak geçiniyordu. Halil'in düğün masrafını Ağa Hüseyin kendi uhdesine alarak ona ve hanımına güzel hediyeler verdi.

Bundan sonra yedi yıl Halil ve Ağa Hüseyin birlikte alışveriş yaptılar. Sekizinci yıl Ağa Hüseyin vefat etti ve onun mal varlığı kardeşinin eline geçti. Çünkü Ağa Hüseyin'in çocuğu yoktu.

Ağa Hüseyin'in vefatından sonra Halil ayrılmak istedi, hesapladılar Halil'in payına yetmiş iki bin manat para düştü.

Bugünden sonra Halil hem ev hem ticaret sahibi olup kendi için özel bir dükkân açarak İran'la ticarete başladı. Birkaç yıl sonra Halil'in ticareti büyüdü ve Halil İran'dan başka Buhara ve İstanbul'la da bağlantı kurdu. Elli yaşına gelince Mekke-i Mükerrreme'yi ziyaret edip "Hacı" lakabı ile adlandırıldı. Hacı Halil kendi yeteneği, becerisi ve olgunluğundan dolayı şehirde, tüccarlar arasında birinci şahıs olarak kabul ediliyordu. En sonunda ölünce iki büyük evi ve milyondan fazla parası vardı.

Hacı'nın anıları anlatıldığı gibi birer birer gözünün önünden geçiyordu. Hacı öleceğini hissettiği zaman bulunduğu yerde gözünü açıp yastığından başını kaldırarak yüzünü oğluna döndü:

"Oğlum, Ekber, yanıma gel!"

Ekber sandalyesinden kalkıp babasının yanına geldi. Hacı Halil, Ekber'in elini eline alıp kalbine bastı ve:

"Oğul ömrüm boyunca Allah bana birçok erkek ve kız evlat verdi, sonra verdiklerini elimden aldı. Dünyada benim ve bu zavallı annenin ümidi ve gözünün nuru sadece sen kaldın. Bin bir zorlukla seni yetiştirip terbiye ettim. Her ne kadar okulu yarım bırakmış olsan da senin bilgin ve yeteneğin okul bitirmiş adamlardan az değildir. Yavrum, benim ömrüm tükendi, ölüyorum. Onun için sana birkaç vasiyet etmek istiyorum. Benim vasiyetim yaşlı dünya görmüş ve seni iki gözünden çok seven ata vasiyetidir. Eğer uygularsan zarar görmezsin. Önce, burada oturan bu yaşlı annen senin çok zahmetini çekmiş, sana süt vermiş, gece gündüz gözlerini senin gözünden ayırmamış, rahat bir uyku uyumadan seni dizlerinin üstünde besleyip büyütmüş, senin için bütün analık haklarını yerine getirmiştir. Şimdi de yaşlanmış, elden düşmüş, sende onu son günlerinde gözünden ayırma ki hem benim ruhum senden razı olsun hem de Allah. Sana ikinci vasiyetim ise şudur. Eğer benim ruhumun yine senden razı olmasını istersen, bu yaşlı Kerbelayı Gulamali'ye mukayyet ol. Çünkü O'nun ömrü bu kapıda hizmetçilikle geçmişi. Bu Kerbelayı iyi adamdır. Allah'ın doğru kullarındandır. Hürmete layık adamdır. Şimdiye kadar ben ona nasıl baktysam sende öyle bak, Allah senden razı olur."

Kerbelayı Gulamali Hacı'nın bu sözlerini duyunca yüksek sesle bağırarak, halsiz diz üstü yere çöktü:

"Ağa, Allah beni senden sonra dünyada yaşatmasın!" deyip hıçkırarak ağladı. Hacı eli ile ona işaret ederek sanki sakin ol, dedi ve sonra yüzünü oğluna taraf çevirdi:

"Yavrum, ben seksen beş yıl dünyada yaşamışım. Öm-

rüm boyunca birçok şehirler gezip çeşitli insanlara rastlamışım; Derler ki çok okuyan bilmez, çok gezen bilir. Bundan dolayı sana birkaç nasihat daha edeceğim. Ama doğru dinleyesin, kulağında da doğru tutasın. Önce, yavrum bu günden ömrünün sonuna dek bunu hiçbir zaman unutmaya ki Müslüman'sın. Kur'an ve Peygamberin şeraitinin hükümlerine her zaman itaat et ve bil ki bu itaatin sayesinde ahret yüz aklığının dışında dünya mutluluğu da seninle olur ve Allah'ın eli ve gölgesi hiçbir zaman senin üstünden eksik olmaz. Oğul, gençsin, gençliğin yanılma ve hatası çok olur, hata yapmamaya çalış. Allah göstermesin eğer sen de bir yanılma olsa tövbe et, her zaman çalış ki senin elinden, dilinden ve işlerinden kimseye zarar gelmesin. Dünyada herkese iyilik yapmaya çalış, yardım isteyen ve sana sığınanı hiçbir zaman geri çevirme, çünkü âcize, hastaya ve yoksula yardım etmek güzel sıfatlardandır. Oğul! Ben sana çok servet ve mülk bırakıp gidiyorum ve bu servetin temeli benim bilgim olmuştu. Onun için yavrum, evladın olursa terbiye et ve ilim okuyan yoksul çocuklarına her zaman yardımcı ol. Çünkü onlar okuyup adam olsalar, sen onlara baktıkça her zaman mutlu olup ve bu mutluluktan başka bir keyif alacaksın. Yavrum kötü arkadaştan her zaman uzak dur. Çünkü kötü arkadaştan dolayı insan binlerce belaya düşer, yüzünün suyu dökülür halk arasında adı kötüye çıkar. Tekrar ediyorum, aman kötü arkadaş elinden..."

Hacı Halil'in sesi gittikçe zayıfladı sonunda nefesi ke-sildi, dudakları yavaşça kıpırdıyordu. Galiba nasihatı bit-memişti. Her ne kadar sesi gelmese de son kalan nefesi ile içindekileri boşaltıyordu. En sonunda gazı bitmiş lamba gibi Hacı Halil söndü, boşalan eli Ekber'in elinden kurulup yere düştü. Hacı'nın evinden ağlama sesleri yükselmiş ma-

halle halkına onun vefatı bildirilmişti.

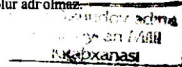
Hacı Halil vefat etti. Yani dünyadan kaç fakirin elin-den tutmuş, aç karınlar doyurmuş, çıplaklara elbise vermiş bir şahıs ayrıldı. O yüzden bu şahıs sadece kendi yakın ak-rabaları değil, bütün şehir ahalisi kaybettı.

Ne mutlu o kişiye ki, öldükten sonra adı dillerde do-laşsın, saygı ve rahmetle anılsın:

Dövlət-i cavid yaft her ki nigunam zist,
Ki ez ebeçeş zikr-i xeyr zinde kuned nam ra.'

60412-5

1. Sadi'nin Gülistan eserinden bir beyittir: İyi nam kazanan da-imi bir zenginlik bulmuştur. Çünkü arkasından hayır konuşulan adamın namı olur adrolmez.

II

Şehir halkı Hacı Halil'in vefatından haberdar olup onun evine toplandı. Götürüp cenazesini gömdükten sonra halkın adet ve geleneklerine uygun üç gün taziye meclisi kuruldu.

Üçüncü gün Ekber'i getirip hayır dua ile babasının dükkânını açıp "Allah senin baba yurdunu daim ve ebedi etsin!" diyerek herkes kendi evine gitti. Bu günden itibaren Ekber bütün gücü eline alıp merhum Hacı Halil'in yerine geçti.

Ekber, dükkânda alışverişe başladı. Birkaç aydan sonra bir gün Ekber dükkânda iken eski okul arkadaşı Rüstem dükkâna girdi. Ekber arkadaşının gelmesine çok sevinmişti, hizmetçisini kahvehaneden çay alması için gönderdi, oturup sohbet başladılar.

Ekber, Rüstem'i kaç yıldır görmemişti. Onun için gözünü onun yüzünden ayırmadan, konuşmasını dinliyordu. Ama Rüstem'in yüzünde hiç gençlik belirtisi görünmüyordu, her ne kadar yaşı Ekber'den fazla değilse de yine ondan on beş yaş büyük gösteriyordu. Gözlerinin altının morluğu onun uykusuz geceler geçirdiğine şahitlik ediyordu.

Ekber, arkadaşının bu kaç yılda nerede olduğunu sor-

du. Rüstem şapkasını alıp yere bıraktı ve cebinden bir gümmüş tütün tabakası çıkarıp Ekber'e teklif etti ve Ekber sigara içmediği için kendisi birini yakarak bir iki nefes alıp:

"Kardeşim Ekber! Bu birkaç yılda başıma o kadar olay geldi ki, ne anlatmakla ve ne de yazmakla bitmez. Vallahi nereden başlayacağımı bilemiyorum. Paris'ten mi, Berlin'den mi, Viyana'dan mı veyahut bizim Petersburg'dan mı? Ben biliyorsun ki burada okumak istememiş, babama beni Paris'e göndermesi gerektiğini söylemiştim. Zavallı adam ne bilecek ki dördüncü sınıftan kaçmış bir hayvanı Paris'in hiçbir ahırına bile bırakmazlar. Adamdan bin manat para çarpıp ver elini dedim Paris'e, Paris ne Paris! Yeryüzünün cenneti desem yine hata etmemiş olurum! Ne sokaklar, ne pazarlar, ne oteller, ne tiyatrolar ne kafeşantınlar var. Görsen aklını yitirip deli olursun. Paris'in kafeşantınlarında gördüğüm kadınlar sen görsen Mecnun'a dönüp çöllere düşersin. Nasıl hanımlar; kartal bakışlı, ceylan gözlü, şirin hareketli, tatlı sözlü... Sen de dünya gördüğünü mü söylüyorsun? Kayısı, kuru üzümün şirasına bulanarak gün geçiriyorsun, dünyadaki yaşamı bundan ibaret zannediyorsun." Bu arada Ekber Rüstem'in sözünü kesti:

"Rüstem affedersin, sen dünya görmüş adamsın ama ben avamım, bir iki kez kafeşantan lafı geçti, o ne demek?"

"Kafeşantan, yani hurma çuvalı! Ha ha ha!.. Kafeşantan, yani cennetin bir köşesi! O öyle bir yerdir ki, orda hem ruhun lezzet bulur hem bedenini! Öyle bir yer ki orda bütün dünyanın kaygısını unutursun, yani güzeller meclisi, galiba Sadi'yi okumuşsun:

“Be mecmen ki, der ayend şahidan-i do alemi!”² Paris’in güzellerini Kafeşantanda toplanmışlar. Hem senin için tiyatro getiriyorlar, hem oynuyorlar, hem okuyorlar ve rica etsen seninle akşamı edip sabaha dek sana misafir olurlar. Kısacası görmemişin bilmezsin.

“Şeniden key buved manendi diden”³

Daha ne söyleyeyim üç ay sonra bakıp gördüm ki bin manattan cebimde ancak iki yüz Frank ki bizim parayla yetmiş beş manat para kalmış. Babama telefon açıp bin manat daha istedim ve ardından da bir mektup yazdım ki her ay bana üç yüz manat para göndermezsen kendimi öldüreceğim. Babam bin manatı gönderip sonrada bir mektup yazmıştı ki:

“Yavrum, sen benim gözümün nurusun. Servetimin hepsi sana kalacaktır. Ben sana ayda beş yüz manatta gönderirim, yeter ki sen oku, adam ol ve sıkıntı çekme.”

Zavallı adam öyle düşünüyordu ki evet, benim oğlum büyük, faydalı adam olup gelecek. Ben de ona bakıp övüneceğim. Oğlunun dünyadan zevk almak için ondan para istediğini ne bilsin. Bir de sana söyleyeyim ki benim babamdan ahmak adam dünyada az bulunur. Dünyanın sadece pazara gidip eve gelmek, yemek yiyip namaz kılip uyumaktan ibaret olduğunu düşünüyor. Ne yapayım bir gün kafeşantanda kalsa o zaman görür ki dünya nedir ve insan niçin yaratılmıştır. Zavallı adam, cahil adam!

2. Bir meclis ki her iki dünyanın şahitleri oraya geliyorlar.
3. İşitmekle görmek bir değildir.

Şimdi, Ekber, söyle bakalım, sen neye gereksin ha, oturmuşsun bu fındığın, kestanenin içinde, sanki insan mısın? İnsan değilsin, hiçbir şey değilsin! Ama ben sana acıyorum, sana dünyanın lezzetini göstermem gerek. Sen bir düşün bak bu çeşit alışveriş senin kendine, varlığına yakışır mı? Baban kuru üzüm, hurmayı çocukluktan adet etmişti, onun için ayrı alışverişe hevesi yoktu. Ama geçmiş zaman ayrı, şimdiki zaman ayrı! Sen benim dediğime bak:

Bu dükkânı kapat, ayrı bir manifatura mağazası aç, git Moskova’dan, Petersburg’dan, Paris’ten mal getir. Hem alışveriş yap, hem de dünyadan lezzet al. Eğer istersen, ilk yolculukta ben de sana arkadaşlık edebilirim. Sen sanma ki ben sadece zevk u sefa yerleri dışında bir yer bilmiyorum. Senin canına yemin olsun, öyle alışveriş yaparım ki hiçbir tüccar beceremez.”

Kısacası, Rüstem kendi macerasını bu şekilde nakleddi Ekber’in halini değiştirdi. Sonunda ayağa kalkıp Ekber’den üç gün süreyle yüz manat borç alıp yola koyuldu.

Rüstem gitti, Ekber ise dükkânda kaldı. Akşama bir iki saat kala dükkânı kapatıp eve gitti. Anası:

“Yavrum niçin böyle çabuk döndün?”

“Ana başım çok ağrıyordu, oturamadım uyumaya geldim.”

Bu Ekber’in annesine söylediği ilk yalandı. Ekber’in annesi kalkıp sevgili oğlu için yatak hazırladı ve onu yatırdı. Kerbelayı Gulamalı de başının üstünde oturup onun alınına masaj yapmaya başladı.

Ekber o gece sabaha kadar uyuyamadı. Çünkü kah Paris'in Bolon ormanı ve kafesantları, kah Petersburg'un Nevski prospekti, kah Berlin'in Cöke caddesi gözünün önünden geçiriyordu. Sabah Ekber şiddetli bir baş ağrısı ile uyandı ve o gün rahatsızlanıp dükkâna gidemedi. Ertesi gün defteri koltuğunun altına vurup dükkâna geldi. Öğlen Rüstem gelip dün dükkâna neden gelmediğini sordu:

"Başım ağrıyordu, rahatsızdım, çünkü senden ayrıldıktan sonra uyukum kaçtı sabaha kadar uyuyamadım."

"Bu gece de ben seni bırakmayacağım, seni acayip bir yere götüreceğim, şimdide kadar öyle bir yer görmediğine eminim ve benden de seni nereye götüreceğimi sorma, gidince görürsün. Git eve en kaliteli elbiseni giyin, ezandan bir saat sonra gelip seni alacağım."

Ekber, annesinin belki de razı olmayacağını dedi. Bu cevaba Rüstem karnından tutarak yarım saat güldü:

"Ey zavallı çocuk sen hala anne sözü mü dinliyorsun? Rahmetlinin oğlu sen koca adamsın, anne nedir, seni kurt yemeyecek, kedi yemeyecek! Ama şimdi ki hal böyledir, dersin, Rüstem beni evlerine misafir olarak davet etmiş ve gitmesem incinir dersin, çabuk dönmeye de söz verirsin."

Rüstem, geçmiş günlerinden biraz daha laflayıp gitti.

Akşam Ekber eve gelip annesinden izin istedi ve erken döneceğine söz verdi. İzin alıp yeni elbiselerini giyinerek Rüstem'i beklemeye başladı. Biraz zaman geçtikten sonra kapının çalındığını duydu, Rüstem olduğunu anladı. Sokağa çıkıp baktı ki Rüstem bir faytonla kapıda durmuş.

Rüstem Ekber'i yanına alıp faytoncuya sür diye seslendi. Faytoncu ok gibi sürüp bir otelin önünde durdu. Ekber, Rüstem'den kendisini nasıl bir yere getirdiğini sordu:

"Ben şimdide kadar bir otele gitmemiştim."

"Hiç konuşma, senin görevin bana itaattir."

Faytoncuyu yolladıktan sonra Ekber'le kol kola girerek merdivenlerden yukarı çıktı. Yukarıdaki hizmetçi odanın kapısını açarak, iki elini yanına koyup asker gibi onları karşıladı. Ekber odaya girince gördü ki ortada beyaz örtü ile örtülmüş masanın etrafında iki tane Rus genci ve iki Rus kadını oturmuş sohbet ediyorlar. Yanlışlıkla başka odaya girdiklerini düşündü, çok mahcup oldu ama Rüstem onun omzuna vurup:

"Kardeş, ben masayı önceden burada hazırlatıp senin peşinden geldim. İleri gel de seni tanıştırayım."

Ekber'in kolundan tutup oturanlara doğru çekti ve gençler ayağa kalkıp onların yanına geldi. Rüstem Ekber'i önce gençlerle tanıştırdı ve sonra kadınlara doğru götürüp:

"Bayanlar, bu küçük ana kuzusuyla tanışmanızı istiyorum. Halen bunun ağzında anne sütü kurumamış, kendisi çok iyi çocuktur fakat annesinden çok korkar."

Bayanlar tebessüm ederek onunla tokalaştılar. Ekber burnunun ucuna kadar kızarak, bir şekilde kendi soyadını dedi. Derhal çay ve tatlı masanın üstünde hazır oldu. Ekber bir bardak çay alıp başladı içmeye, ancak zavallı kendini öyle kaybetmişti ki, çayı kulağına mı burnuna mı içeceğini

bilmiyordu. Ama Rüstem, iki Rus genci ve kadınlarla odayı serçeli samanlığa çevirmişti. Orada olan konuşmaların, iş-velerin, hareketlerin hepsi Ekber için yeni bir şeydi. İkinci kez çay geldiğinde, Ekber bardağı alıp kenarda bir divanın üstünde oturdu. Rüstem ise kadınlardan birine göz kırptı ve kadın gidip Ekber'in yanında durup onunla işve ile sohbet etmeye başladı. Çaresiz Ekber mahcubiyetten öyle bir hale düşmüştü ki eğer hazır bir mezar bulsaydı oraya gömülmeyi kabul ederdi. Kah terliyor, kah kızarıyor, kah sararıyordu. Ne diyeceğini, ne cevap vereceğini bilmiyordu. Ekber'e arkadaşlarının gizli gülmeleri her şeyden ağır geliyordu. Hizmetçi içeri girip masanın üstünü temizleyip onun dört tarafına rengârenk mumlar dizmeye başladı. Ekber hayretle buna bakınca kadın:

"Galiba bunlardan bir şey anlamıyorsun, görünen o ki sen gerçekten küçük bir çocuksun. Bırak ben sana anlatayım. Bu sofrta şampanya sofrasıdır."

Mumları yaktıktan sonra hizmetçi gidip birkaç şişe şampanya getirdi, şişenin ağzı tabanca gibi açılınca Ekber korktu ve buna da kadınlar çok güldüler. Ekber'in yanında duran kadın kalkıp iki kadeh şarap doldurarak birini kendisi aldı, diğerini Ekber'e uzattı:

"Bu kadehi benim sağlığım için içmeni rica ediyorum."

Ekber duraksadı. Ne yapacağını bilemedi. Masadakilerin hepsi içmesi için zavallı Ekber'in üstüne çullandı. Eğer bu şarabı içmesen, kendi cahilliğini ispat edersin ve ikincisi bu kadını çok incitirsin. Rüstem, elinde kadeh, kalkıp yüzünü Ekber'e dönerek:

"Kardeş, 'xahi neşevi risva. Hemrengi cemaet şov!'"

Hiç konuşulacak yer değil ve durmanın da anlamı yoktur, çaresiz içmen gerek, 'begir in cami-telx ez dest-i şirin!'"

Ekber kendini kaybedip şarabı kadının elinden alarak başına dikti. Belli ki, her bir günaha ilk adımı atmak zordur. Ekber şarabı içtikten sonra diğer kadın ayağa kalkıp onun sağlığı içinde içmesini rica etti. Zavallı Ekber çaresiz kalıp ikinci kadehi de boşalttı.

Sonra Rüstem elinde kadeh, ayağa kalkarak:

"Millet, bizim bu gecemiz çok değerli gecelerden biri oldu. Çünkü bu gece dünyadan habersiz bir ana kuzusunu sevaba dâhil ettik ve ben bu malum gecede size söz veriyorum ki bir müddet sonra bütün şehirlerde Ekber gibi bir şarapçı bulunmayacak, onun için rica ediyorum ki şeytan fabrikasının bu yeni işçisinin sağlığına içelim. Ekber kardeş, sağ ol!"

Misafirlerin hepsi kadehlerini Ekber'in sağlığına kaldırdı. Rüstem orada toplananların sağlığına içmesi gerektiğini Ekber'e anlattı. Çünkü kural böyledir. Ekber çaresiz kalıp yine şarabı içti. Üçüncü kadehten sonra Ekber'in dili çözüldü, başladı aralıksız konuşmaya ve kadehleri boşaltmaya. Sonunda sarhoş olup divanın üstünde uykuya daldı.

4. Yüzünün suyunun dökülmesini istemiyorsan, toplumla aynı renkte ol.

5. Bu acı kadehi tatlı elden al.

Bir süre sonra bağışmalar duydu. Uyanıp gördü ki sabah olmuş ama arkadaşları hala içiyorlar. Rüstem onu görüp:

“Ekber, bu kez bu kadar içki sana yeterli. Böyle böyle öğreneceksin. Merdivne basamağı tek tek koyarlar.”

Herkes ayağı kalktı ve hizmetçiye hesabı getirmesini söyledi. Ekber para vermek istedi, bırakmadılar. Ama dediler ki bir sonraki gün aynı oda da sana misafir olabiliriz. Ekber sevinerek onları davet etti.

Ekber çıkıp faytona binerek yola koyuldu ve yolda annesine ne cevap vereceğini düşündü. Eve geldiğinde annesinin uyumadığını gördü. Ayrıca gece vakti Kerbelayı Gulamali de iki kez Rüstem'in evine gitmiş, her defasında Ekber'in orada olmadığını söylemişlerdi.

Ekber annesinin sorularına çeşitli abuk sabuk cevaplar vermeye başladı: Kah Rüstemlerde gece geç olduğu için uyumuşum, onun için öyle demişler, kah güzel bir gece olduğu için Rüstem'le şehir dışına seyahate çıkmıştık, dedi. Sonunda annesinin onun yalanını anladığını görüp:

“Ey rahmetlinin kızı, işi oluruna bıraksana, ne çok çevirip soruyorsun! Ne zamana kadar beni çocuk gibi göreceksin?”

Ekber'in annesine bu şekilde cevap vermesi nasıl etki ettiyse zavallı kadın o gün akşama kadar ağladı ve bir iki defa Kerbelayı Gulamali'ye dedi ki:

“Kerbelayı, galiba Hacı Halil'in yurdunda baykuşlar ötecek! Ama Kerbelayı çocuktur, beyni kanlıdır, ben O'na nasihat ederim, inşallah düzelir.” diye cevapladı.

Ekber annesine ettiği laflara üzülmüş, sonra kendi kendine ‘Böyle iyi oldu, bundan sonra arkadaşlar benim adımla ana kuzusu koyup alay etmezler.’ demişti.

Bir hafta sonra Ekber, Rüstem'e, akşam masa hazırlanması için haber gönderdi. Annesinden habersiz evden çıkıp otele, aynı odaya geldiğinde Rüstem'in kadınlı erkekli büyük bir masa hazırlattığını gördü.

Eğlenmeye başladılar. Ama Ekber içmiyordu. Rüstem yiyip içiyordu, sohbet ediyordu ve herkes, özellikle kadınlar, onu övüyordu. Sabaha kadar yiyip içip eğlendiler. Ekber bin manattan fazla hesap ödeyip eve geldi.

Evde annesi oğlunun nerde olduğunu ne kadar sorsa da, Ekber cevap vermemiş sonunda, senin üstüne vazife değil diyerek gidip uyumuştu.

Zavallı kadın üzüntüsünden hastalandı, birkaç gün hasta yatağında yattı ve Tanrı'nın rahmetine gitti.

Ekber, annesinin vefatından bir iki ay sonra dükkânını kapatıp evi Kerbelayı Gulamali'ye emanet ederek, Rüstem'le birlikte Moskova'ya yola koyuldu. Manifatura için mal getirip yeni mağaza açacaktı. Moskova'dan Petersburg'a, oradan Berlin'e, Berlin'den Paris'e. Rüstem, Ekber'i bir ay Paris'in zevk âlemlerini baştanbaşa gezdirip kendisine benzetti ve bu seyahat Ekber'e yüz bin manattan

fazlaya mal oldu. Sonunda Paris'te Madam San Fua adlı güzel bir kadına bağlandı. Yılda yirmi dört bin manata anlaştı ve önceden de birkaç bin manatlık elbise ve mücevher aldı. Kendisiyle birlikte memleketine getirerek özel bir oda verdi ve evin şeklini de değiştirmeye başladı. Odaları Avrupa usulünce düzenlemiş, pahalı masa ve sandalyelerle süslemiş ve Madam San Fua için hazırlatmıştı. Yaşlı Kerbelayı Gulamali'ye yüz manat verip kovdu, yerine bir aşçı ve hizmetçi bir kızı pahalıya tuttu ve sonra bir fayton, dört orlovski ata büyük meblağlar ödeyip aldı, madama peşkeş çekti.

Madam San Fua, Ekber'in kanını sülük gibi emmeye başladı. Ekber eve bir gün hediyesiz gelirse madam onu konuşurmuyordu. Her gün Ekber'in evinde kumar masaları kurulur, otuz binlerle paralar kaybedilirdi ve her gece de Rüstem kendi arkadaşları ile Ekber'in evinde misafirdi. Ekber ticareti bırakmıştı ve işi sadece içki âlemleri ve kumar olmuştu.

Bir gün Ekber babasından kalan evlerin ikisine de ipotek konduğunu ve cebinde parası kalmadığını gördü. Hacı Halil'den kalan servetin hepsi, Avrupa seyahatine, içkiye, kumara, madamın aylığına ve bahşişlerine gitmişti.

Sonunda Madam San Fua, Ekber'e artık onunla birlikte olamayacağını bildirdi. Çünkü iki aydır ona para ve hediye gelmiyordu. Kısacası Ekber servetini kaybetmiş, ona sahiplik yapamamıştı.

Ekber ne kadar ağladıysa, yalvardıysa da kâr etmedi. Madam kendi eşyalarını toplayıp otele gitti. Ekber sinirinden ve üzüntüsünden hasta oldu.

Rüstem birkaç kez onu ziyaret ettikten sonra gidip gelmeyi kesti. Sonunda Ekber mektup yazıp yanına gelmesini rica etti. Cevap gelmedi. Bir gün Ekber'e Rüstem ile madam San Fua'nın birlikte oldukları ve madamın otel masraflarını Rüstem'in ödediği haberi geldi. Bu haber Ekber'i çok öfkeliendirdi.

Ekber bir aydan fazla hasta yatıp sonra ayağa kalktı. Bir gün sokakta giderken, güzel bir faytonda Rüstem'le madam San Fua'nın muhabbetle oturup ona doğru geldiklerini gördü. El kaldırdı faytonu durdurdu. İyice yaklaşıp bir kurşun madama, birini de Rüstem'e sıkarak her ikisini de öldürdü ve oradan gidip devlete teslim oldu.

İki yıl sonra istasyonun birine gidip gördüm. İhtiyar Kerbelayı Gulamali istasyonun önünde sırtını duvara dayayıp durmuştu:

"Kerbelayı, sen nere, burası nere?"

"Kurban olduğum, çarem nedir? Kırk yıl babasının ekmeğini yemişim, eğer onun kötü gününde yanında olmasam o ekmek benim gözlerime durur."

"Kerbelayı, anlamadım. Kötü gün nedir, ekmek nedir?"

Bu söze cevap vermek yerine, soğuk bir ah çekip kenarda duran bir grup askeri eliyle işaret etti. Askerlere doğru gidip baktım. Çok tutuklu vardı, kimi ayağı zincirli, kimi zincirsiz yerde oturmuşlardı. Saçı sakalı ağarmış genç bir delikanlı başını bir çuvala yaslayıp uyuyordu. Dikkatle bakınca Ekber'i tanıdım, ruh halim değişti. Yüzümü çevirip Kerbelayı Gulamali'ye döndüm. Kerbelayı sordu:

“Gördün mü?”

“Gördüm, Kerbelayı, bunu nereye götürüyorlar?”

“İrgüt bölgesine gitmesine karar vermişler. Benim de arkasından takip etmekten başka çarem yok.”

“Kerbelayı, sen yaşlı adamsın bu kadar yolu gidebilir misin?”

“Kurbanın olayım, kendim de biliyorum ki, ben oraya gidip yetişemeyeceğim, yolda bir yerde ölüp kalacağım, ama gitmesem kıyamet gününde Hacı Halil'in karşısına çıkamam.”

Biraz sonra tren gelip istasyonda durdu. Tutsakları pencereleri demirli bir vagona doldurdular ve Kerbelayı Gulamali arka vagona binip bana seslendi:

“Kurbanın olayım kal sağlıcakla, Allah seni korusun.”

Tren hareket etti ve bende gözden kaybolana dek, arkasından baktım ve bu saçmalıklar içinde Sadi merhumum bir beyti aklıma düştü:

“Ba bedan yar geşt hemser-i Lut
Xanedan-ı nubuvveteş qum şod”⁶

6. Hz.Lut'un karısı kötü insanlarla arkadaş oldu, peygamberlik hanedanı kayboldu.

AYIN ŞAHİTLİĞİ

Yaz mevsimi yeni girmişti. Şehrin havasının kirliliğinden, tozundan, zahmetinin çokluğundan bir miktar rahatlamak ve yorgun bedenimi eski haline getirmek için köye gittim. Kandablı köyünün havası özellikle geceleri herkesçe malumdur. Bu köyün aydınlık geceleri ne kalemle ne dille tasvir edilemez ve beni köye çeken sadece onun gecelerinin sefasıydı.

Güzel gecelerin birinde bir evin önüne bir taht koyup bir tarafında ben ve bir tarafında İmparator Birinci Nikola'nın devrinde hizmet etmiş amcam oturmuş istirahat ediyorduk. Gerçekten yelin esmesi, çekirgelerin kanatlarının vızıltısı ve yakındaki kanalın kurbağalarının ezgileri hepisi birbirine karışmış, ruha sakinlik veren acayip bir doğal uyumu meydana getirmişlerdi. Ovalarda ekilmiş tahıllar rüzgârın önünde o tarafa bu tarafa yatmış, deniz gibi dalgalanıyordu ve dolu başaklar mazlum mazlum başlarını aşağı eğmiş, ölüm emri verilmiş suçlular gibi cellatları olan çiftçileri bekliyorlardı. Seyrek olan boş başaklar başlarını yukarı kaldırmış gururla diğerlerine bakıyorlardı. Ama yanılıyorlardı, onlar da celladın elinden kurtulamayacaklardı. Lakin dolu başak, boş başaktan fazla kesilecekti. Buğday

tarlalarının bittiği yerde küçük çayın sırlıtsı net duyuluyordu ve çayın kenarında sıra ile boy atmış ardıç ağaçlarını sanki başaklar üzerinde gözetleyici koymuşlardı.

Köy uyumuştı. Ne horozlardan, ne köpeklerden ve ne de başka hayvanlardan bir ses çıkmıyordu. Aniden köyün altında bir horoz öttü. O an bu horoz vakitsiz öttüğü için kesinlikle başı cellat elinde gidecek diye düşündüm: Elbette, herkesin uyuduğu bir zamanda ses çıkarıp bağırmanın başının kesilmesi gerek!

Dolunay yükselmiş göğün bir katında durmuş bu durumu seyrediyordu. Yaşlı amcam aniden diz üstü kalkıp şapkasını gözlerinin üstüne indirdi. O an geçmiş günleri hatırladığımı, acayip bir hikâye anlatacağımı anladım. Amcam önce derin ah çekip anlatmaya başladı.

Dünya yaratıldığı günden bugüne kadar, bu gördüğümüz ay dünyanın etrafında dolaşiyor, kaç savaşlar, kaç bin olaylara şahit olmuş, kaç bin büyük şahsiyetler çağını görmüş, bunun dili olsa ne olurdu! İşte, ne güzel sohbetler ederdi! Şahitlik dedim bir nükte aklıma geldi, dinle anlatayım.

Bundan kırk yıl veya daha fazla önceleri benim çalıştığım zamanlarda, böyle güzel bir gecede Selman adında bir adam bir miktar bezi atına yükleyip köyden köye ticaret için giderken yolu bir dereye denk geldi. Derenin ortasında silahlı bir kişi Selman'ın önünü kesip attan inmesini emretti. Zavallı Selman ayakları titreye titreye attan aşağı indi. Eşkıya onun atını yükü ile elinden alıp:

“Şimdi kendin de ölmeye hazır ol, çünkü son nefesini burada vermen gerek, ben seni burada sağ bırakamam, köy yakındır, gidip haber verirsin, benim peşimden gelip beni yakalarlar.” dedi.

Selman'ın bedeni titredi:

“Be adam! Kimsin ben seni tanımıyorum, ama görüyorum Müslümansın, ne kadar zalim olsa da Müslüman da mertlik sıfatı olur. Ben beceriksiz çerçinin suçu nedir ki öldürmek istiyorsun? Bütün malımı elimden aldın, acaba benim canımdan da sen bir fayda göreceksin? Allah hakkı için sen benim canıma kastetme, ben zavallı bir adamım. Yedi küçük çocuğun babasıyım, altı aydır karım ölmüş, ben o çocuklara hem babalık hem analık ediyorum, eğer ben de ölsem bil ki çocukların hepsi açlarından ölürlər. Gel Allah hatırı için çocuklarımı babasız koyma. Acımak, insan kalbinin güzel sıfatlarındandır. Sen benim çocuklarıma acırsan Allah da seni unutmaz ve bende yemin ediyorum ki bu malın hepsini sana helal ettim ve hiçbir yerde de konuşmayacağım.”

Selman'ın sözleri eşkıyaya tesir etmedi:

“Be adam, boş yere yetim falan anlatma, benim sözüm sözdür, ölüme hazır ol!”

“O zaman izin ver iki rekât namaz kılayım, ondan sonra seni kendi vicdanına emanet edeyim.”

“Namaza engel olmam, ancak çabuk bitir gideceğim.”

Selman iki rekât namaz kılp sonra ellerini göğe açarak 'Allah'ım, benim bu haksızca dökülecek kanımı yerde bırakma, Allah'ım benim kimsem yoktur, sen kendin benim yetim çocuklarıma göz kulak ol!' Sonra gözünü aya çevirip ' Ey dünyayı yıllarca seyreden ay! Şahit ol ki senin gözünün önünde fakir, beceriksiz bir tüccarı haksız yere öldürdüler. Yolun bizim eve düşerse, ışığını benim yetimlerimin üstüne sal ve zavallı çocuklarıma babanız uzak yolculuğa gitmiş, onu beklemeyin. Gidip sokaklarda, kapılarda kendinizin günlük rızkını kazanın de. Ey dağlar, taşlar, göller, akan sular, esen yeller, burada sizden başka kimse yoktur, siz de şahit olun ki, burada dünya malı için bir kişiyi öldürüp onun yedi çocuğunu yetim bıraktılar.'

Sonra kelime-i şehadetini okuyup yüzünü eşkiya çevirdi:

"Kardeş, şimdi özgürsün, eğer beni öldürmek fikrinden vazgeçmemişsen bismillah sözüm yoktur, ama bil ki, ama bil ki benim kanımı Allah yerde koymayacak."

Eşkiya hiçbir söz söylemeden tüfeğini çekip Selman efendinin kalbinden bir kurşun vurup onu öldürdü ve sonra onun atını, bezini, elbisesini alıp yola koyuldu.

Sabah köy halkı Selman'ın cenazesini buldu, bir ata yükleyip defin için köye götürdü. Selman'ın küçük yetimlerinin, özellikle on yaşındaki kızının ağlamasını yazmaya hiçbir kalemin gücü yetmez. Her bir okuyucu yetim kalmış yedi küçük çocuğun durumunu hayaline getirebilir.

Selman'ın ölümünden beş altı ay geçtikten sonra onun

genç kardeşi Süleyman bir kan davasıyla itham edilip tutuklandı. Bu genç sahipsiz ve karşı taraf güçlü olduğu için gösterilen şahitler gidip mahkemede yalan yere yemin edip suçu genç Süleyman'ın üstüne attılar. Bu zavallıya sürgün verdiler.

Bir süre sonra Süleyman esaretten kaçma imkânı bulmuş, eşkiya grubuna katılmıştı. Bu grubun başkanı da onun kardeşi Selman'ın katili olan eşkiyaydı. Süleyman kendi kardeşinin katili ile birkaç zaman arkadaşlık etti.

Tesadüfen bir gece bu iki arkadaşın yolu Selman'ın öldürüldüğü dereye düştü. Derenin içinde eşkiya yüksek sesle güldü. Süleyman onun böyle gülmesinin sebebini sordu. Vallahi, gülmemin önemli bir sebebi yoktur, ancak geçmiş bir ahvali hatırladım, onun için güldüm. Süleyman vurgulayarak sorduktan sonra eşkiya cevap verdi ki, kaç yıl bundan önce burada bir çerçi öldürdüm ve o çerçi öldüğü zaman ayı, yıldızı, taşı, toprağı kendine şahit tuttu. Şimdi aklıma gelince, o çerçinin ahmaklığına gülüyorum.

Süleyman bu sözleri duyunca hayretle parmağını ısırtıp 'Evet, dünyada böyle acayip işlere çok rastlanılır.' dedi.

Arkadaşlar dereden düzlüğe çıktılar. Biraz geçtikten sonra Süleyman atının eyerini düzeltmek bahanesi ile geride kaldı ve eşkiya önde gitti. Süleyman eşkiyaya biraz ara verdikten sonra, tüfeğini düzeltip onu sırtının ortasından vurarak, kardeşinin intikamını aldı.

Amcam hikâyesini bitirdi: "Yavrum, Allah haksız yere dökülen kanı yerde bırakmaz ve ay, yıldız, taşlar, ağaçlar

Allah'ın hükmü ile bu şekilde şahitlik edebilirler." dedi.

Yaşlı adamın masalı bitti, ama onun ilk sorusu benim aklımdan hiç çıkmadı. İçimden bu soruyu soruyordum, 'Bu gökteki ay niçin konuşmuyor? Niçin onun dili yoktur? Ah! Bu ay benimle biraz sohbet etseydi ne olurdu?' Bu hayalle beni uyku tuttu, uyudum.

Gece rüyamda, ay yerinden hareket edip bana doğru iniyordu. Meramuma ulaştım, galiba benimle sohbet edecek diye düşündüm. Gerçekten ay gelip karşımda durdu, 'Doğrudur, ben dünya yaratıldığından beri onun etrafında dönüyorum. Ben Hz. Âdem'in Havva ile beraber cennetten çıkarılmalarını gördüm, ben Hz. Musa'nın Tur'da mucizatlarını duydum, ben Hz. Yusuf'un kuyuda üstüne ışık saldım ve Hz. Yakup'un geceler ağlamasını ve "Vay oğul!" sedasını duydum. Benim şafağım Mısır Firavunlarının, Roma Kayserlerinin, Kiyaniyan ve Saniyan şahenshahlarının, Beni Ümeyye ve Beni Abbas halifelerinin saraylarına, Turan ve Türk halklarının saraylarına düşmüştür. Ben İslamın yükseliş ve inişinin şahidi olmuşum. Ben o gecenin şahidiyim ki, son Peygamber birkaç ashabı ile Mekke'nin kenarında bir dağın başında durup derdi: "Benim arkadaşlarım, benim azizlerim! Mekke halkı bize dünyayı dar etmiş, bunlar bizi öldürüp din-i mübini yok edecek. Burada bölünüp iki gurup olalım, yarımız Habeş'e doğru, yarımız Medine'ye doğru gitsin. Eğer grubun biri telef olsa, belki öbürü sağ kalır ve İslam dinini yayar." Ve ben o gecenin şahidiyim ki, Kerbela meydanında Peygamber evladı sabaha kadar kutsal nurlar içinde din yolunda şehadete hazırlanıyordu. İslam yolunda ben kaç savaş, kaç cihat gördüm, ondan dolaydır ki Müslümanlar beni kendilerine özel bir

alamet olarak almışlar. Ama şimdi bu milletin durumuna baktıkça, dilsiz olup konuşmamak en iyisidir, diyorum. Benim yüzümden siz bir siyah görüp onu leke sayıyorsunuz. Hayır, o, kara leke değil, belki benim ahımın tütsüsüdür ki, Müslüman milletlerin her yönden diğer milletlerden geri kalmasını görüp çığırından çıkartıyorum!

O anda horozlar ötüp beni uykudan uyandırdılar. Sabaha az kaldığını ayın da batmaya hazırlandığını gördüm. Uykudan uyanmama çok hayıflandım. Bir hafta uyuyup ayla sohbet edip duyduklarımı topluma açıklasaydım ne olurdu sanki! Ah, ne güzel olurdu, bu ay konuşsaydı!

HORTLAĞIN CEHENNEM MEKTUPLARI

BİRKAÇ SÖZ

“Cehennem Mektupları” diye adlandırdığım bu eserim “Marallarımın” mabedi olarak, bir kısım olumsuz tiplerden ve aslı olmayan konulardan söz eden bir eserdir.

Cehennemin tasviri, ve şubelerinin adları, günahkârlara olan cezaların çeşitleri... Hiçbirisi hayali değil. Hepsisi “Tenbih’ül Gafilin” ve onun gibi başka eserlerden alınmıştır. Bu eseri yazmaktan maksadım aslı olmayan konuların sıradan Türk halkının kafasında ne derece sağlam bir yer tuttuğunu göstermekti.

Medine’nin etrafında peydah olan ejderha ve Âdem ile Havva’nın Hannası⁷ yedikleri hususunda yazılanları okuyanlar diyecekler ki, ‘Bu tasnif eden tarafından atılmış bir ifradır.’ Sizi temin ederim ki bu, iftira ise de müçtehitlerin kitaplarında yazılmıştır. Cahil halk arasında şimdi de var olan; bir kısım aslı olmayan adetleri göstermek, mesela, yatırlara inanmak, kuduz köpek ısırınca doktor yerine topal seyit yanına gitmek, böylece halkın içinden kaldırılması farz olan gelenekleri anlatmayı gerekli gördüm.

Şüphe yok ki, cehennemin kendisi aslı olmayan bir mekândır. Ama bu eserde “cehennem” sözcüğü “olumsuz tipler” topluluğu anlamında düşünülmelidir.

A.H.

7. Güya şeytanın oğluymuş.

ÖN SÖZ

Ama haber ravileri ve eserlerin nakilleri tatlı söz diyenler hikâyelerin toplandığı yerde kimden söz edecekler? Tabii ki kuldand... Hakir ve fakir kul! Hortlak lakabıyla en azından her kulun hayal gemisinde durup düşünce denizinde gidiyordum ve dünyanın geçmiş ve gelecek işlerini bir bir hayalimden geçiriyordum. Ansızın hayalime cehennem geldi ve yine hayalimden kulağımda bir ses duyuldu:

“Ey gafil Hortlak, bu ne gaflet uykusudur ki uyumuşsun?”

İnsan dünyanın bütün yerlerini, dağlarını, ormanlarını, denizlerini ayakları altına alıp gezdi, yeryüzünde insan ayağı değmeyen bir nokta kalmadı. Sen de onların inadına, gidip cehennemi gezip oradan bir haber getirirsen ne olur? Bu sesi duyduktan sonra hayalim her yerle konuştu. Ancak bir tek cehennem yolculuğuna karar verdim. Kendi kendime, ‘Yoksa ben Kristof Kolomb’dan eksik adam mıyım, gitti Amerika’yı buldu veya Macellan’dan eksik miyim ki dünyayı dört kez dolaşmış, ne kadar bilinmez yerler, adalar bulmuş. Doğrudur, yolda vahşiler onu öldürüp yemek pişirdiler. Bu da onun kendi taktığıdır. Bir ism-i azam okuyup onların gözlerine üfleseydi, hepsinin gözü kör olurdu, oda yoluna giderdi. Kâfir olduğundan ism-i azamı bilmiyordu. Öyle olduğu için belaya uğradı veya Vasgo de Gama’dan, ya Nansen’den eksik miyim veya İskender-i Zulkarneyn’le karanlığa gidenlerden aciz adam mıyım veya Şeyh-i Sey-

yahtan aciz miyim ki yıllarca kayıktı oturup Hint okyanusunu gezmiş ve Avrupa'ya şimdi bile bilinmeyen bir gün bedidevvarı bulmuş, onun duvarına mum yapıştırıp kimya duasını almış.'

Ben bu adamların hiç birisinden geri ve hiç birisinden aciz değilim. Benim de gidip cehennemi gezip oradan haber getirmem gerek.

Oraya şimdiye kadar milyonlarca insan gitmiş. Çoğu bilgin ve okumuş insanlardır. Ama hiç birisinden bir haber yok. Ben hem giderim, hem de haber getiririm.

Yalnız bir hususta beni bir düşünce sardı. Ben canlıyım, cehenneme nasıl gidebilirim? İnsanın ölmesi lazım ki cehenneme gitsin.

Doğrusu ölmeye önceleri hiç niyetim yoktu. Ayrıca ölüp giden geri dönemez. Hatta bu hususta bir misal de var.

Bizim şehrimizde Musa Bey adında bir adam vardı. Bu adam yetimleri korumayı kendisine meslek edinmişti. Dört yetimi birbiri ardınca bakıp büyümüş hepsinin de mal varlıklarını midesine indirerek sindirmişti. Yetimler büyüyüp ondan hesap sorunca şöyle derdi: "Yavrum, mezarlığa giden ölü bir daha geri gelmez." Ondan dolayı bu söz bizim şehirde darbu mesel olmuştur.

Geçici bir ölüm lazım! Birkaç yıllığına ölüp cehenneme gidip sonra yine geri döneceksin.

Yine gapten ses geldi bana: "Ümitsiz olma Hortlak!

Ümitsiz Şeytandır ki Allah'ın dergâhından ebedi kovulmuş. Sen durma, direkt git Karabağ'a, orada Mirza Koşunali Tebrizi adında saygın bir adam iksir yapmakla uğraşiyor. O senin derdinde çare olabilir. Hortlak! Bil ki arayan bulur."

Bu sesi işitip kendime 'Arayan bulur.' deyip Yevlak bölgesine, sabah yetiştim. Şuşa'ya trenin ne zaman gideceğini sordum. On beş yıl sonra belki gider dediler. Bu kadar bekleyemem işim aceledir, dedim. O zaman faytonla gitmemin gerektiğini belirttiler. Çok güzel, deyip faytoncu çağırdım. Yani aslına bakarsanız faytoncu beni çağırdı. Yevlak'a gelenlere faytoncular göz açtırmıyorlar. İnsanın etrafında, kuzgunun leş üstünde döndüğü gibi dönüyorlar. Sakıncası yok! Bir faytoncu çağırdım:

"Yavrum, faytonun sağlam mı?"

"Öyle bir faytonum var ki otomobil onun yanında hiçtir."

"Beni Şuşa'ya kaç götüreceksin?"

"Görüyorum ki sen asil bir gençsin. Kendin de beyce benziyorsun. Kesin pazarlığı da sevmiyorsun. Onun için sana iş bitiren bir rakam diyeceğim."

"Elbette, iş bitiren rakam iyidir."

"Senin hatırın için faytonu kırk yedi manata koşarım."

"Beni ne zaman Şuşa'ya yetiştirirsin?"

“Vallahi, yalan olacağından korkuyorum ama yarın sabah saat onda Şuşa’ya girersin.”

“Kesin mi?”

“Belki biraz daha çabuk... Ancak söz vermeye korkuyorum. Belki yalan olur. Ama saat ona şüphen olmasın.”

“Güzel, git hoş, gel.”

Faytoncu gitti ben de oturup çay içtim. Biraz geçmişti ki, baktım fayton yıldırım gibi istasyona doğru geliyor. Çıkıp bekledim. Faytoncu elini havaya kaldırıp bir kamçı benim şapkama, birini de atlara vurup yola koyuldu. Fayton öyle bir hızla yola koyuldu ki, dedim kesin bu gece Şuşa’ya varacağız. Bu hızla tahminen iki kilometre gittikten sonra atların gemini çekti. Atlar adımlayarak gitmeye başladılar. Baktım bu yürüyüşle beni iki günde zor götürecektim. Dedim ki:

“Yeğenim, bir miktar faytonun hareketine haram karıştır. Bu yürüyüşle sen ne zaman Şuşa’ya varacaksın?” Bu sefer faytoncu dilinin ucuyla:

“Zamanında yetişiriz.” diye cevap verdi.

Beş saat sonra Berde pazarına vardım. Çok güzel pazardır. Yolun her iki tarafına dükkânlar dizilmiş ve birinde mümin bir kardeş durmuş. Hepsisi, başkasının bir kurşuna hiyanet etmeyen iman ehli, Allah kulu; süt yerine su, tereyağı yerine iç yağı satmayan, Akule pirincini Terter pirincine karıştırmayan, pekmez küplerinde fareler oynamayan, yalandan atalarının ruhlarına yemin edip malı üç kat fazla değere satmayan adamlardır.

Berde pazarında baktım ki acıkmışım, faytoncuya:

“Burada yemek yemeğe bir yer var mı?” diye sordum.

“Evet, bu yakında Meşhedî Şerbetali’nin güzel, temiz lokantası var, orada yemek yiyebilirsiniz.” dedi.

Lokantaya doğru gittim, baktım kapının girişine renkleri simsiyah iki semaver koymuşlar. Faytoncudan, bu semaverleri niye temizlemediklerini sordum. Faytoncu gülererek:

“Bu semaverlerin bakır aslından siyahtır. Makû Serdarı Mertazakulu Han’ın yeni madenindedir.” diye cevapladı.

Hayret edip lokantaya girdim. Lokantanın temizliğine laf yok. Duvarların yanına karyolalar konmuş, hepsinin üstüne halılar serilmiş. Bir kenarda ocak kurulmuş. Lokanta sahibi de başında başlık, üstünde mutfak önlüğü ocağın arkasında durmuş, önünde dizilmiş tavalardan, kazanlardan müşterilerin istedikleri yemekleri veriyor. Karyolaların üstünde birkaç kişi durmuş. Kimisi yemek yiyor, kimisi içiyor, kimisi nargile çekiyor.

Zayıf, uzun boğaz, başı şapkalı, üstünde soluk bir hırka, tahminen kırk yaşlarında bir adam, önünde bir bardak kıtlama çay, sık sık yumruğunu yere vurup burnunu çekerek yanında oturan şişman, siyah sakallı bir köylü ile tartışıyordu:

“Senin benimle bir düşmanlığın yok. Sen neden benim ocağımı söndürdün? Şimdi beni öğretmenlikten attı-

lar! Ben çocuklarımın elinden tutup nereye giderim? Yeni bir yer buluncaya kadar benim canım çıkar zaten. Kıyamette benim evlatlarımın hesabını sen vereceksin!”

“Ey Mirza Settar, neden insafıca konuşmuyorsun? Ben zavallı, müfettişe ne demişim? Eğer yalan söylemişsem, bu adamların yanında vur kafam kırılınsın. Ben olanları dosdoğru anlatmamış mıyım?”

Müfettiş, öğretmen nerede, diye sordu. Ben de dedim:

“Ders getirmeye gitmiş. Kendinde gidince çocuklara demiyor musun ki, ders getirmeye gidiyorum?”

“Her ne kadar ben desem de, sen bilmiyor musun, bu müfettişin benimle arası yok? Beni işten atmak için çoktan beridir bahane arıyordu!”

“Ben sizin aranızda ne olduğunu ne bileyim. Bilip duyduğumu söylemişim.”

“Siz çocuklarınızı okutmayı haram biliyorsunuz. On-dan dolayı buraya öğretmen gelmesini istemiyorsunuz. Buraya benden önce gelen öğretmeni soğuktan dondurup kaçırdınız. Ne okula, ne de onun evine odun verdiniz. Şimdi bana da bu keleş buldunuz. Bakalım benden sonra gelene ne yapacaksınız!”

Ben hayretle kulak verip dinliyordum ama bunların sohbetinden hiçbir şey anlayamıyordum. Bunları tartışırken bırakıp yemek istedim. Bana çok lezzetli bir etli pilav verdiler, yedim. Gerçekten o kadar lezzetli pilavı ben Tif-

lis'te de yememiştim. Tiflis'te lokantaya gidersen etli pilavın adını çehobbili koyup getirip adama veriyorlar. Ne yağ var, ne tadı, ne de tuzu. Adamdan da bir buçuk manat para alıyorlar.

Bu adam benden bir manat aldı, ama pilavı iki manata değerdi. Sonra duydum ki, Karabağ'da bir çeşit kuş var adına saksığan diyorlar. Bu etli pilav onun etindenmiş.

İnşallah cehennemden döndüğüm zaman, yine Berde pazarından geçip birkaç tane saksığan alıp Tiflisli arkadaşlarıma hediye götüreceğim. Çok tatlı kuştur. Hala tadı damağımdan gitmedi. Ben öğlen yemeğini yiyip bitirinceye kadar bu iki adamın tartışması bitmedi. Sonunda öğretmen çay tabağına bir kuruş para atıp karyoladan yere inip aşçının ocağına doğru gitti, ocakta sigarasını yakıp çıktı ve söylenerek gitti. Hademe yüzünü bana dönüp:

“A başına döndüğüm, sen benim gözüme akıllı bir adam gibi görünüyorsun. Bir kez dinle, bak benim hatam var mı, yok mu? Bu adam bizim öğretmenimizdir. Üç yıldır köyümüzdedir. Bu üç yılda çocuklarımıza üç kelime öğretmemiş. Ayda bir kere atını biner, gider, iki hafta, üç hafta civar köyleri dolandır, geri döner. Öğretmen Bey nereye gidiyorsun, diye sorunca da diyor ki, çocuklara ders getirmeye gitmişim. Bir gün birkaç yaşlı adam toplanıp okula gittik, bakalım 'ders getirmek' nedir diye. Bir kenarda oturduk. Öğretmen dersine başladı.

‘Çocuklar! Kasım ayının on dördü cumartesi günü Hacı Osman'a adam gönderip atını bana göndermesini istedim, iki günlüğüne binecektim. İki saat sonra baktım

atını kendi hizmetçisi ile göndermiş. Binip yola koyuldum. Akşam ezanına biraz vardı "Karga Dolanmaz'a" yetiştim. Doğru Çerkez Bey'in kapısına sürdüm. Çerkez Bey benim gelişime çok sevinip atımı tavlaya çekmelerini emretti. Biz de gidip odada oturduk. Çerkez Bey, ey Mirza, iyi ki geldin, bu gün sana güzel av etinden dolma yedireceğim dedi. Av etinden dolma mı olur diye sordum ona. Bu başka av dedi. Ben bu halka çok diyorum; ey insafsızın çocuğu, hayvanımızı bağlayın, gelip benim bağuma, bostanıma girmesin ama anlatamıyorum. Bir gün baktım ki, Kürt Şahbende'nin eşeği ile koyunu bostan da otluyor. Tüfeği alıp ikisini de vurdum. Eşek üç karpuz harap etmişti. Koyun da hıyarın yapraklarını tamamen yemişti. Şimdi o koyunun etinden güzel bir dolma pişirmişim. Yanında da güzel yeni yoğurt var.'

Dolmayı yedim, gece de orada kalıp sabah ata binerek öğlene kendimi Ahmedağalı'ya yetiştirdim. Oradan Hacı Osman'ın atını geri verdim."

Kısacası, öğretmen bu iki hafta da gördüğü insanlardan, yaptığı işlerden anlattıktan sonra yüzünü çocuklara dönüp şimdi bu söylediklerimi kim tekrar edebilir, diye sordu.

Çocuklardan birkaçı parmak kaldırdı:

"Haydarov, söyle bakalım."

Çocuk ayağa kalktı:

"Mirza, siz Kasım ayının on dördünde Hacı Osman'a..."

"Hangi gündü?"

Çocuk duraksadı:

"Hasanov, sen söyle!"

"Mirza, cumartesi günü"

"Evet, aferin! Haydarov, gerisini söyle!"

"Cumartesi günü... Hacı Osman'a adam gönderip atını iki günlüğüne istediniz. İki saat sonra baktınız ki atını göndermiş."

"Kiminle göndermiş?"

"Kendi hizmetçisi ile."

"Kuralıyla anlat. Yoksa gözlerini çıkartırım."

Çocukların, öğretmenin yaptığı işleri ezberleyip demeleri gerekirdi. Öylece doğrusunu öğrendiler, Öğretmen atını binip gidiyor, iki hafta sonra yeni ders getiriyordu!

Ben de sadece bunu müfettişe anlattım. O da öğretmeni görevden uzaklaştırdı. Kovacağını bilseydim anlatmazdım. Bir şey öğretmiyorsa bile, bir sürü çoluk çocuğu var, yazıktr!"

Etili pilavın parasını verip çıktım. Bir süre köyü, pazarı dolaşip geri döndüm, baktım fayton koşulmuş. Binip yola koyulduk.

Berde'den Köçerli'ye geldik. Köçerli çölün içinde kurulmuş bir istasyonu. Dediler ki, bu yakınlarda bu isimde

bir köy de var. Ancak ne kadar baktıysam, köyü göremedim. Faytoncu burada durmayıp geçti. İki saat sonra Garvend'e yetiştik. Burada faytoncu faytonu kervansarayaya sürdü ve atlar yoruldu. Burada güzel odalar var, dinlenirsin. İnşallah gece yarısı, ay doğunca yola düşeriz, dedi.

Garvend kalabalıktır ve halkın yüzde sekseni Kekilbeyovlardır. Konuştuğun her bakkal, demirci, kömürcü, arabacı Kekilbeyov ailesinden olduğunu söyler.

Kekil Bey geçmişte Garvend ve civarında saygınlığı olan bir adammış. Yaşlıların dediklerine göre, onun on iki oğlu vardı. Her sabah çıkıp kapının önüne konan karyolanın üstünde otururdu ve on iki oğlu da saf tutup hizmet ederek onun emrini beklerdi. Her birisine vazifesini söyleyip yollardı. O on iki kişinin evlatlarından bir köy meydana gelmiş. Faytoncudan odaların yerini sordum. Beni iki katlı bir evin önüne getirdi. O yana, bu yana bakıp çıkmaya yol bulamadım. Bir de baktım üstü başı yirtik bir adam uzun bir merdiveni sürükleyerek getirdi, duvara dayadı. Oda lazımsa buyurun, çıkın yukarı dedi. Acaba bu odaların yolu yok mu, diye sorunca burada hırsız çok olduğundan, müşterileri merdivenle çıkarıp sonra merdiveni alıyoruz, diye cevapladı.

Tiflis'i hatırladım. Birkaç yıl bundan önce İran'dan Tiflis'e bir tanıdığım gelmişti. Adı da Merdukdulu Handı. Reşt toprak ağalarındandı. Babadan kalma yüz yirmi köyü ve iki bin dekadardan fazla pirinç tarlası vardı. Geliri sel gibi akıyordu. Kendisi de istifa etmiş bir generaldi. Kolovinski'ye çizmeleri güneş gibi parlıyordu. Askerler onu görünce esas duruşa geçip selam veriyorlardı. Ben Reşt'te ol-

duğum zaman onunla görüşmüştüm ve sonra da aramızda bir dostluk meydana gelmişti. Tiflis'te onun bir işi yoktu. Sadece biraz keyiflenmek için teşrif etmişti. Şöyle diyordu:

“Baba, ne yapayım! Para çok, ama İran'da harcamaya yer bulamıyorum, çaresiz kalıp paralarımızı götürüp yabancı ülkelerde harcıyorum.”

Ben her sabah Han'ın hizmetine müşerref olup onu beraberimde götürüp gezdiriyordum ve gece saat iki, üç gibi getirip evine bırakıp dönüyordum. Bir sabah yine gelip kapıyı çaldığımda baktım içeriden bir ağlama sesi geliyor. Girince ne göreyim. Han Cenapları yatağında oturmuş, çırlıçıplak, başında oval bir şapka, ağlıyor. Han'a ne olup bittiğini sordum. Bu gece odadan her şeyimi çalıp bir tek şapkamı bırakmışlar dedi. Geri dönüp evden, kendi elbiselelerinden bir kat getirip Han'a verdim. Reşt'e telgraf çekip beş bin tümen para istedi. Para gelinceye kadar Han odasından çıkmadı, Ben Kolovinski çizmesiz görünemem, dedi.

Eğer Tiflis odaları da Garvend kuralı ile korunsaydı, kesinlikle Han'ın odasına giremezlerdi.

Yukarı katta bana bir oda verdiler, ama odanın her şeyi bana acayıp geldi. Pencerelerin hiç birisinde cam yoktu. Onun da sebebini sordum. Dediler ki Garvend, sivrisineği ve karasineği çok olan bir yerdir. Pencereler camlı olunca çıkmak için yol bulamayıp misafirleri rahatsız ediyorlar. Ondan dolayı pencereler camsızdır. Buda benim çok hoşuma gitti.

Geceyi bir şekilde geçirip sabah güneş çıkınca Ak-

dam'a doğru yolda koyulduk. Üç dört saat yol gittikten sonra büyük bir pazara vardık. Bu Akdam pazarıydı. Akdam pazarı büyük bir meydan da kare şeklinde yapılmış, içerisi ve dışarısı dükkânlardan ibaret bir pazardı. Pazarın önu açık bir meydandı, burada pazar günleri kalabalıktan kımıldamak mümkün olmayordu. Civar köylerden mal alanlar, mal satanlar hepsi bu meydana toplanırlardı. Bir yanda çuvallarla buğday, bir yanda yağ, peynir bir yanda satılık koyun ve sığır... Bir yanda kadınlar oturmuş kazanlarda ciğer kavuruyorlar. Bir yanda bakıyorsun berber bir adamı taş üstüne oturtmuş saçını tıraş ediyor.

Her pazar günü bu meydanda yirmi otuz bin manatlık alışveriş oluyor. Meydanda bir berber benim dikkatimi çekti. Bu adamın ne başında, ne yüzünde bir tek tüy yoktu. Boyu en az iki metre. Dediler ki, bu, meşhur Usta Kulu'dur. Pazarda dolaşip durur, köylünün birinin taş üstünde oturduğunu görünce, gizlice arkadan gidip aniden şapkasını çıkarıp kafasını ıslatmaya başlar. Köylünün bağırıp çağırması hiçbir işe yaramaz. Zorla saçını keser, bir şahı parasını alıp bırakır.

Akdam pazarında da ne kadar isterseniz Hacı, Kербelayı ve Meşhedi bulunur. Bunlar da doğrulukta, insafta Berde Hacılarından, Kербelayilerinden, Meşhedilerinden geri kalmazlar. Hepsisi iman ehli, namaz kılan, oruç tutan mukaddes mümin şahıslardır.

Mesela orada Hacı Mehdikulu adında bir adam var. Civardaki bütün beyler ona borçludurlar. Parasına da yıldı yüzde altmış faiz alıyor.

Şimdi yukarıda yazdığım sözleri okuyanlar soracaklar ki, bu nerden iman ehli oldu. O zaman ki bu büyüklükte bir iş yapıp kendi şeraitinin zıddına mı gidiyor? Bunu bende sordum dediler ki, Hacı burada şer'i hile yapıyor.

Şer'i hile Hz. Eyüp (a.s.)'ten kalmıştır. Mukaddes tarihte isteyen okuyabilir ki, Allah (Tebareke ve Teála) Hz. Eyüp (a.s.)'ü sınava tabi tutmak istedi. O yüzden ona fena bir hastalık verdi. Hazretin bütün bedeni yara döktü ve yalarlarına kurt düştü. Bu yara ve kurtlar ona eziyet verdikçe Hazret sadece Allah'a şükrederdi. Bir gün hazret nedense hanımına sinirlenip buyurdu, 'Ey falan falan olanın kızı, Allah'a yemin ederim ki, iyileşip ayağa kalktığı gün sana yüz sopa vuracağım.' Hazret sınavını güzel şekilde verdi. Rabb'il Âlemin iltifat buyurup hastalığı ondan kaldırdı. Hazret iyileşip ayağa kalktı ve tamamen iyileştikten sonra sözünü hatırladı. Bir yandan hasta zamanında hanımının ne kadar zahmetini çektiğini göz önüne getirdi. Diğer yandan Allah'a yemin etmiş ve sözünü yerine getirmesi gerekiyordu. Yoksa yalan yere yemin etmiş olurdu. Hazret çok düşündükten sonra yüz adet çubuğu bağlayıp bir defada hanımının sırtına vurdu. Birincisi bundan hanımına herhangi bir eziyet olmadı, ikincisi Hazret yeminini yerine getirip gerçekten hanımına yüz sopa vurmuş oldu. Şer'i hile budur.

Şimdi bakalım Hacı cenapları şer'i hileyi nasıl yapıyor. Farz edelim ki, bir bey gelip hacıdan beş yüz manat borç istiyor, hacı da beyi itibarlı bilip razı oluyor. Altı ayın vadesine altı yüz elli manata senet yazılması gerek. Hacı el atıp kasadan bir adet bir Abbasilik (para birimi) eşarp alıp diyor ki, bey siz bu eşarbu benden altı yüz elli manata

alıp parasını altı ay sonra vermeye razı mısınız? Bey razı oluyor, senet altı yüz elli manata yazılıyor. Beş yüz manat beyin borcu ve yüz elli manatta eşarbin değeri. Hacı şer' en faiz almıyor.

Şer'i hile bir de şu şekilde olur; mesela bir hoca yetim bir çocuğun bakımını üstlenir ve çocuğun yılda, örneğin, bin manat gelirinin yarısını yardım sandığına bırakmak ister. Bu da çok kolaydır. Burada da şer'i hile imdada yetiştiriyor. Hoca cenapları kendi bakım zahmetlerini beş yüz manata kıymet biçip anasının ak sütü gibi yiyebilir. Benim amacım bu meseleleri anlatmak değil, eğer kalkıp şer'i hileden, heml-i ber sıhhaten* konu açarsak, büyük bir kitap yazmak zorunda oluruz.

Eğer Akdam'ın bütün Hacılarından ve Kerbelayı-Meşhedilerinden, Seyitlerinden, köyler arasında olan, bitmez tükenmez savaşlardan söz etmeye başlasak, bir yıl burada oturmamız gerek. Ben yol adamıyım, işim var. İşte, Akdam'da durmayıp faytonu koşturup yola çıktım.

Bir iki kilometre gitmiştik ki, "Nesirbeyli" adlı bir köyün önünde yaşlı bir adam el kaldırıp faytonu durdurdu ve yavaşça ne dediyse, faytoncu yüzünü bana çevirip:

"Bu adam benim dayımdır. Şehirde zorunlu işi var, izin verir yanımda oturayım."

"Senin dayın benim yanımda da oturabilir. Birlik-

8. Şeriatte bir hükümdür, murdar ve haramdan uzak durmak demektir.

te sohbet ederek gideriz. Ben de yalnız kalmam." dedim. Adam çok teşekkür ederek yanımda oturdu, yola çıktık.

Bununla alelade yol sohbetlerine başladık. Uzaktan mı geliyorsunuz? Şehre niçin gidiyorsunuz? Sonunda birbirimizin adını sorduk. Arkadaşımın adı Meşhedî Settar'dı. Şuşa'da lamba dükkânı var. Her pazar günü Akdam'a gelip giderdi. Bu, sohbeti seven arif bir adamdı ve konuşmasından bilgili olduğu da anlaşılıyordu.

Biraz yol almıştık. "Karahacılı" denen bir yerde yaşlı bir adama rastladık. Takriben altmış yaşında, kırmızı sakal, sinesi açık, başına şapka yerine eşarp bağlamış, önünde bir yüklü merkep yavaş yavaş gidiyordu. Bu adam dönüp bize bakıp Meşhedî Settar'a selam verdi. Meşhedî sordu:

"A Meşhedî Sefer, nerden geliyorsunuz?"

"Buradaki değirmene bir iki çuval buğday götürmüştüm. Öğütüp köye dönüyorum."

"Durumun nasıl, çoluk çocuk sağ salimler mi?"

"Hangi durum, ey Meşhedî? Durumum budur, görüyorsun. Yaşlılığında görececek günlerim varmış. Bir zamanlar kapımdan senin gibi misafirlerin yirmisi girerdi. Mahcup olmazdım. Şimdi... Kendin görüyorsun. Şimdi, işte seni görünce mahcubiyetimden, yer yarılrsa da içine girsem diyorum. Ben Meşhedî Seferim, sen gelip benim evimden yakınımdan geçeceksin, ben de seni arkadaşınla birlikte götürüp evimde bu gece misafir etmeyeceğim. Bu benim için ölümden beterdir."

Faytoncu atları dehledi. Biz de Meşhedî Sefer'e "Allah'a ısmarladık." deyip onu geride bıraktık. Meşhedî Settar yüzünü bana dönüp anlattı:

"Bu adam varlıklı biriydi. Yılda bir iki defa Şiraz'a gidip oradan kaç yük şapkalık deri getirirdi. İyi de kazanırdı. Bunun ocağını söndürüp bu hale düşüren imam oldu."

Ben hayretle Meşhedî Settar'ın yüzüne baktım. Meşhedî Settar:

"Hayret etmeyin, benim sözümün sebebi var, hemen anlatayım. Siz kesin çok duymuşsunuzdur. Adamın biri diğerine kızdığında der ki 'İmam başına taş salsın, İmam ocağını söndürsün. İmam çocuklarını yetim bıraksın.' Ha-keza. Şimdi dinleyin.

Bu bedbaht oğlu, her yıl Muharrem ayında yedi gün İmam için ihсан ederdi. Ensesi kalın mollalar, tüccarlar, seyyitler, ne bileyim kimler, her gün gelip yağlı pilavdan yerlerdi. Buna çok gereksiz masraf ettiriyorlardı. Buna "İmam ocağını söndürsün." derler mi, demezler mi? Sonunda fakir düşüp evini sattı. Evi de güzel evdi, ne kadar para aldı bilmiyorum. Cebinde paranın sıkırtısını duyunca gidip ağamı ziyaret etmem gerek dedi. Büyük bir ziyafet verip tantana ile Meşhed ziyaretine gitti. Öyle ki ziyaretten dönünce paraları harcadı, zaten ev de satılmıştı. Elinde sermaye yapmak için kadim dost ve tanıdıklarına yöneldi, hiç birisi elinden tutmadı. Sonunda şehirde tutunamayıp hanımını çocuklarını alarak o, dağın eteğindeki köye göçtü. Orada bir dükkân açmış ki tekme vursan dağılır. İçinde on beş manatlık mal yoktur. Şimdi buna "İmam ocağını söndür-

sün." demek olur mu, olmaz mı? Kendisi öldükten sonra da çocukları kesin dilenecekler. Buna "İmam çocuklarını yetim bıraksın." demek olur mu, olmaz mı?"

Bir müddet gittikten sonra uzun bir hisara ulaştık. Hisar bir dağın başında "Karkar" denen bir çaya doğru inip çaydan geçip diğer dağın üstüne dikilmişti. Uzaktan bakınca sanki bir baykuş, kanatlarını çayın kenarlarına sermiş, çaydan su içmekteydi. Meşhedî Settar:

"Bu kaleye Askeran derler. İştmiş olmanız lazım."

"Evet, iştmişim ve okumuşum. Bu uğursuz kalenin 1905'nci yılda oynadığı rol bütün dünyaya malumdur. Bu, iki komşu milleti bölen bir settir. Bu kale durdukça, buna bakanların yaraları tazelenecek. Benim elimde güç olsaydı, bu kaleyi, tarihi kale olmasına rağmen, kökünden kazırdım. Belki o zaman baykuş gibi göz önünde durup geçmiş kanlı günleri bakanların aklına getirmezdii."

Askeran'ı atladık. Bir de baktık ki kızıl sakallı, uzun boylu, zayıf bir adam, kendisi gibi zayıf bir atın belinde, terkinde hurç, hopleya zıplaya geliyor. Yaklaşıp Meşhedî Settar'a selam verip geçti. Meşhedî Settar dönüp arkasından bir süre baktıktan sonra:

"İmamın ocağını söndürdüklerinden biri de budur. Ama bu herkesten yüğit çıktı. Kendisine ekmek parası kazanmanın yolunu buldu. Dinlerseniz bu adamın hikâyesini de anlatmak isterim."

"Tabi buyurun."

"Bu adamın adı Meşhedî Seyfullah'tır. Akdam pazarında dükkânı var. Güzel evi de var, misafir gelene pilav da veriyor. Bu da diğerleri gibi bütün varlığını harcamış, Meşhed ziyaretine gitmişti. Geldikten sonra biraz işsiz gezdi, hanımının altınlarını satıp bir dükkân açtı. İlk gün dükkâna koyduğu malın miktarı ne artar ne de azalır. Her kim ki bunun dükkânına bir kere gitse onun mallarının tüm özelliklerini hiçbir zaman unutmaz. Ben arz edeyim; on girvenke yağ (bir girvenke takriben dört yüz gramdır), bir düzine kurşun kalem, bir kavanoz kızılıç reçeli, iki kutu cevher, on girvenke şeker, bir parça iç yağı, beş altı adet kalaylı çay kaşığı, bir şişe sirke, bir iki parça Yezdi ipliği, bir pud petrol (Pud: Yaklaşık 16 Kg. ağırlığında Rus ölçü birimi). Özetle bakan derdi ki, buna on beş manat veren olsa dükkânını bağışlar, çıkıp gider. Bununla beraber, bunun işlerine bir bakın. Meşhed'den yeni dönmüştü. Kimsenin bunun iflas etmesinden haberi yoktu. Herkes onu varlıklı biliyordu. Bir gün Akdam pazarına gelip halkı başına toplayıp bunlara Meşhed yolunun zorluğundan ve bu zor yolu zahmet çekip gitmenin sevabının sonsuzluğundan, taşların yuvarlanarak ziyarete gitmelerinden bahsediyordu. Meşhedî yemin ediyordu ki İmamkulular diye bir yere gitmişti. Kervansarayın kapısında büyük siyah taşların yan yana düştüğünü gördü. Kervansarayın kapıcısı anlattı ki, bu taşlar bu gece buraya gelmişler; ziyarete gidiyorlar, sabah kalktığımızda bunları burada görmeyeceksiniz. Sabah, diyor kalktık, baktık, gerçekten o taşlardan bir iz yok. Çınaran denilen bir yere geldiğim de aynı taşları orada gördüm."

Meşhedî halkı inandırmak için gittiği İmama yemin etti. Halk da ağızlarını ayırmış onun sözlerini dinleyip peyderpey salavat getiriyordu. Dinleyenlerin sayısı arttı. Bunu

gören Meşhedî; ahali, şu an benim evimde bir seyit kızı oturmuş. Yemin olsun gidip yüzümü sürdürdüm Garipiler Şahına, şu an giyecek bir elbisesi yoktur. Ben kendimden taraf on manat veriyorum. Sizin de cömertliğinize kalmış, zorluk çıkarmayın. Meşhedinin sözlerinden kalbi yumuşayan halk başladı para toplamaya. Çok miktar da bir meblağ toplanıp Meşhedî'ye ulaştı. Birkaç zaman sonra iş açığa çıktı. Gerçekten bir seyit kızı aynı gün Meşhedinin evinde elbisesiz oturmuştu, o da Meşhedinin kendi hanımıymış. Hiç kimse onun hanımının seyit kızı olduğunu bilmiyormuş. Sabah evden çıkınca meşhedî hanımına emrediyor ki, o pazardan dönünceye kadar elbisesiz otur. Bu da bunun içimmiş ki, Meşhedinin yemini yalan olmasın.

Bundan sonra başka bir gelir yolu daha buldu. Aniden, falanca köyde falan zenginın ölmüş olduğunu duyuyor. Hemen atına binip oraya gidiyor. İçeri girip hıçırklarla ağlayıp başlıyor başına vurmaya 'Elimden giden kardeşim vay!' İşte böyle... Üç gün taziye tutuyor. Üç günden sonra merhumun ailesine baş sağlığı verip diyor ki:

"Artık ben gidiyorum. Dükkânım sahihsizdir. Ancak bir iş var, söylemeye utanıyorum."

"Ne iş var meşhedî? Buyur, söyle!" diyorlar.

"Yok, kalsın, başka bir gün konuşuruz." diyor.

Cenaze sahipleri diretince, benim bu konuyu açmam lazımdı. Şimdi hata yaptım, söylemem gerek:

"Rahmetlinin benimle küçük bir hesabı var. Geçmişte mal almıştı, bir elli manat borcu kalmıştı. Ben bir sey

söylemiyorum, istemiyorum da. İsterseniz merhuma helal edeyim. Ancak, bilmeniz için söylüyorum.”

Merhumun varisleri birbirinin yüzüne bakıp kalplerinin yumuşadığı bir zamanda ölülerini sorumluluk altında bırakmak istemeyip paraları veriyorlar.

Bazen oku taşa da değebiliyor. Rahmetlinin varisleri diyorlar ki:

“A Meşhedî, senin sözüne inanmamaya hakkımız yok, Meşhedî adamsın, sende yalan olmaz. Ancak veresiye mal almak rahmetlinin âdeti değildi. Bir yıl çıplak kalmaya razı olurdu, veresiye üç arşın renkli bez almazdı.” Meşhedî de cevap olarak:

“Ne yapalım, siz vermiyorsunuz, ben de istemiyorum. Para el kiridir. Rahmetliyle yirmi yıl tuz ekmek yemişiz, kurban olsun o tuz ekmeğe.”

Bunu deyip varisleri şüphede bırakıp atını binip çıkıp gidiyor. Birkaç gün sonra bakıyorsunuz varisler şüpheden kurtulmak için kendileri gelip az çok Meşhedî'ye bir şeyler verip helallik alıyorlar. Bu Meşhedî'nin işi budur. Şimdiki dükkânı boştur, gidip ölü sahiplerinden para isteyince merhum kumaşı benim komşumdan almıştı. Yanında para olmadığı için ben vermişim diyor.

Bu yakınlarda “Hocalı” diye bir köy var. Bu günlerde orada Hacı Zeynel isminde varlıklı bir adam vefat etmiş. Meşhedî kesin onun taziyesinden geliyor. Acaba varislerinden ne kadar çarpmıştır?

Hocalı çayını ve posta merkezini geçip bir sahraya çıktık. Yolun altında ve üstünde düzgün bir şekilde dizilmiş “Dökme Tepeler” vardı. Meşhedî Settar, bu tepelerinde eski kaleler olduğunu anlattı. Burada eski zamanlarda Sultan Selim'le, Şah İsmail arasında büyük savaşlar olmuştu.

Biraz gidip gördük ki, bir adam kişneyen bir atın sırtında rüzgâr gibi geliyor. Atın ayakları sanki yere değmiyordu. Yaklaşıp, selam verip kurşun gibi geçip gitti.

Meşhedî Settar:

“Bu da bir tuhaf varlıktır, yoldayız, bu adamı da size anlatayım, vakit geçsin.”

“Buyur!”

“Bu adamın adına Hacı Mehdi oğlu Asker diyorlar. Babası buna büyük bir servet bırakıp gitmişti. Servetin yarısından çoğunu dost tanıdık için harcamıştı. Kış gecelerinde, bunun evinde birkaç misafirin pilav yemediği gece çok az olurdu. Bahar mevsiminde her hafta dost ve tanıdıklarını şehrin etrafındaki nehir kenarlarına, ormanlara, pınar başlarına, “Eksî Su” denilen yere misafir olarak çağırıp çalgıcı ve şarkıcılarla onları eğlendirirdi.

Bir keresinde dost ve tanıdıklarına haber verdi ki, hepsi cuma günü ona aşırma pilava misafirlığe gelsinler. Biz çok düşündük ki, bu neye “aşırma pilav” diyor. Bir şey anlayamadık. Akşam onun evinde toplandık. Adama bir iki bardak şekerli çay içip biraz sohbet ettikten sonra her iki kişiye bir tabak pilav geldi ve her tabakta iki adet keklik ayak ayağa bağlanarak pilavın üstünden aşırılmıştı. Aşır-

ma pilav meğer buymuş. Geriye kalan varlığının sonuna da İran'dan gelen bir derviş taş attı. Derviş kimya ilminde yetenekli olduğuna bunu inandırmış ve her madeni altına çevirme sırrını bildiğini söylemişti. Bu bedbaht oğlu aldarak derviş evine getirdi. Elinde olan sermayenin hepsini ocağa yakuttan sonra, bir sabah kalktığına gördü ki derviş kaçmış. Şimdi bunun Akdam'da küçücük bir dükkânı var, oturmuş alışveriş yapıyor. Ne kazanırsa dost ve tanıdık yolunda harcıyor. Eğer bir adam onun son gömleğini istese, kesinlikle çıkarıp verir.”

Şimdi buradan size bir hikâye anlatayım. Bizim Akdam pazarını gördünüz, tuhaf bir pazardır. Orada bu pazardan diğer pazara dek tamamen işsizlik var. Alışveriş nadiren olur. Belki bir yerde ölen olsa, kefen, sidr-u kâfûr almak için pazara gelen olur. Dükkâncılar bölük bölük o dükkânda, bu dükkânda toplanıp boş sohbetlerle vakit geçiriyorlar.

Tesadüfen, Bakü'den, Tiflis'ten, özellikle Moskova'dan tüccarların biri dönüp gelince pazarda bayram oluyor. Günlerce bahtsızlara rahatlık vermeyip her gün başına toplanıp onu gördüğünden, duyduğundan, yolculuğundan konuşturup dinliyorlar. Şimdi burada atla geçen çocuk aniden pazardan yok oldu. Tam iki hafta dükkânı kapalı kaldı. Sonra bilindi ki, Kazak kazasında bir adamda “Diliboz” cinsinden bir atın varlığını duymuş, onun arkasından gitmiş. O attır ki, şimdi onun altındaydı. İki hafta sonra Pazar esnafı bunun döndüğünden haberdar olup birbirlerine söz verdiler ki, Hacı Mehdi'nin oğlundan nereye gittiğini ve bu iki hafta süresince nerelerde gezdiğini kimse sormasın. Sanki o, buradan başka hiçbir yere gitmemişti. Asker pa-

zara geliyor. Dükkânların önünde dolanıyor. Ancak hiçbir dükkâncı buna itina etmiyor. Selam veriyor. Selamını soğuk bir şekilde alıp yine işiyle meşgul oluyor. Asker'in bağı çatlıyor. Nasıl olabilir ki bu, bu kadar zahmet çekip gitsin “Diliboz”lardan at getirsin, ama bunu kimse sormasın! Bir de bakıp görüyor ki, bir dükkânda esnaflardan beş on kişi toplanmış sohbet ediyorlar. Hemen oraya yanaşılıyor, selam verip oturuyor. Millet kendi sohbetine devam ediyor. Asker bütün bu müddet içerisinde nerede olduğunu sormalarını bekliyor ki o da nasıl gidip geldiğini anlatsın. Bunun yerine esnafların her biri bir bahane ile kalkıp dağılıyorlar. Birisinin dükkânı sahihsiz kalmış, birisinin namaz vakti geçiyor, birisi akşam yemeği için tedarik görmemiştir, birisinin postayla para göndermesi lazım. Kısacası teker teker kalkıp gidiyorlar, Asker'i dükkân sahibi ile birlikte yalnız bırakıyorlar. Dükkân sahibi ise defter kalemi çıkarıp hesapla uğraşılıyor. Asker bir süre bekleyip ayağa kalkıyor. Güle güle diyen dükkâncı bunu söyleyip yine başını aşağı eğip işiyle meşgul oluyor. Asker umutsuz bir halde kendi dükkânına gidiyor. Dükkâncılar bunu birkaç defa böyle geçiştirdikten sonra Asker durumu duyuyor. Bir kere yine görüyor ki, bir dükkânda birkaç adam oturmuş lakırtı ediyorlar. Kalkıp yavaş yavaş o tarafa yöneliyor. Dükkâncılardan biri, “Be adam, iyi ki aklına geldi, Hacı İmamkulu'nun senedinin vaktidir, götürüp onun parasını vereyim.” dediğinde, Asker ondan çabuk davranıp cübbesinin altından beşli tüfeğini çıkartıp namluyu çekti ve: “Otur yere! Yoksa ateş ederim! Kim yerinden kalkarsa, leşini yerde koymazsam babamın oğlu değilim!” der.

Herkes susup sakin oturdu. Asker, şimdi dinleyin. Bir adamdan sordum ki, Kazak bölgesinde Rüstem Bey'in yıl-

kısında "Diliboz" cinsinden bir at var ki dünyanın yarısına değer...

Burada Asker iki hafta içerisinde başına gelenleri, tüfeği adamlara taraf tutarak anlatıp bitirdikten sonra şimdi ben sözümü bitirdim. Herkesin nerede ne işi varsa buyurup gidebilir. Herkes güllüştü, kimsenin hiçbir yerde işi yoktu. Herkes boştu. Öyle sadece onunla şakalaşmak istiyorlardı."

Gece saat on ikiye yakın Şuşa'ya vardık. Ancak şehir görünmüyordu. Etrafta harap olmuş yerlerden başka bir şey yoktu. Sebebini sordum. Meşhedi Settara gülererek burada Şeytan kendisine dokuz gün dokuz gece düğün yaptı. Şehrin evlerinden meşaleler yapmışlardı. Gece gündüz tüfek sesleri kesilmiyordu. Hatta Şeytan tarafından gönderilmiş bir General şehrin içinde top da atıyordu. Düğün çok tantanalı geçti. Halktan birçok ölen oldu. Ancak ne yapabiliriz, Şeytanın işlerinden felaket çıkmasa olmaz, dedi. Dediklerini onayladım. Faytoncu nerede inceğimi sordu. Tebrizli Mirza Koşunali'yi tanıyor musun dedim. Mirza Koşunali'yi Karabağ'da çocuklar bile tanıır deyince onun evine sürmesini istedim. Birkaç dakika sonra fayton bir bahçede durdu. Bu, Mirza Koşunali'nin eviydi. Kapı açıldı. Kısa boylu bir adam başını dışarıya çıkarıp sordu:

"Kimsin?"

Cevabını faytoncu verdi.

"Misafirdir. Tiflis'ten geliyor. Sizinle işi var."

"Buyursun, buyursun!"

Mirza merdivenden aşağı inip bana selam verdi:

"Selamun aleyküm. Siz çok hoş gelmişsiniz. Buyurun içeri."

Faytoncunun hakkını verip Meşhedi Settara'la vedalaşıp Mirzanın peşinden eve girdim. Mirza yer gösterdi:

"Buyurun, oturun. Kesin yol sizi yormuştur. Semaver de hazır. Çay içmek benim için bir hastalık olmuş. Sabahattan gece uyuyuncaya kadar benim semaverim kaynar. İçtiğim çayın sayısını da bilmiyorum. Diyolarlar çay nedir, çay nedir?"

Mirza iki bardak çay doldurup birisini benim önüme, birisini de oturup kendi önüne bıraktı:

"Siz her zaman Tiflis'te mi yaşıyorsunuz?"

"Evet, Tiflis'te yaşıyorum. Ancak seyahati sevdiğimden başka şehirlere de gidiyorum."

"Elbette, seyahat çok güzel şeydir. Derle ki çok okuyan çok bilmez, çok gezen çok bilir."

"Gerçekten doğru buyuruyorsunuz. Ancak ben çok duymuşum ki, sizin ilminize hiçbir gezgin yetişemez. Ben Kafkas'ın her şehrinde sizin methinizi duymuşum. Kesin siz Tiflis'te Ağa Molla'yı tanıyor sunuz."

"Hizmetlerine erişemedim, ama bilirim, âlim adamdır."

"Sizin methinizi bana o söyledi. Ben bir zorluğa düşüp oradan buraya hizmetinize geldim."

Niyetimi açıp Mirza'ya söyledim. Mirza işaret parmağını alnına koyup derin düşünceye daldı. Sonra:

“Bu gece burada uyursunuz. Akşamın hayrındansa, sabahın şerri daha iyidir.”

Sabah kitapları döküp düzgünce araştırdım, çare bulunacağına ümidim var. Çay içip bir süre oradan buradan sohbet ettik. Ben sordum:

“Mirza, siz çoktan beri mi Karabağ'dasınız?”

“Evet, ben burada anadan doğdum, ancak babam Tebriz'den gelmiş. O nedenle bize Tebrizi diyorlar. Öyle ki, Muhammed Şah vefat etti, İran'ın kanununa göre taht Azerbaycan memleketinin emir sahibi veliaht Şehzade Behmen Mirza'ya geçti. Behmen Mirza babasının vefatından haberdar olup tantana ile Tebriz'den çıkıp Tahran'a doğru gitti. Tebriz ile Tahran'ın arasında haber geldi ki, Nasrettin Mirza saltanat tahtını gasp etmiş, ordu da tamamen onun tarafına geçmiştir. Nasrettin Mirza emir vermiş ki, Behmen Mirza'yı yakalayıp kolları bağlı onun huzuruna getirsinler ve onun gözlerini çıkaracağına yemin etmiş. Behmen Mirza durumu işitince yanındaki adamlardan bir kaçını ve yakınlarını alıp kalkanları geri gönderip yüzünü Rusya'ya doğru çevirdi. Kaç zaman at sürdükten sonra “Fıtilbörg'e” ulaştı ve doğrudan gitti İmparator Birinci Nikola'nın yanına. Nikola onu çok muhabbetle kabul etti, onun sürekli Rusya'da oturmasına izin verdi ve her yıl da ona otuz altı bin ruble maaş tayin edip Rusya şehirlerinden birisini yerleşke seçmesini teklif etti. Prens hazretleri bu Şuşa şehrini mesken kabul edip burada yerleşti. Benim rahmetli babam

da, Allah babanıza rahmet etsin, Behmen Mirza ile birlikte buraya gelenlerden Prens'in kâtibi ve falcısı olmuştur. Babamdan bana çok değerli kitaplar kalmıştır ve o kitapların sayesinde müreffeh geçiniyorum.”

İçeri odayla bizim aramızdaki kapı çalındı. Mirza kalkıp gidip kapıyı açtı, oradan bir tabak fisincan pilavı (tavuk eti ve cevizle yapılmış bir çeşit pilav) getirip ortaya bıraktı. Pilavı yedik. Elimizi yıkadık. Mirza'nın kendisi tabakları alıp içeri götürdü.

Akşam yemeğinden sonra yine adama bir bardak çay içtik. Orta kapı açıldı. Oradan iki el uzanıp çarşafa bağlı bir takım yorgan döşek odaya bıraktı. Mirza kendisi kalkıp benim için yatak yaptıktan sonra ‘iyi geceler, uyuyup rahatlayın, sabah konuşuruz’ diyerek kendi odasına gitti. Bende soyunup uyudum. Sabah Mirza'nın içeri odadan gelen namazının sesi beni uyandırdı. Kalkıp elbisemi giyiniş oturduğum. Mirza kapıyı açıp beni giyinik görünce hayretle sordu:

“Hayret siz sabah erken uyananlardanmısınız!”

“Evet, âdetim böyledir.” dedim. Oysa Tiflis'te saat ondan önce gözlerim açılmaz. Mirza:

“Çok güzel adettir. İbn-i Sina'nın söylediğine göre, sabah erken kalkan adamın canı temiz (sağlam) olur.”

“Doğru söylemiştir. Böyle olanlar var.”

Çaydan sonra Mirza:

"Galiba iyice dinlenmişsiniz. Şimdi sizin amacınızdan konuşabiliriz. Siz uyuduktan sonra ben gidip "Tenbihil Gafilin" kitabını açıp etrafta düşündüm. Bu kitapta cehennemin tarifi ve tasviri mükemmel şekilde yazılmıştır. Kitabın otuz yedinci sayfasının yedinci satırında, hiçbir kimse ölmeden önce cehennemi göremez. Fakat bir kişi falanca yılda (bu yılı gösteriyor) falan ayın falan gününde (aynı bu günü gösteriyor) adı "T" harfi ile başlayan bir şehirden, adı "Ş" harfi ile başlayan şehre, adı "K" ile başlayan mukaddes bir şahsın yanına gelip ondan gidip cehennemi görmek için bir çare isteyecek. Amacına da ulaşacaktır, çünkü bütün zorlukların çaresi o şahısta ve onun eline geçmiş olan "Cami'ul de'vat" kitabında olacaktır. O kitabın yetmiş yedinci sayfasında yazılmış nüsha o şahsın geçici olarak ölüp cehenneme gitmesine sebep olacaktır. 1.Rüb-bisus- on miskal, 2.Afyon- on miskal, 3.Etrefyun- beş miskal, 4.Esrar- dört miskal, 5.Safran- beş miskal, 6.Tarhun kökü- beş miskal, 7.Safran- beş miskal, 8.Hint biberi- üç miskal, 9.Bal- yeteri kadar. Bu ilacı on gün kullandıktan sonra, ruh bedenden ayrılacak, gidip cehennemi gezebilirsiniz. Bu parçaları alıp getiririm ve onları havanda döverek gerekli duaları okurum. İlaave olarak, bir adet siyah horoz alınması gerek. Onu ben burada bağlayacağım ve gece o horoz ilk defa öttüğünde ilaçları havana döküp dövmeye başlayacağım. Yarın ilacı yanına alıp Tifis'e götürübilirsin ve orada Ahund Ak Molla'nın gözetimi altında kullanırsın. On gün tamam olduktan sonra kendinizi başka bir âlemde göreceksiniz (cehennem âleminde)"

"Mirza Cenapları, söyleyin bakayım, bana cehennemde kaç gün kalmak nasip olacak?"

"Her büyüünün etkisi kırk gün olur. Kırk gün sonra uyanıp kendinizi aynı uyuduğunuz yerde görürsünüz. Ancak cehennemin her günü dünyanın kırk gününe eşittir."

"Mirza cenapları, sizin zahmet hakkınız ne kadar olacak?"

"Yetmiş yedi manat, yetmiş yedi kapik. Parçaların ve horozun fiyatını da ekle. Siz evde oturun veya isterseniz çıkıp biraz şehri dolanın. İtirazsız öğlen yemeğini de birlikte yiyeceğiz."

Biraz şehri dolaşıp saat on ikide ezan sesi duydum, yaşlı bir adam kulağa hoş gelmeyen bir sesle ezan okuyordu. Eve dönüp Mirza Koşunali'ye şu soruyu sordum:

"Cenap Mirza, Karabağ'da başka bir şey yoksa da, güzel şarkı okuyanlar var. Kafkas'ın neresine gidersen, orada şarkı söyleyenin, tar çalanın, kemençe çalanın, zurnacının, Karabağlı olduğunu görürsün. Peki, nasıl oluyor ki, kendiniz için güzel sesli bir müezzin bulamıyorsunuz? Tifis'te de müezzin var. Her zaman ezanı makamla okuyor. Gence'de de müezzin ezan okumaya başlayınca Ruslar, Ermeniler durup onun ezanını dinliyorlar. Hatta Gence'de böyle konuşuyorlardı ki, iki tane Ermeni müezzinin sesinden etkilenip Müslüman olmuşlar."

Mirza bu sözü duyunca yüksek sesle bir salavat getirip:

"Doğru söylüyorsunuz. Karabağ sarkıcı madenidir. Buradan kaç tane adlı sanlı şarkıcılar çıkmıştır. Örneğin; Hacı Hüsü, Meşhedi İsi, Hasanca, Karyağdı oğlu ve diğer-

leri. Güzel sesli gençlerimiz de var. Ancak dert budur ki, gençlerimizde İslam ruhu kalmamış. Bir tane namaz kılanı, oruç tutanı yoktur. Hepsi Allah'tan yüz çevirmişler. Şimdi kime söyleyebilirsiniz ki, sen kışın zemheride, gece yarısı git çık minarenin başına orada ezan oku? Bunu, bu çağın gençleri kabul ederler mi? Ama bizim müezziniimiz Hacı Tağı dindar bir adamdır. Onun yaşı şimdi sekseni geçmiştir. Bu seksen yılın altmışını müezzinlikle geçirmiştir. Canı bedenden çıkıncaya kadar ezan okuyacağını söylüyor.”

“Ona ne kadar maaş veriyorlar?”

“Maaş çok değil, vakıftan ayda üç manat maaş veriyorlar.”

“Üç manatla nasıl geçiniyor o?”

“Hacı'nın başka gelir yerleri de var. Birinci geliri hamamlardandır. Bizim hamamlar sizinkilere benzemez. Ben sizin hamamlarda gusül abdesti almak için havuz olmadığını duymuştum. Duvarlarda semaver kurnasına benzer bir şey koymuşlardır. Onun altında da yıkanan kesinlikle temiz olmaz. Bizim hamamların İran usulü büyük havuzları var ki adına hazine diyorlar. Her Müslüman hamamın içine girdiğinde bedenini ısıtması için birkaç dakika hazinenin içine girmesi lazım. Sonra çıkıp vücudunu keselettikten sonra tekrar havuza girip boy abdesti alsın. Her hamama günde zamanına göre otuz kişiden, yüz kişiye kadar gelirler. Kadın hamamları haftada bir kere açık olduğundan oraya kaç yüz kadın gelir. Hamam boşalıp gece hazinenin suyu durulduktan sonra üzerinde el kalınlığında yağ durur. Bu yağı suyun yüzeyinden alıp temizlemek gerek. Bu

da müezzin Hacı Tağı'nın görevidir. Her sabah ezandan sonra hamamları gezip her yerde hazinenin üstündeki yağı temizliyor. Şehirde yedi sekiz hamam var. Her birisinden günde iki şahı para alıyor. Buda onun günlük rızıkına yeterlidir. Hacı Tağı'nın ikinci maaşı ise, Hacı şehir halkını, büyüğünden küçüğüne, kadındanan erkeğine hepsini tanıyor. İşte, her bir düğüne, taziyeye, toplantıya insanları davet etmek gerekse, bunu da Hacı Tağı'ya veriyorlar. Hacı listesini eline alıp şehri dolaşıp herkesi davet ediyor. Hem de ziyafete kendisi de katılıyor. Her zaman eteğinin altında da bir leğen getirip onu da pilavla doldurup evine götürüyor. Ayrıca Hacı ölü işleri ile uğraşanlardan sayılır. Her cenazenin önünden mezarlığa gidiyor, buna da bir hak veriyorlar. Kısacası Hacı'nın keyfi yerindedir. Güzel geçiniyor.”

Mirza ilaç yapılacak maddeleri alıp siyah bir horozu da getirip bağlamıştı ve önüne de bir miktar kuru üzüm bırakmıştı. Sebebini sorunca:

“O horozu bugün başka şey yedirmek olmaz. Üzüm tanelerine özel dualar okunmuştur.”

Sofra kuruldu. Ardından sofraya tuz, ekme ve dolma geldi. Mirza özürlü dileyip pilavı inşallah akşam yeriz, dedi. Akşam olunca Mirza beni yalnız bırakıp siz burada oturun, benim horoz ötmeye başlayınca cevşen-i kebir ve büyü okumam gerek, diyerek ayrıldı. Akşam saat on sularında horoz ötene dek içeriden havanın sesi geldi. Biraz geçmişti ki, Mirza içeri girip bir şişe içinde ilaç getirip bana verdi. Biraz sohbet edip pilav yiyip uyuduk.

Sabah kalkıp Mirza'ya yüz manat verip vedalaştım.

Mirza bir mektupta Ak Molla'nın adına yazmıştı bana dönerek:

“Burada gerekli olan usulü yazdım. Sizin ilaç kullanacağınız on gün içinde, Ak Molla'nın gece gündüz sizin yanınızda olması lazım.”

Mirza ile helalleşip yine aynı yolla Tiflis'e döndüm. Tiflis'te Ak Hoca'yı tanımayan bir kişi bile yoktu. Çünkü onun evinin bulunduğu Sumbatov sokağını Tiflis'in bütün gençleri tanırdı. Bu sokak zamanında Tiflis gençlerinin oyun yeri idi. Evlerin hepsinde sabaha kadar piyano çalınır, genç kızlar ve erkekler “matçış” oynarlardı. Sonra hükümet gençlerin gözyaşlarına rağmen bu evleri kapattı. Şimdi bu sokakta Ak Hoca yaşamaktadır. Ak Hoca'yı değil Müslümanlar, bütün Tiflis'in Gürcüleri, Ermenileri ve Rusları da tanıyor. Evi, her gün akşama kadar onun yanına ziyarete gelenlerle dolar, taşar. Gelenlerin çoğu kadınlardır. Kimisinin kocası kaçıp gitmiş onu geri getirmek istiyor kimisi duldur kocaya gitmek istiyor kimisi falan gence kendisini sevdirmek için muska yazdırıyor. Kalbi ağrıyanlar, baş ağrısına müptela olanlar, bazı hastalıklara tutulanların hepsi Ak Hoca'nın duası ile meramlarına ulaşmak istiyorlar.

Gece evde dinlenip sabah hocanın evine gittim. Kabul odası kadınlarla doluydu. Hizmetçisiyle Mirza Koşunali'nin mektubunu gönderdim. Beni hemen içeri çağırdı. Durumları ayrıntısıyla söyledim. Mirza size verdiği ilaçların neden ve hangi maddelerden oluştuğunu söylemedi mi? diye sordu. Benim yanımda maddelerin adının birer birer okudu, ancak unuttum dedim. Çok üzülerek bu ilacın sırrını ondan başka dünyada kimse bilmez. Bunu geçmişte Mir

Damad ve Hacı Nasir Tusi biliyorlarmış, onlar da bu hususta bir eser bırakmamışlar. Her halükarda Mirza'nın ricasından dolayı, bu on günü sizinle geçiririm ve Mirza'nın gösterdiği duaları okurum. Ancak benim zararım karşılanmaz lazım. Siz de görüyorsunuz ki benim yanımda ne kadar insan var. Her gün böyledir. Bana her gün elli manat vermeniz lazım ki, on günde beş yüz manat etsin. Bu kadar konuştuğundan sonra, İmam Cenaplarını üç yüz manata razı ettim ve cumartesi gününde işe başlamamıza karar verdik. Allaha ısmarladık, deyip gittim.

Cumartesi gününe dört gün kalmıştı. Bu dört günde ben bütün işlerimi yoluna koyup dost ve tanıdıklarla vedalaşıp evde oturdum. Cumartesi günü sabah İmam geldi. Ben ilacı yeleğimden çıkardım, kavanozum ağzı açılınca evi esans kokusu aldı. Ben Bismillah deyip ilaçtan bir kaşık ağızma koymak istediğimde İmam:

“Dur!”

Durdum:

“Hemen gidip hamamda cenabet guslü almanız gerek. Hamamdan çıkıp arkınıza bakmadan eve gelmelisiniz. Evde iki rekât hacet namazı kıldıktan sonra ilacı kullanmaya başlayabilirsiniz. Ben de siz hamamdan dönene kadar burada Mirza Koşunali'nin mektubunda gösterdiği duaları okumakla meşgul olurum.”

Hamamdan dönünce İmamı, gerçekten, kitap okurken gördüm. Sonra kitabı kapattı, cebinden bir rulo kâğıt çıkarıp onu okuduğuca açmaya başladı. Bu dua eni bir çeyrek, uzunluğu bir kilometre kâğıt üzerine yazılmış, bir ağaç

parçasının etrafına sarılmıştı. Duanın adına “cevşen-i kebir” diyorlardı. İmam buyurdu:

“Vaktidir. Şimdi ilacı yemeğe başlayabilirsiniz.”

İlaçtan bir kaşık ağzıma koyunca önce ağzımı, sonra boğazımı, sonra da karnımı ateş sardı. Bu hal hususunda Mirza Cenapları bana izah etmişti. Onun için devam ettim.

Sözün özü, dokuz gün günde üç kaşık bu ilaçtan yedim. Onuncu gün dost ve tanıdıkları toplayıp onların huzurunda cehenneme teşrif etmemi önemli bilip hepsine haber ettim.

Aynı gün dost ve tanıdıklar toplandılar ve benden dost ve tanıdıkların okuyup feyiz almaları için cehennemde gördüklerimi küçük bir deftere not edip getirmemi rica ettiler. Bende söz verdim.

Sonra İmam’la şöyle uygun gördük ki, benim bedenimi kırk gün bir sandık içerisinde saklasın ve kırk gün bitince gelip kendi eliyle sandığı açsın.

İmam buyurdu:

“Vakittir, uzan!”

İtaat edip uzandım ve sonuncu kaşık ilacı yedim. O anda gözüm karardı, başım döndü, beni uyku bastı. Aniden kendimi büyük bir çölde gördüm. Anladım ki, bu çöl cehennem çölüdür.

CEHENNEM

Çölün batı tarafından ışığı her yeri kaplayan bir alevin gökyüzüne doğru yükseldiğini gördüm. Biraz gittikten sonra beni cehennemnin sıcaklığı vurdu. Hayret edilecek yer burasıydı ki, burnuma pilav kokusu geldi. Kanaat getirdim ki, cehennemde herkesten daha çok yananlar pilav yiyenlerdir. Sıcaklık gittikçe arttı. Ben durdum. Gördüm ki, hararetin fazlalığından ileri gitmek benim için mümkün olmayacaktır. Aniden kulağıma bir ses geldi:

“Ey Hortlak! Duymadın mı? “Kafer be cehennem nemireved, Keşan Keşan miberend”” Gitmesen de götürecekler. İyisi budur ki kendin severek gitmelisin.”

Bu sesi duyduğum gibi başladım yürümeye. Her ne olursa olsun! Ben cehennemi her zaman Bakü’nün madenlerine benzer bir şey sayardım ve çok zamanda derdim ki, cehennem kesin Bakü’de olacak. Petrol kuyularının hepsinden alev gökyüzüne çıkacak ve günahkârları birer birer kuyulara atacaklar.

9. Kâfir cehenneme gitmez, onu çeke çeke götürürler.

Bir de ben şöyle hesap ederdim ki, cehennem deniz kenarında kurulmuş büyük bir şehirdir. Yananlar kendilerini denize atmak isterler, belki su onların azabını azaltır, ama olmaz. Eziyetleri iki kat artar.

Kısacası, her ne şekilde düşünüyordusam hiçbirisi gördüğüm gibi olmadı. Cehennemin yerine büyük bir ejderha gördüm ki, onun boyu yetmiş bin fersahtı ve eni yedi bin fersahtı. Yetmiş bin ağız vardı, yetmiş bin burnu, yetmiş bin gözü ve yetmiş bin kulakları vardı. Hayvanın ağızından, kulaklarından ve burnundan alev çıkıyordu.

Bu halde, zayıf, uzun, boğazı ince, başı balkabağı kadar bir kişinin bana doğru geldiğini gördüm. Burnu kurlangıç gagasına ve sakalı keçisakalına benziyordu. Ama göğsünde bir şir-i hurşid (Güneş aslanı) alameti vardı, onun etrafında da farsça bu sözler yazılmış: "Abi şurest, çi kabiliyet dared, budeh, berized be gur-i pedereş."¹⁰ Yazıyı okuduğum gibi, adamı tanıdım. Kesin, herkes tanıdı. Tanımayanlar varsa, Vezir Mirza Ağa Asi'nin divanını okusunlar hemen tanırılar. Adamdan sordum:

"Merdeke, burada ne yapıyorsun?"

"Öldüğüm gündən beri beni burada odabaşı yaptılar."

"Çok güzel görevdir, kutlu olsun."

"Bu ejderha burada ne yapıyor?"

10. Tuzlu sudur, ne önemi var. Ver döksün babasının kabrine.

"Dinle anlatayım. Âlemlerin Rabbi ki, cehennemi yarattı, onun hararetinden gökyüzü ateş aldı. Otlar, ağaçlar, denizlerin suyu, hepsi kurudu. Bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar, insanlar ve cinler yakarışları kabul eden Allah'ın dergâhına el açıp yalvardılar:

'Allah'ım, yandık. Yarattıklarına merhamet et.'

Âlemlerin Rabbi olan Allah kullarının duasını duydu ve bu ejderhayı yaratıp ona cehennemi yutmasını emretti. Ejderha yalvardı, arz etti:

'Allah'ım, ben ne günah işledim ki? Gazabını benim üzerimden al.' dedi.

Ejderha bir de baktı ki başının üstünde bir melek, elinde ateşten kamçı var ve cehennemi yutmasını söylüyor. Ejderha itaat edip cehennemi içine çekti. Ejderha cehennemi yuttuktan sonra onun içi tutuşup yanmaya başladı. Ejderha yılan gibi dil çıkartarak yandım Allah'ım bana yaradım et, diye yalvardı. Âlemlerin Rabbi ejderhaya acıyıp, yılın altı ayını nefesini çöle vermesini ve altı ayını içeri çekmesini emretti. İşte ejderha nefesini çöle verince bahar ve yaz oluyor, içeri çekince sonbahar ve kış oluyor. Bir kısım serseri kitaplarda yazıyorlar ki, ne bileyim ay böyle gidiyor, güneş böyle geliyor, yer takla atıyor. Bunların hepsi ahmakça sözlerdir. Şimdi gözünle görüp kesin inanabilirsin."

"Evet, görüyorum. Ben bu sözleri dünyada da duymuştum. Bizim şehre İran'dan bir İmam gelmişti. Okul açıp şehrin çocuklarına ders veriyordu. İmamın adını unuttum. Ancak aklımda kalan, okul çocukları onun adını Hoca Kadınlar Hamamı koymuşlardı. Ben bu sözler o büyük za-

tın dilinden, minberinden duymuştum. Görünen o ki İmam doğru söylemiş.”

Sonra bir ah çekip içimden, Ey Hoca Kadımlar Hama-mı, eğer kıyamette görüşmek nasip olursa, senden helallik isteyeceğim; çünkü o zaman mescitte toplananların hepsi bir ağzıdan salavat getirtilirse de ben şüphe ettim. Bu soh-betten sonra odabaşından sordum:

“Cehenneme girmek mümkün mü?”

“Evet, evet! Buyurun girebilirsiniz. Cehennemin kapı-ları gelenlerin yüzüne açıktır.”

“Pasaport, falan?”

“Hiçbir şey gerekmez. Senin bildiğin polis burada yoktur.”

Kapıyı açıp beni içeriye attı. Evet, ulaştık cehenneme. Allah arzu eden bütün mümin, mukaddes kardeşlere kıs-met etsin.

Cehennem, ne cehennem! Seyretmesi bütün dünyaya değer. Onun karşısında ne tiyatro, ne sihirbaz, ne koç dövü-şü, ne deve güreşi, ne horoz ve bildircin dövüşmesi, ne mut-rip oyunu, ne kabadayılar değişmesi... Hepsi bu seyrin kar-şısında bir hiçtir. Bu seyri gören, kesinlikle inanıyorum ki, Sultan Hamid'in Mevlevi tekkesine itina etmeyip yanından gözü kapalı geçer. Biliyorum okuyucular inanmayacaklar, diyecekler ki Hortlak gitmiş cehenneme, oradan ağzına ge-len saçmalığı yazıyor. Cehennem nedir, seyretmesi n'ola ki?

Ben okuyucularımı inandırmak için sağlam birkaç ye-min etmeye hazırım. Ancak Kur'an-ı Kerim'e yemin etme-yeceğim. İnanmazsın; çünkü Müslüman Kur'an'a yemin ederse, kesin bilin ki yalan söylüyor. Benim yeminlerim sağlam yeminlerdir. Yemin olsun Caferkulu Han'ın evlat-larının ağzındaki tükürüğe, yemin olsun, Topal Seyid'in parmağının kanına, yemin olsun oyuk ağaca, kazak kabri-ne, Halifeli Ocağı'na, elbiseleri parçalanmış Pir'e, Cicim Ocağı'na, öksürük Pir'ine, yemin olsun Horasan mütevelli başkanının ambarından çıkan şarap fiçilerine, Cuma İma-mı'nın buğday ambarına, Bala keşiş'in tasına, Mirza Koşu-nalı Tebrizi'nin çarklarına, Derviş Kırışmalkulu'nun diş-siz çalıklarına, yazdığım sözlerde bir harf yanlış yoktur, hepsi doğru sözlerdir.

Burada bir dipnota ihtiyaç duyuldu. Okuyucularımı doğruya inandırmak için yukarıda adlarını saydığım kut-sal şahıslar ve makamlar hakkında biraz açıklama yapmak istiyorum.

1. Han Tükürüğü

Karabağ Hanı İbrahim Han'ın Caferkulu adında bir oğlu vardı. Adına edebiyat tarihinde “Yekeper” diyorlar. Caferkulu Han'ın elinde öyle bir güç varmış ki, bir eli ile at nalını iki kat edermiş veya bakır parayı parmakları ile sürtüp yazısını silermiş. Üstelik Han'ın spora büyük he-vesi varmış. Örneğin; İnan'dan adlı sanlı pehlivanları ge-tirtip güreş tutmak, deve güreştirmek, köpek boğuşturmak ve başka böyle yürek ferahlatan işler... Üstelik Han ce-naplarına Allah vergisi bir yetenek verilmişti; eğer kuduz köpeğin ısırıldığı adamın ağzına tükürseydi, anında iyileşir-

di. Artık Doktor Paster hastanesi falan gerekmezdi. Han'ın vefatından sonra bu yetenek oğluna geçmişti. Şimdi de to-runları bu işle uğraşıyorlar.

2. Topal Seyit

Bu şahıs Akdam sınırları içerisinde oturuyor. Bu da Han gibi kuduz köpek ısıranları tedavi ediyor; ancak hastaların ağızlarına tükürmüyor. Mübarek parmağının kanından bir damla ekmeğe sürüp hastaya yediyor; aynı anda bela ondan kalkıyor. Birkaç yıl bundan önce, bizim köyde genç bir çocuğu kuduz köpek ısırmıştı. Ben ona Tiflis'te Paster hastanesine gitmesini söyledim. Benim teklifim etraftakilerin ve hastanın kardeşinin hoşuna gitmedi ve onu Topal Seyit'in ocağına gönderdiler. Hastanın kardeşi, Tiflis'e gidip gelmekle dünya kadar masraf çıkar. Bu yerlerin bütün hastaları ilaçlarını Topal Seyit'ten alıyorlar. Atını binip gider Seyit'in mekânına, bir iki manat adak adamayla sağlığına kavuşur, diyordu. Öyle de yaptılar. Altı hafta geçmemişti ki hastanın vefat ettiğini duydum. Taziyesine gidip kardeşini kınadım, benim lafımı dinleyip onu Tiflis'e göndermeliydin, dedim. Yok, çare olmayacaktı. Çünkü Seyit'in mekânına inanarak gitmemişti. Elbette, inanç şarttır.

3. Oyuk Ağaç

Bu denenmiş Pir, Akdam sınırları dâhilinde Kasımlı Köyü'nde mevcuttur. Bu ağaçtan iki dal ayrılmış. Sonra baş başa bitişik kaynamışlar. Araları açık kalmıştır. Bu Pir(Yatır), çocuğu olmayan kadınlara yardım ediyor. Cuma akşamları çocuk ihtiyacı olan kadınlar bir miktar pasta bölerek pişirip kendileri ile alıp oyuk ağacın yanına gidiyorlar.

Pasta böreği fakirlere paylaştırdıktan sonra, evlat arzusunda olan kadın ağacın oyuğundan geçiyor. Söylentiye göre, isteğine ulaşıyor. Eğer kadınlardan birisi ağacın oyuğundan geçemezse her zaman kendisinden ümidi kesip evine döner.

4. Kazak Kabri ve Halifelî Ocağı

Bu iki kutsal mekândan biri Şuşa şehrinin kuzeyinde, diğeri ise doğusundadır. Bu yerlerde bayram (Nevruz Bayramı) öncesine doğru, yılın son çarşambasında çocukların çillesini kestirirler. Çille kestirmek şu demektir; çocuğun iki elinin başparmaklarını iplikle birbirine bağlayıp sonra ipliği makas veya bıçakla kesiyorlar. Çillesi kesilen çocuğa bir yıl içinde hiçbir kötülük dokunmaz. Çillenin şehit mezarı üstünde, yani elle öldürülmüş bir adamın mezarının üstünde kesilmesi gerekir. Eski zamanlarda, tahminen yüz yıl bundan önce, Kazaklardan bir kişiyi savaş mahkemesi kararıyla kurşunlamışlar. O zamandan beri bu kazağın kabri çille piri(yatır) olmuştur.

Ama şehir halkının çoğu Halifelî Ocağı'na gidiyor. Hatta böyle bir rivayette var; yılın son çarşambasında, yani nevrüz bayramından birkaç gün önce Molla Penah Vâkıf kendisinin Saatli mahallesinde bulunan okulunda oturmuş Şuşa şehri halkının çocuklarına ders veriyordu. Bir de baktı ki, okulun önünden büyük bir kalabalık gidiyor. Önde eli ağaçlı temizlikçiler, halkı o tarafa bu tarafa kovuyorlar. Bir tane adam elinde gümüş nargile, yanında birisi, elinde mangal dolusu kor... Üstelik birkaç güzel giyinmiş adamlar. Özetle bir padişah ululuğu. Vâkıf bu olayın ne olduğunu sorunca diyorlar ki, Karabağ Hanı İbrahim Han, Halifelî

Ocağı'na çillesini kestirmeye gidiyor. Vâkıf orada ne düşünüyorsa artık bu şiiri yazıp Han'a gönderiyor:

Bayram oldu, bilmiyorum neyleyim,
Bizim evde dolu çuval da yoktur.
Pirinçle yağ hepsi çoktan tükenmiş,
Et ise bulunmaz, motal da yoktur.
Allah'a bizmişiz naşükür bende,

Bir söz desem beni koymazlar kende.
El batıp, noğula, şekere, gende,
Bizim evde akta zoğal da yoktur.

Bizim bu dünyada ne malımız var,
Ne de evde sahip cemalımız var
Vâkıf övünme ki kemalımız var,
Allah'a şükür ki kemalde yoktur.

Han'ın şiir çok hoşuna gitmiş, Vâkıf'ı yanına aldirtmiş. Vâkıf'ın aklına, kemaline, tatlı konuşmalarına bağlanıp onu daima yanında tutmuş, en yakın vezirlik unvanını ona vermiş. İşte, Karabağ'da Hanlığı İbrahim Han değil de Molla Penah Vâkıf idare ediyordu. O yüzden demişler; "Her okuyan Mola Penah olmaz".

5. Çaputlu Yatır

Bu da dağdağan ağacıdır ki, Karabağ Terekeme'lerinin yayla yolunda bulunur. Her bir derdi olan bu ağaca adak adayıp ona bir çaput bağlar. Çocuğu olmayanlar çaputtan küçücük bir beşik yapıp ağaçtan asıp kendilerine çocuk isterler. Bir yıl sonra adakları kabul olanlar, aynı

ağacın dibinde kurban keserler.

6. Öksürük Yatır

Bu yatırın kerametinin neden ibaret olduğu adından anlaşılıyor. Bu yatır yüce bir kayadır ki, Nuha şehrinin yakınlarına düşmüş. Anneler öksürüğe yakalanan çocuklarını o kayanın tepesine çıkartıp toprağından bir miktar suya karıştırıp hastaya içiriyorlar. Söylentiye göre, hastalığı orada iyileşiyor.

7. Cicim Ocağı

Bu ocak Zengezur'da, Cicimli köyündedir. Buraya da yılan sokanlar sığınyorlar. Görenler anlatıyorlar ki, bu ocakta yılanın hesabı yoktur. Kaçını ekmek teknesinde, kap kakac arasında, dolaplarda kıvrılıp yatmış halde görürsün. Ocak sahibi oturduğu yerde yılanlar gelip onun dizlerinin üstünden, o yana bu yana atılıyorlar veya kucağında kıvrılıp yatıyorlar. Evin kapısından içeriye girenin hiçbirisine de yılan dokunmaz.

Ne zaman ki bir adamı yılan soksa, hemen atını binip Cicim ocağına koşması gerek. Adamı sokan yılanda, sokuktan sonra Cicimliye yürüyor. Eğer adam yılandan önce kendisini ocağa yetiştirir ve onun toprağından suya karıştırıp içerse, elbette şifa bulacak. Önce yılan, kendisini ocağa yetiştirirse, yılan sokana çare yoktur.

Böyle yeminleri duyduktan sonra inanmanız gerek. Şimdi geçelim asıl konuya. Cehennem yerin yedinci katında büyük bir dağın eteğinde kurulmuştur. Bu dağın adına

Kemid dağı diyorlar. Dağın dibi cehennemdedir ve başı Arabistan'da Esfeğan adlı bir yerdedir. Cehennem yedi tabakadan ibarettir. Birinci katın adına Cehennem diyorlar. Buraya sadece günahkâr Müslümanları atıyorlar. İkinci tabakanın adına Leza diyorlar; bu kat Hıristiyanlar içindir. Üçüncü tabakanın adı Hetemdir; bu tabaka da Yahudiler için ayrılmıştır. Dördüncü tabakanın adına Sakar diyorlar; buraya da putperestleri atıyorlar. Beşinci tabakanın adını Sair koymuşlar. Bu tabaka da Sabiiler içindir.¹¹ Altıncı tabakanın adı Cehimdir; burada müşrikler içindir. Cehennemin son tabakasının adına Haviye diyorlar. Burada münafiklar içindir.

Nasıl has Müslüman Meclisi olduğunu görüyorsunuz. Herkesin adına ve giyindiği elbiseye göre yeri var. Örneğin, usuldür, başköşeye imamlar geçerler. Onlardan aşağıda beyler otururlar. Beylerden aşağı tüccarlar, onlardan da aşağı küçük küçük insanlar; aktar, bakkal, öğretmen ve başkaları.

Cehennemin her tabakasında kırk üç dere var. Her derenin kuyu gibi yetmiş çukur yeri var. Her çukurun içi yedi yüz yıllık yoldur. Her yılı üç yüz altmış gündür. Her bir günü dünya yılının bin yıldır. Bunun üstüne, cehennemde bir kuyu var, o kuyunun adına Veyl kuyusu diyorlar. Onun derinliği yetmiş yıllık yoldur.

Ben cehenneme girdiğimde o kuyunun birinden bir "Vay, dedem vay!" inlemesi duydum. Başımın şapkam havalandı. Odabaşımdan sordum:

11.. Yıldız tapanlar

"Bu ne sesi?"

"Yetmiş yıl bundan önce bu kuyuya bir adam atmışlar. O adam kuyunun dibine yeni ulaştı."

O adamın kim olduğunu sorduğumda:

"Vallahi, hangisinin adını söyleyeceğimi bilmiyorum. Bu kuyuya bir insan, iki insan atmamışlar ki haddi hesabı yoktur. Ancak şunu diyebilirim ki, bu kuyuya vatan ve devlet hainlerini atıyorlar. Örneğin, kesin duymuşsundur, kaç zaman bundan önce iki devlet arasına sınır koymak gerektili. Bu devletlerden birisi doğulu, diğeriye batlıydı. Tarflardan her biri sınıra kendi temsilcilerini göndermişlerdi. Batılı temsilciler doğuluların¹² mizaçlarını bildiklerinden, kendileri ile birlikte, Avrupa başkentlerinin sokaklarında kendilerini satan kadınlardan getirmişlerdi. Bu kadınları kendi eşleri adıyla doğulu temsilciler ile tanıştırmışlardı. Gündüz temsilciler ile konuşuyorlar ve gecelerde önemli sorunların çözümünü için kadınları gönderiyorlardı.

Bu tavırla sınır sorunu batılı temsilcilerin ricaları doğrultusunda çözüldü. Bu kuyuya baş aşağı atılanlar böyle temsilcilerdir.

Yine iki padişah arasında sınır meselesi gerçekleşmişti. Devletlerden biri başka bir ülke de olan elçisini böyle işlerde yetenekli bilip göndermişti. Bu elçi bir tane parlayan yaka yıldızına (Broş) ve kolyeye aldannmış birçok bü-

12. İran-Rusya devletleri arasında 1828'nci yapılmış "Türkmençay" antlaşmasına işaretler. Bu hususta tarihte hiçbir şey yoktur ve olamaz da. (Yazarın notu)

yük ve gülüstana benzer mülkük iki kuru dağa değişmiştir ki üzerinde ilaç için bir yeşillik bulunmaz. Böyle adamları da Veyl kuyusuna atıyorlar. Üstelik eski hükümdarlardan birisi not etmiş ki komşu hükümdar, çok savaştan sonra büyük bir padişaha tabi olmuştur. Hükümdar hemen atına atlayıp güçlü padişahın komutanının hizmetine gelerek arz etmiştir ki, eğer senin padişahın bana generallik verse ben kendi memleketimi ona bağışlarım.¹³

Elbette, generallik hemen verilir ve o zayıf hükümdarın mülkük bedava alınmıştır. Ama lanet yalancıya olsun, söylentiye göre Hükümdar Cenaplarına generallikten başka iki bardak şampanyaya da vermişler. Bu hükümdarı da başı üstüne Veyl kuyusuna atmışlar.¹⁴

Böyle hainlikler hususunda Mirza Rıza Han Arfeud-

---

13. Türkistan-İran sınırını belirlemek için İran tarafından Mirza Rıza han Daniş gönderilmişti. Bu şahıs Rusya İmparatoru tarafından verilmiş nişanlara susayıp Aşkabat'ın yakınlarında bulunan "Fıruze" adlı yaylayı, iki kuru dağa değişmişti. Her ne kadar Rus Hükümeti "Fıruze" ahâlisinin kendi yerlerinde bırakmayı vaat etmişse de antlaşma devletler tarafından imzalandıktan sonra o ahâlinin yerlerinin ellerinden alıp kendilerini İran'a sürgün etti. (Yazarın notu)

14. 1804'ncü yılda Gence Hanlığı ilk defa alındıktan sonra Karabağ hanı İbrahim Han durumdan haberdar olmuş, kendi ricası ile Kürekçay'da Prens Sisyanov'un hizmetine gelerek, Hanlığında baki kalmak şartıyla Rusya İmparatoruna tabi olduğunu göstermişti. Prens memnuniyetle kabul edip, padişah tarafından Han'ı Tümgeneral rütbesi ile tebrik ettikten sonra İmparatorun şerefine içmek için bir kadeh şampanyaya teklif etmiş. Han şampanyayı içmiş ve şampanyaya damağına çok tatlı gelmiş. Bir müddet sohbetten sonra Han'ın içinden yine şampanyaya içmek gelmiş, yüzünü Prens'e dönüp sormuş: Padişahın şerefine bir kez daha içsek olur mu?

devle güzel bir kitap yazmıştır. Elbette, okursunuz.

Ben her zaman şöyle düşünüyordum ki kıyamette mahkemeler gibi bir divan tertip edip her öleni getirip o divanın karşısında durduracaklar. Onlardan dünyada yaptıkları işler hakkında sorup cevap isteyecekler. Her ne kadar burada şahide de ihtiyaç yoktur. Çünkü Âlemlerin Rabbi kendi kullarının yaptıklarını açıkça görüyor. Üstelik her kulunun omuzlarında iki tane kiramülkatibeyn denilen melek oturmuş. Onun günah ve sevaplarını yazıyor. Bununla birlikte imamların emirlerine göre, o mahkemeye hem şikâyetçiler, hem de şahitler çağrılacaklar. En bilgin müçtehit Cenap Şeyh Ahmet Bahreyni'nin görüşüne göre, o şahitlerin içerisinde hayvanlar ve cansız varlıklar da olacak. Örneğin, bir adam bir düşmanı tüfek veya hançerle vurup öldürmüş. Kıyamette aynı tüfek ve hançer gelip şahitlik edecektir ve yine aynı büyük âlimin verdiği bilgiye göre, hayvanlarda bu şekilde şahitliğe çekileceklerdir.

Sisyanov: "Çok güzel olur!" diyerek ikinci kadehi Han'a vermiş. (Yazarın notu)

Farz edelim ki, pınar kenarında birkaç arkadaşı bir kuzu kesip dinlenerek kebab yiyip şarap içtikleri zaman aralarında bir tartışma çıkar. Arkadaşlardan biri vurup diğerini öldürür. Kıyamet mahkemesine o eti yenilen kuzu gelip diyecektir ki; evet, benim etim yenildiği zaman falanca vurup falancıyı öldürdü. Ben bu inançta olup düşünüyorum ki, bu mahkemede Azrail savcı ve her Peygamber kendi ümmetinin avukatlığını yapacaktır. Konuştuktan sonra mahkeme üyeleri karar çıkarıp herkesin nereye gönderilmesini tayin edecektir; ya cennete, ya cehenneme, ya Arafat'a. Ama böyle değilmiş.

Kıyamete gelenlerin hepsini, bir köprü var onun üstünden geçmeye mecbur ediyorlar. Bu köprü'nün adı Sırat Köprüsü ve bizim dilde "Kıl Köprüsü" diyorlar. Bu köprü kıldan ince ve kılıçtan keskindir. Kıyamete gelen herkesi getirip köprü'nün başında durdurup köprü'den geçmelerini emrediyorlar. Sevabı çok olanlar şahin gibi yürüyüp köprü'nün diğer tarafına geçiyor. O günahkârlar ise, iki adım attıktan sonra baş aşağı cehennemin dibine gidiyor.

Odabaşı anlatıyordu. Bu köprü'den düşenlerin adlarını duysan yerküre ayağının altından kaçır. Örneğin, buradan öyle bir şahıs uçtu ki, onun arkasında bütün İnan ve Kafkas Müslümanları namaz kılyorlardı. Müminlerin Emiri'nin has dostlarından, adının da Molla Ağa Derbendi olması gerekti.¹⁵

15. Ağa Bakır Meclisi, Fazıl Erdebili ve Fazıl Derbendi mevhumlar sahasının en çalışkan kahramanlarıdır. Bunlardan hem Azerbaycan'da hem de İran'da Derbendi Molla Ağa'dır ki, adına Fazıl Derbendi diyorlar. Kitabımızda onun hakkında yazılanların hepsi gerçektir. Fazıl Derbendi bütün ravzahanların hepsinin mürididir: Minberlerde onun adı saygıyla anılmaktadır. Fazıl Derbendi mevhumata (aslı olmayan konular) dair birkaç kitap yazmış. O cümleden "Esrar-ı Şüheda" adlı kitabı on iki ciltten ibarettir. Bu kitapların hepsi Kerbelâ olayına attır. Buna ilave olarak "İrsad'ul Kulup", "Mahzen'ul buka" ve "Habname" adında üç kitap yazmış. Bu kitapların ikisi mersiye kitaplarıdır. Çünkü üsü ise Fazıl'ın rüyaların içermektedir. Bu kitapta Fazıl rüyada gördüklerini gerçek hesap ediyor cahil halkta buna inanıyor. Örneğin: "Habname'nin bir yerinde diyor: Benim vatanım olan Derbent'te bir Yahudi vardı. Bu adam her zaman günah işlerle uğraşıyordu. Yahudi öldü. Gece rüya âleminde ben aynı Yahudi'yi cennetin saraylarının birinde görüp hayret ettim ve onun cennete nasıl düştüğünü sordum; Yahudi cevap verdi: Bir gün yol kenarında uzanmıştım. Tesadüfen İmam Hüseyin ziyaretçileri gelip benim yanımdan geçtiler ve onların atlarının ayaklarının altından kalkan tozdan bir miktar benim yüzüme kondu. İşte, Yahudiliğime, yaptığım amellere rağmen beni cennete getirdiler ve bütün günahlarım Âlemlerin Rabbi tarafından bağışlandı.(Habname) Fazıl Derbendi'nin ilkesi: "Men beka, ev ebka, fetebeke veccebt lehlul cenne", Yani "ağlayana, ağlatana ve ağlayanlara kendilerini benzetenlere cennet fazldır" (Yazarı notu).

Bunu duyduğum anda gerçekten yer ayağımın altından kaçtı. İnanmak istemedim. Sonra düşündüm; bu adam tarafsızdır. Bunun üstüne düşen ne ki yalan konuşsun ve yalan konuşmaktan onun mazereti ne olabilir? Hiçbir şey! Aman Allah'ım! Molla Ağa Fazıl Derbendi kıl köprü'den uçtuktan sonra, bizim gibi günahkâr kullara ne kulak aşınmalığı!

Molla Ağa Fazıl Derbendi'yi kim tanımaz ki? Bütün âlimler, seyitler, ravzahanlar onun adını saygıyla anıyorlar. Birden böyle iş?

Osmanlıların dediği gibi: "Büyük rezalet!"

Molla Ağa Fazıl Derbendi kimdir? Bütün mersiyehanların müridi, beyaz gömlek giyiniş hançerle baş kıranın, zincir vurmanın, bedeninin derisini yırtıp oraya kilit, semer, sümbe, pulluk demiri takmanın temelini Şialar arasında atan böyle büyük ve mukaddes vücut. Böyle de rezalet!

Allah ölenlerinizi rahmet etsin. Rahmetli dedem, Molla Ağayı Tebriz'de görmüştü. O şöyle nakledderdi.

Aşura günü ben Tebriz'deydim. Erk adıyla bilinen tophane meydanında iğne atsaydın yere düşmezdi. Tebriz ahalişi kadınıyla, erkeğiyle oraya toplanmıştı. Diyorlar ki, gelen cemaat camiye sığmadığı için, Fazıl Derbendi meydana mersiye okuyordu. Bir şekilde cemaati bölüp ilerledim ve bakıp gördüm ki, Fazıl meydanın ortasında başı açık, göbeğe kadar yarı çıplak durmuş. Sağ tarafında bir leğen çamur, sol tarafında bir sepet saman. Bir eli ile yüzüne, başına, sinesine çamur sürüyor ve diğer eli ile de başına

saman döküyor. Kenardan bakana saman yığını gibi görünüyor. Cemaatin hıçkırığı, "Ağa vay!" inlemesi gökyüzüne çıkıyor. Bir de baktım ki Karabağlı bir adam hançeri çekip kendi karnına soktu ve o anda canı çıktı.

Fazıl Derbendi bu durumu görüp yüksek sesle bağırdı:

"Ey insanlar, her kim kendisini İmam yolunda has Şia gibi feda ederse onun ruhu şimdi cennette Peygamberin hizmetindedir."¹⁶

İran'ın bütün şehirleri Fazıl'ı birer birer misafir ediyorlardı. Ağa, şehre yaklaşık bütün şehir onu karşılayıp salavatla şehre getirip en zengin bir tüccarın evinde oda veriyorlardı. Birkaç günde pilav göbeği çıkıyordu, geceler, ağanın hizmetine muta usulü ile genç kızlardan getiriyorlardı. Sonunda, ağa Tahran'a gelmek zorunda kaldı. Tahran'da iki ayaklı tek insan kalmadı. Herkes şehirden çıktı. İş o hadde ulaştı ki, Nasrettin Şah'ın kendisi de Fazıl Derbendi'yi karşılamaya mecbur oldu.

Fazıl faytondan iner inmez Şah öne çıkıp iki elini ona doğru uzattı. Fazıl geriye çekilip elini gözlerinin üstüne koydu, dikkatle Şahın yüzüne birkaç saniye bakıp makas getirin diye buyurdu. Halk bu durumdan bir şey anlamadan durup seyrediyordu. Makas getirdiler. Fazıl makası alıp Şah'a doğru yürüdü ve senin bıyıklarının önünün alınması gerek. Çünkü senin yiyip içtiğinin hepsi haramdır. Öyle ki seninle konuşmakta haramdır, dedi.

16. Bu durumu gözleriyle görmüş bir şahıs anlatıyordu. (A.H.)

Bunu söyleyip kendi eli ile Nasrettin Şah'ın bıyıklarını önünü makasladi. Bu durum Şah'a çok dokunsa da, hiç cevap vermedi. Fazıl, Tahran da birkaç gün dinlendikten sonra şah tarafından ona bir fincan kahve getirip içirdiler ve kahveyi içtiği gibi ağa ebedi âleme göçtü.

Sabah, Fazıl Derbendi'nin ansızın ölüm haberini Tahran halkına ulaşırdılar. Halk görülmemiş bir tantana ile onun cenazesini kaldırıp Tahran mezarlığına defnetti.

Odabaşı, ulemeden birçok kişinin isimlerini andı. Ancak sadece Fazıl Derbendi'den bahsetmek yeterlidir. Günahkâr cehenneme düşer düşmez Kallaz ve Şeddat adındaki melekler, Rus Kazaklarının, elsiz ayaksız (gariban) fakir fukaranın üstünü soydukları gibi, onun üstünü de soyup onlara ateşli kamçılarla vurmaya ve zincir bağlayıp ateşin içinde sürümeye başlıyorlar.

Bu meleklerin yetmiş bin yardımcıları var ki, her birisinin yetmiş bin eli ve her elinde yetmiş bin parmağı var. Bunlarda her taraftan günahkârların üstüne saldırıyorlar. Bazıları onların sakallarını yoluyorlar, bazıları etlerini parçalıyorlar, bazıları kemiklerini kırıyorlar.

Kısacası daha ne diyebilirim ki. Tıpkı bizim korucular gibi. Ben bu yetmiş bin eli olan melekleri görünce dedim ki, bunlardan birisini Rusya Bakanlar Kurulu'na başkan yapsaydılar ne güzel olurdu. Eğer günde her eli ile bir inkılapçı tutup boğazından assaydı, iki ay sonra Rusya'da kurt kuzu ile otlardı. Ne dum kalırdı, ne mum. Her ne kadar bunun, Şuşa İlçesi Komutanı Gerasimov gibi şahısların ceplerine zararı olsa da! Çünkü ondan sonra dört bin manat

çıkan oyukların hepsi tutulur.

Cehennem ehlinden birini yanıma çağırıp sordum:

“Söyle bakalım senin de canını aldıktan sonra bu işkenceleri yaptılar mı?”

“Ey insan, ciğerim yanıyor. Eğer bana bir yudum su verebilirsen, söylerim.”

Bu zavallı su ister istemez bir melek elinde bir tabak erimiş kurşun getirip ona içirdi. O anda zavallının karnı ve bağırsakları tutuşup karnının etrafından su akmaya başladı. Ben avcumla o sudan biraz tutup ona içirdim. Suyu içtikten sonra:

“Ey insan, her kimin yüreği susuzluktan yansa bu kurşunlu sudan içiriyorlar ve acıkınca da zakkum ağacının meyvesinden veriyorlar.”

Odabaşından zakkum ağacını bana göstermesini rica ettim.

Bırak bu adam canının nasıl alındığını anlatsın bakalım sonra, baş üstüne, gösteririm. Doğrudur, benim kendime de çok işkence ettiler ama adama galiba benden daha fazla işkence etmişler.

Cehennemli benden sordu:

“Başına döndüğüm, hiç yüzbaşımın halktan altın para topladığını gördün mü?”

“Gördüm. Çok gördüm. Bir fakirin on yedi Şahi (Azerbaycan’da eski para birimlerinden) borcu vardı. Ama parası yoktu. Yüzbaşı benim kendi yanımda ona o kadar dayak attı ki, sonunda bayıldı. (Dövülenin kalbi durdu, yüzbaşının değil). Sonunda acıyıp yüzbaşıya on yedi şahı verip köylüyü o zalimin elinden kurtardım.”

“Başına döndüğüm, ben can verdiğim zaman çektiğim azap bundan da fazla oldu. Dinle arz edeyim:

“Ben ölürken baktım ki ölüm meleği geldi. Ama ne halde? Başı birinci gökyüzünde, bir ayağı doğuda, bir ayağı batıda, çok öfkeli, rengi siyah, nefesinden ateş çıkıyordu; elinde ateşten bir şiş tutmuştu ki, onun kaç parçası vardı. Yanında beş yüz yardımcı gelmişti. Her birinin elinde ateşten bir kamçı... Önce İsfetail adındaki melek bana bir şerbet verdi ki, öyle sıcak ve acı şeyi ben hayatımda görmemişim. Sonra Azrail şiş ve çengel sokup ruhumu ayaklarımdan çekip almaya başladı. O çengelin her bir parçası bir damara tutunmuştu. Azrail’in yardımcıları da, ellerindeki kamçılarla başıma, karnıma, omuzlarıma ve ayaklarıma vuruyorlardı. Benim ruhumu bu şekilde aldılar.”

Zavallı adam sözlerini bitirdiği anda bir melek arkadan gelip onun boynunun ardından beş on yumruk vurup sonunda öyle bir darbe indirdi ki, zavallı ateşin içine girdi.

Odabaşı bana bakıp:

“Bu günahkâr yetmiş yıl ateşin içine girecek. Sonra elinin uzunluğu yetmiş bin arşın olan bir melek gelecek. O melek elini uzatıp onun közünü teknede arayıp bulup çı-

karacak. Onun arkasından birinci meleğ gelip onu götürüp yine aynı oranda ateşin içine atacak.”

Bundan sonra Odabaşı ile birlikte zakkum ağacını seyretmeye gittik. Zakkum ağacı cehennemin yedinci tabakasıdır. Onun kökü yetmiş bin yıllık yol uzunluğundadır. Kütüğünün uzunluğu aynı şekilde yetmiş bin yıl kadardır. Onun yetmiş bin dalı vardır. Her dalında yetmiş bin çeşit meyveler var ki hepsi acı, kötü kokulu ve şeytan kafasına benziyor.

Zakkum ağacını seyretmekten dönünce baktım ki bir bağırma çağırma var. Sanki Karabağ veya Nahcivan'da Muharrem ayında deste başı olmak için olay çıkmış. Odabaşından bu sesin ne olduğunu sordum:

“Cehennem ehli İblis'i araya almış.”

Bunu duyduğum anda koşmaya başladım ve zavallı odabaşı da benim arkamdan zayıf ayaklarını çabuk çabuk sürümeye başladı.

Kalabalığa yaklaşıp gördüm. İblis ki, cehennemin idarecisidir, yüksek bir tahtın üstüne çıkıp sağa sola tekme atıyor. Cehennem ehli onun etrafını toplamış, çeşitli dillerde ona sitem ediyor ve cehenneme düşmelerinde de onu hatalı görüyorlardı. Biri şöyle diyor:

“Sen olmasaydın, ben bu dini bırakıp öbür dine hizmet etmezdim.” Başka biri:

“Sen olmasaydın, ben kendi kardeşimi öldürüp hanı-

mını almazdım. Beni sen yoldan çıkardın.” Başka biri:

“Ben yüz yıllarca yaşasaydım, rüşvet alıp vatani paraya satmazdım, hepsini yapan sensin.” Başka biri:

“Âlemlerin Rabbi'nin laneti sana gelsin. Meğer sen olmasaydın, ben bir parça şekere, bir kilo çaya, on manat paraya aldanıp Ramazan'ın nikâhli hanımını Şaban'a veya Recep'in nikâhli hanımını Sefer'e verir miydim?” Başka biri:

“Allah'ın gazabına gelsin. O sen değimliydin ki, beni yoldan çıkardın, bende Kazım Efendi'nin sekiz yaşında ki kızını on dört yaşında yazıp kocaya verdim. O da gider gitmez öldü?” Başka biri:

“Allah'ın laneti senin o kör gözüne gelsin. (Malumdur ve 'Nasihut' tarihî te yazılmış ki Hz. İbrahim zamanında, Hz. Cebrael kanadıyla vurup şeytanın bir gözünü döktü. İşte şeytana lanet okuyunca 'Lanet sana gelsin kör şeytan' diyorlar.) Meğer her zaman, halk ilimde ne kadar geri kalırsa, bir o kadar size faydası var diye kulaklarımızı dolduran sen değil miydin? Biz de bir yolla halkı ilimden uzaklaştırıyorduk ve ilmin peşinden gidenlerin küfürlerine hüküm veriyorduk.” Başka biri:

“Acaba, suç sende değil mi ki, başkanlık ateşini bizim içimize doldurdun? Bizde toplumu otuz fırka edip her birine bir isim koyup hepsinin aralarına düşmanlık tohumu ektik.” Başka biri:

“Suçlu suçunu kabul etmediğinde onun başının etra-

fına hamur yapıştırtıp ortasına kurşun eritip dök diye beni öğreten sen değil miydin? Bende kaç kişiye bu şekilde işkence edip öldürdüm.” Başka biri:

“Acaba sen, yetim malı yiyenin başına Allah’ın taş düşüreceğini bilmiyor muydun? Neden sen beni yoldan çikardın? Bende üç yetime kayyum olup üçünü de kuru yerde bıraktım.” Başka biri:

“Acaba sen başıbozukluğun sonucunun ne olduğunu bilmiyor muydun? Neden bana gece gündüz halk eşek gibi bir şeydir, ne kadar dövülse o kadar uysal olur diyordun? Ben de senin gibi kör mel’unun sözüne inanıp halkın bütün malını, parasını, varını, yoğunu ajanlara harcadım. Sonunda memleketim parça parça olup elimden gitti, kendim de Allah’ın lanetine uğradım ve senin yüzünden bu azabı çekiyorum.” Başka biri:

“Acaba ben kendi karakterimi çiğneyip halkın malına hainlik eder miydim? Sen beni yoldan çıkarıp demiyor muydun ki, Erivan halkı zavallı bir mahlûktur, hiç birisi cüret edip senin gibi büyük bir şahsa hiç bir şey diyemez ve bende sen melunun sözüne aldanıp halkın toplayıp bana emanet ettiği on iki bin manat parasını güvercinin meşe palamudunu yuttuğu gibi yuttum.”¹⁷ Başka biri:

“Benim gibi aksakal hacıyı düşmanımı öldürmek kasıyla kovaladığım yerde, yoldan çıkarıp kadın hamamına düşüren, orda çıplak kadınlara bakıp günaha sokup kıya-

17. Erivan Müslüman hayır cemiyetinin 1902-1907 yıllarında başkanı olan Erivan Hanlarından birisi.

mette azap çektiren sen değimliydin?” Başka biri:

“Ben tıp ilimlerinde çok yetenekli bir adamdım ve kendimde çok iyi biliyorum ki insan midesi toprağı eritemez. Bununla birlikte sen lanetlenmişin sözünü dinleyip ambarlardaki buğdayın yarısını toprak edip ekmek pişirip halka sattım.”

Birisi elinde bir yaprak kâğıdı İblis’e gösterip diyordu:

“Ben de seni dinleyip götürüp verdim. Şimdi de kâğıdın benim boynuma asıp göndermişler cehenneme. Kendim ne kadar yansam da bu kâğıda hiçbir şey olmuyor.”¹⁸

Ben bu konuşanı tanıdım. Ama ondan önce İblis’i suçlayanların hiçbirisini tanımadım.

Bu adam Kocakurt bölgesinin toprak ağalarındandır ve bu kâğıdın hikâyesi de şöyledir. Okuyucular beni affetsinler. Kâğıdın hikâyesini öğrenmeden önce onları Kocakurt beyleri ile kısaca tanıştırmak istiyorum. Kocakurt bölgesinde üç grup bey var. Pervi 1. grup beylere Sancalı beyleri diyorlar ki, Nadir Şah devrinden beydirler. Vtoroy 2. grup beyler ise beyliklerini Hanlardan almışlar. Bunların dedeleri ya şahun cellaatları veya köpek bakıcısı, katırcı, kuşçu, başka hizmette önde olanlar v.b. olmuşlardır. Bunların her biri bir konuda Han’ın hoşuna gelmiş. Han da getirip ona birkaç köy bağışlamış. Kendisine de beylik belgesi vermiştir.

18. Cıvanşir İlçesi toprak ağalarından Adıgüzel ADIGÜZELOV’a işaretir.

Meşhur misaldir; her okuyan Molla Penah, her katırcı Murat olmaz. Molla Penah hakkında yukarıda söz etmiştik. Şimdi katırcı Murat'tan bahsedelim.

Akdam tarafına yolları düşenler, orda Muratbeyli adında bir köy olduğunu kesin duymuşlar. Bu köy hali hazırda Akdam şehri ile birleşmiştir. Bu köyün ilk sahibi Murat Bey olmuştur ki önce Karabağ Hanı'nın katırcısıymış. Katırcılıkta çok yetenekli olduğundan Han ona beylik vermiş, aynı köyü de ona bağışlamış. Şimdi Murat Bey'in torunu Terter kenarında bilmem kaç bin dönüm yere sahiptir ve kendisine de annesi şehzade olduğu için han deniliyor.

Treti 3. gurup beylere Pişhurd beyleri diyorlar. Bunların ceplerinde yılın üç ayında para olur, dokuz ay züğürtürler. Şimdi "pişhurd" sözcüğünü de açıklamak gerek. Bu sözcük Farsçadır. Önceden yenilen anlamındadır.

Kocakurt bölgesinde buğdayı biçtikleri zaman dövmeyizler. Yazın çok sıcak olduğundan yığın yapıp yaylaya giderler. Son bahar ovaya döndükten sonra harmanda buğday dövmeye başlarlar. Çiftçilerin bazıları da yol harcamalarını karşılamak için buğdayın birazını önceden dövüp satar. Bu şekilde dövülüp satılan buğdaya pişhurd derler. Yukarıda dedik ki pişhurd beylerinin cepleri dokuz ay para görmez. Sıcaklar düştüğü zaman kendilerini Şuşa Kalesi'ne atarlar. İşte topladıkları tahılın bir kısmını önceden dövüp satıp şehre giderler. Şehirde birkaç gün evde kalıp terzi, şapkaçı, çizmeci çağırırtırıp kendilerine elbise diktirirler; Elbise hazır olduktan sonra tavuk kuşu gibi süslenip pazara, meydanlara, kulübe, bulvara çıkarlar. Yaz biter bitmez köye dönüp geriye kalan tahılı dövüp satıp yazın

şehirde ettikleri kumar borçlarına verirler. Gelecek sene de bu şekilde devam eder.

Çetvorti 4. sortta beyler var. Bunlara "Cır Beyler" diyorlar ki mal varlıklarını kumara, Tiflis ve Bakü'de keyif çatmaya verip şimdi varlıklı beylerin kapılarında sürünüyorlar. Bunların ceplerinde para olmaz. Ama büyüklük taslamakta yeri yırtarlar. Selam verenlerin selamlarına bıyıkları ile cevap verirler. Her mecliste de kendilerinden konuşmayıp babalarını, dedelerini överler. Dördü bir yerde toplanınca Tiflis pavyonlarında sürdükleri sefayı birbirlerine anlatırlar.

Evet, kâğıdın hikâyesi şöyledir.

Bir gün Kocakurt bölgesinin beyleri, komutan Vinokurov'un yaptıklarından usanıp bir yere toplanıp meşveret ediyorlar ki, bu zalimi büyüğüne şikâyet etmemiz gerek. Yoksa bu adam zulümleriyle sonunda halkı tarumar edecek. Beyler birlikte bir dilekçe yazıyorlar ve toplanan on beş kişi o dilekçeyi imzalıyor. Şu anda, cehennemde gördüğüm bey kendisini meclise atıyor. Dilekçeyi gördüğü an, sizin madem böyle bir fikriniz vardı, bana neden haber vermediniz. Çok güzel yapmışsınız. Ben kendim de isteyerek bu dilekçeye imza atarım. Ancak on beş tane adamın imzasından bir şey çıkmaz. Kocakurt bölgesinin bütün beylerinin bu dilekçeye imza koymaları lazım. Vinokurov gibi zalimi yıkmak bizim görevimizdir. Ben burada bu dilekçeyi alıp bütün bölgeyi gezip beylerin hepsine imzalattırıp getirmeye görevliyim. Sonra dilekçeyi götürüp gerekli olan yere vermeyi ve ardından gitmeyi de kendi uhdeime alıyorum. Meclisin hepsi beyden razı olup dilekçeyi ona emanet ettiler.

Bey dilekçeyi koynuna sokup biraz sohbet edip çay içtikten sonra kalktı ve atına binip yola koyuldu. Bir hafta dolmadan dilekçe hazır olur, dedi. Bey at üstünde giderken şöyle düşünüyordu ve kendi kendine mırıldanıyordu: 'Hele siz bu tilkilere bakın. Derenin iti kurdu kendilerini adam yerine koyup toplanıp istişare ediyorlar. Oraya toplananlar kimlerdir? Biri Han'ın eşekçisinin torunu değil mi? Şimdi gelip adını bey koymuş geçip başta oturuyor. Sen bir o burnu yırtığa bak! Ona söylemek lazım falan falan olmuş adam, sen ne zaman bey olup ortalığa çıktın? Senin dedeni babanı tanyan hiçbir kimse var mı? Şimdi Rusça üç dört kelime öğrenmişsin, gelip kendini beylerin arasına mı katıyorsun? Dilekçe falan mı yazıyorsun? Senin baban kıtlık olduğu yıl benim babamdan bir çuval buğday almış, halen de borçlu değil mi? Sen kendini ne zannedip ortalığa düşmüşsün? Tavuk gagalamış karpuz kabuğuna benzeyen o çöpür yüzü! Şapkasını da kibirle koymuş gözlerinin üstüne, diyor 'Alçak dağları ben yaratmışım.' O kimin oğludur? Onun amcasını benim babam kaç yıl hapisanede yatırdı, o da kendisini adam sayıp ortalığa mı atıyor? Buyursun, parmağını kapatıp sayısın bakayım hangi polis reisi onun evinde bir lokma yemek yemiştir? Bu bölgeye kaç komutan gelip gitmiştir, hangisi onu beğenip onunla tokalaşmıştır? Asalet ve soyluluğundan haberi olsa, mahcubiyetinden evden hiç dışarı çıkmaz. Onun annesi kaçak Kurbanali'nin kız kardeşi değil mi? Şimdi bunlara söyleyen lazım, siz kimsiniz toplanmışınız istişare ediyorsunuz.'

Tamam, çok güzel! Neden yörenin soylu beyleri, aksakalları var demiyorsunuz? Böyle bir iş olduğu zaman toplanıp onların evine gitmemiz, Aksakal'a böyle bir istişaremi var Vinokurov için bir dilekçe vermek istiyorum.

ruz. Bu işe sen ne diyorsun, dememiz lazım. Belki dilekçe vermek hiç uygun değil. Bölgenin beş on gayri ciddi liyakatsizi toplanmış bir yere- neymiş, biz Vinokurov gibi bir timsahı devireceğiz! Hadi oradan siz nesiniz adam deviren misiniz?

Şimdi ben de bunun karşılığını size gösteririm. Bundan sonra bir büyüğe danışmadan iş görmezsiniz. Ben bu dilekçeyi hemen götürüp Vinokurov'un önüne bırakırım. O da size ne yapacağını düşünür.

Benim önce kendi gücümü bunlara tanıtmam lazım, sonra Vinokurov'a da bir samimiyet göstermeliyim. O adamın sayesinde yılda dört beş bin manat fayda elde ediyorum. Şarap her zaman bedava, yağ bedava, pirinç bedava, peynir, yoğurt... Hepsi bedava. Kuzulardan bir sürü yaptım. Bunun hepsi benim Vinokurov'la kuru bir dostluğumdandır. Ben bu kadar menfaatten vazgeçsem aklımı tedavi ettirmem lazım. Şimdi ben bildiğimi yaparım; brak Vinokurov o adlarını bey koyan çoluk çocuğun sülalesini yakınsın.

Bey böyle düşünerek, atını doğru sürdü Vinokurov cenaplarının evine. Vinokurov odadan çıkıp beyle tokalaşınca bey o an ona kendisine bir madalya verildiğini sandı.

Bey içeri girince, semaver masanın üstünde kaynamaktaydı ve kadın da semaverin yanında oturmuştu. Edeple kadına saygı gösterdi ve kadın da iki parmağının ucunu ona uzatıp 'Buyurun bir bardak çay için!' dedi. Çok memnun olurum diyerek oturdu ve kadın da kendi kibar elleriyle ona bir bardak çay doldurup verdi.

Bey çayı içtikten sonra Vinokurov onu kendi odasına çekip bölgenin işlerinden tek tek habere almaya başladı. Vinokurov bu beyin vasıtasıyla gizli türetilmiş her bir işten haberdar olup tedbir alıyordu:

“Söyle bakalım ne var, ne yok? Sende her zaman değerli haberler olur.”

“Komutan bey, size öyle bir haber getirdim ki, duysanız benden yerle gök arası kadar memnun kalacaksınız.”

Komutan kalıp sandalyeyi aldı, gelip beyle diz değeri oturdu:

“Söyle bakalım, ne haberi bu?”

“Daha ne haber olsun. Güngörmez köyüne gitmiştim. Gördüm ki, kendilerine bey diyen bir grup baldırı çıplak toplanıp dilekçe yazdırıyorlar. Bu ne dilekçesi diye sordum. ‘Vinokurov halkı perişan etti. Allah onun yuvasını yıksın. Çocukları açıkta kalıp dilensinler. Onun için dilekçe yazıyoruz. Belki görevinden alırlar. Zavallı halkta rahat nefes alır.’ Vinokurov bu sözleri duyduğu gibi kalkıp ayağını yere nasıl vurduysa, gözlük gözünden düştü. Bağırarak:

“Allah’a yemin ederim ki, onların hepsini doğrudan Sibirya’ya sürerim. Kimin ne haddine beni şikâyet etmek? Bu kafa sakı kalesi değil ki, kulağım duya duya beni Valiye şikâyet etsinler. Lütfen, söyle bakayım benim için şikâyet dilekçesi yazdıranlar kimlerdir?”

Bey dilekçeyi koynundan çıkarıp komutanın önüne bıraktı.

“Buyurun.”

Vinokurov, beylere sonra ne yaptı bir köşede dursun. Ama o dilekçeyi beyin boynuna asıp cehenneme göndermişler.

Cehennem ehli bağırırken İblis oynuyordu ve herkese kendisinde suç olmadığını anlatıyor ve diyordu:

“Ey millet, benim yakamdan düşün! Benim yakamı düşmanların bir kere sizin elinize vermişler. Şimdi dünyada meydana gelen her bir kötü işi ben bahtsızdan görüyorsunuz. Doğrudur, benden güzel bir iş çıkmaz, ama yine sizi temin ederim ki, dünyada meydana gelen kötü işlerin çoğundan ne benim haberim var, ne de benim evladımın. Gidin kendi içinizi araştırın bakın ne kadar şeytanlar bulursunuz ki ben onların ellerine su bile dökmem. İşte şu! Birisi geliyor, bakın görün şeytan o mu, yoksa ben miyim?”

Bu halde halkın arasından bir kişi ayrılp İblis’e doğru yürüyüp bir şey söylemek isteyince İblis kızdı.

Bu kişi aynı Kocakurt bölgesinin beylerindendi. İri cüsseli, iri sıfatlı, kır sakallı, boynunun kısalığından başı iki omuzlarının arasında gizlenmiş, hırkasının kolları ellerini örtmüş, pantolonunun yukarısı dar, aşağısı enli, yürüyüşü ve konuşması vakarlı ve temkinli, ama söz söylemek isteyince ağzından yılan zehri akıyordu ve yılanın diline benzer bir dil çıkarıyordu. Bu şahsın acayip halleri var, ben sadece birini anlatayım.

Kaç zaman bundan önce Kocakurt bölgesinin komutanı bölgenin dik başlı, ileri geri konuşanlarından dört tanesini iki yüz altı kazağın önüne atıp kovdurmuş, atların ayaklarının altında suçsuz zavallıları çiğnetmişti. Üstelik onlardan bir tane çok konuşanın boğazına organ saldırıp bir ucunu kazağın eline verip o kadar sürükletmişti ki, sonunda zavallının iki gözü de yerinden çıkmıştı.

Komutanın bu hareketi bütün bölge halkını heyecana getirdi. Allah kulunun liyakatine göre ona yönetici gönderir. Siz böyle yöneticiye layıksınız. Büyüğe saygı göstermezseniz, bey görünce selam vermezseniz, devlet erkânının arkasından ileri geri konuşursanız, sonucu da böyle olur. Size komutan ne yapmışsa hakkı var. Gidin kendi akranınızı bulun. Ondan yardım isteyin. Benim başımı ağrıtmayın.

Halkın temsilcileri beyin meskeninden ümitsizce evlerine döndüler.

Temsilciler gittikten birkaç gün sonra, aynı bey bu kadar zulüm yapan komutanı yüz kadar adamla evine misafir çağırıp onun için öyle bir ziyafet hazırladı ki, bütün Kocakurt beylerinin hepsi bir yere toplansaydılar beceremezlerdi.

Kocakurt bölgesinin halkı beyin bu hareketini kendi aleyhine açıkça bir düşmanlık sayıp sözleştiler ki, onu "baykuş" etsinler. (Kocakurt bölgesinde bir hoca var "boykota" "baykuş" diyor.)

Bir müddet halk sözünü yerine getirdi, selam verme-

diler. Bey kulak asmadı. Müslümandırlar, bir işin arkasından sonuna kadar ne zaman gitmişler ki, yine gitsinler? Diye düşündü.

Pazarda et satmadılar, kapısındaki tavuklardan tek tek kesip yemeye başladı. Buğday satmadılar, ambarını açıp kendi buğdayını çıkardı. Atına arpa, saman vermediler, yazı yazdı kazak subayı gönderdi. Bu şekilde bir müddet geçti. Bey bakıp gördü ki, hayır, halk sözünde ciddi ve sağlam durmuştur. Tavuklar bitti, kazak subayı da sıkılp beyin hizmetçisini kovdu. Git beyine söyle başımdan de-folsun dedi.

Yavan ekmekle gün geçmedi. Sonunda bey bir gün pazara çıktı. Pazarda da çok kalabalık vardı. Bey bir evin çatısına çıkıp yüzünü halka dönerek seslendi:

"Ey ahali! Siz beni boykot etmişsiniz. Bu sizin görevinizdir, sizin işiysenizdir. Benimde size herhangi bir sözüm yoktur. Ancak izin verin size iki kelime laf edeyim, ondan sonra gidip her zaman evimde oturayım."

Halk bağırıp, çağırıp beye söz vermek istemedi. Yaşlılardan biri halka yüzünü dönerek:

"Ahali! Bırakın sözünü söylesin. Belki yaptıklarından pişman olmuştur, bizden özür dileyecek."

Her yerden farklı sesler duyuldu:

"İstemiyoruz, konuşmasın. Onun tövbesi bize gerekmez. Ne balını istiyoruz, ne de belasını. Güçlükle yakamızı elinden kurtardık."

Yaşlı adam tekrar halktan rica ettikten sonra, konuşun ama uzatmayın dediler. Bey:

"Ben size iki laf edeceğimi demiştim. Sözüm şudur: Siz boykotu benim üstümden kaldırın. Kaldırmazsanız bende gidip dönüp Rus olacağım, vesselam. Benim sözüm de budur."

Bey bunu söyleyip, çatıdan indi ve evine gitti. Kalabalıktan sesler yükseldi:

"Bey'in ettiği de laf mı yani! 'Gidip Rus olurmuş' cehenneme kadar git Rus ol, mezara kadar Rus ol! Müslümanlığında halka ne faydan dokunmuş ki Rus olunca ne dokunacak! Biz de merak etik, acaba beyimiz ne buyuracak diye!"

Yine aynı yaşlı adam ortaya çıktı:

"Ahali! Siz beyin sözlerini yabana atmayın. Bütün bölge bunun zekasını biliyor. Bu, havadan söz konuşmaz. Kesinlikle altında bir şeyler var. Ama bellidir ki, bunun hilelerinin karşısında şeytan bile şaşırır. Bu sözleri bizi korkutmak için dedi ve bizimde korkmamız gerek. Bu ki Müslümanlıkta bu halka ne kadar zulüm etti, eğer dönüp Rus olsa, bütün Kocakurt bölgesinin halkının evinden barından ayrılıp eşinin çocuklarının elinden tutup bölgeden çıkması lazım. Yoksa burada yaşamak mümkün olmaz."

Halk biraz düşündükten sonra, yaşlı adamın sözlerine hak verip beyin evine gittiler:

"Bey, biz bu boykotu kaldırdık. Seni de inancından

dönme!"

İblis dedi ki:

"Ey ahali Şeytan ben değilim, bu adamdır. Şimdiye kadar bunun varlığı ile ayakta duran hiçbir hayır iş yoktur. Bir kişi bulunmaz ki, bunun hakkında dili hayra bulaşmış olsun. Ne kadar suçsuz insanlar bunun dilinden ve kaleminden öteki dünyaya gitmişler. Böyle şeytanların, insanlara benden daha fazla zararı dokunur."

İblis'i cehennem ehli öyle bıktırmıştı ki, zavallı ne-redeyse istifa edip kulluktan çıkacaktı. Ama buna bir şey engel oldu.

Aniden havada bir melek görüldü ve melek sol eli ile bir koçun boynuzundan yapışıp, sağ elinde de bir hançer tutmuştu. İblis meleği halka gösterip:

"Bakin görün, o havadaki nedir? Benim gözüm iyi görmüyor."

Cehennem ehli koçu görür görmez azabı unuttu:

"Ey ahali, koç dövüştürecekler!" diye bağırıp koça doğru koştular.

İblis'te bundan istifade edip kuyruğunu kısararak yavaşça oradan sıvıştı.

Koca doğru gidenlerin en önünde Bakülüler koşuyordu. Onların arkasından Karabağlılar, Erivanlılar, Aşkabatlılar..Artık sıralamanın bir anlamı yoktur. Kısacası sadece

Şamahılılardan başka herkes gitti. Şamahılılar bir köşeye çekilip:

"Kardeş, koç dövüşü nedir, görülmeye değer bir şey mi? Keşke bildircin dövüştürselerdi de ruhumuz keyiflenseydi!"

O anda baktım ki Bakü İçerişehir'den birisi topluluktan ayrılıp Şamahılılara doğru geri dönüyor:

"Ulan, niçin geri döndün?"

"Birinin bana demesi lazım ey ahmak, sana ne milletin ardından koşuyorsun? Senin aklın yok mu? Boş yere ayaklarımı ağrıttım. Yemin ederim, Kürdemir taraflarından adını duyup gidip yüz altmış manat verip bir köpek alıp getirmişim ki, bir arabaya değer. İçerişehir'de boğmadığı köpek kalmadı. Kosavay Muhammed'in oğlu Yusuf Cevat'ın köpeğini iki res kovdu. Kelba Meydanalı'nın yüz manatlık köpeğini boynunun arkasından tutup yere öyle çarptı ki, iki arka ayakları koptu. İşte, Kelba Meydanalı kabadayılardan birine verip köpeğini öldürttü. Ben de bin manat verip Kelba Meydanalı'nın kendisini öldürttüm. Kelba Meydanalı'nın de amcasının torunu Kitabullah beni vurup öldürdü ki, ben de buraya geldim. Hayır... Ne koç dövüştüme bir şeydir, ne bildircin, ne de deve güreştirmek bir manata değer. En büyüğü köpek boğuşturmaktadır.

Köpek, köpek, yine köpek! Yemin ederim, yalan diyen Ermeni'dir, benim köpeğimin bir sokak köpeğini boğduğunu gördüğüm her seferde sanki içimin yağı eridi."

İçerişehirli konuşmasını bitirdi ve kalabalığın hepsi onun köpeğine "Aferin!" dedi.

"Ah, a namert oğlu! O kurşunu köpeğe vuruncaya kadar oğlumun kalbine vursaydın!"

O anda havadaki melekten bir ses geldi. Bütün cehennem ehli sakinleşip dinlediler:

"Bilin, ey cehennem ehli! Boynuzundan tuttuğum koç ölüm koçudur. Bu koç ne kadar yaşarsa insan için o kadar ölüm vardır. Şimdi ben bu koçun boynunu vuracağım, onda sonra insan ölümsüzleşecek."

Cehennem ehlinin hepsi bir ağızdan meleğe yalvardılar ki, koçun boynunu vurmasın. Ama uzaktan bir ses geliyordu; o ses de melekten, koçun boynunu çabucak vurmasını rica ediyordu. Anlaşıldı ki, uzaktan duyulan ses, cennet ehlinin sesidir. Melek cehennem ehlinin yalvarmasını kabul etmeyip koçun boynunu vurdu. Cehennem ehli ümitsiz bir halde geri döndü ve herkes kendi mekânına gitti.

Şeytanı çevreleyip kendi günahlarını onun boynuna atanların kim olduklarını ben söylesem bile okuyucular açık olarak anladılar. Bu şahısların dünyada da düşmanları çoktur. Çok işlerde onları suçlu görüyorlar. Ama bazı vakitler onlar da işe yarıyorlar. Ben okuyucularıma kendimin de şahit olduğu bir fıkra anlatayım.

1909'ncu yılda ben Bakü'de bir kurumda müfettiştim. Bir gün bir arkadaşla Aşkabat'a gitmek gerekti. Bir gemiye binip Krasnovodsk'a doğru hareket ettik. Gemide

oturan biz iki arkadaşlık ve güverte de yüz civarı İranlı işçi oturmuş vatanlarına gidiyorlardı. Biz Bakü'den yola çıktığımızda hava güzeldi ve tufan belirtisi görünmüyordu. Nihayet, beş altı saat yol gittikten sonra bir hafif rüzgâr başladı esmeye, rüzgâr gittikçe hızlanıp sonunda tufan halletini aldı. Gökyüzü tutuldu, deniz karardı, denizin dalgaları gemiyi ceviz kabuğu gibi oynatıyordu. Birden geminin ön tarafı sanki dağ başına yükselmiş gibi hissedildi. Arkasından sanki gemiyi aniden bir kuyunun dibine atıyorlardı. Gemi titretmeye yakalanmış insan gibi titriyordu ve onun bütün çivilerinden ses geliyordu. Her an geminin batacağı bekleniyordu. İşçilerin dilindeki 'Ya Allah!' sesi yükseliyordu. Birçoğu ölümü göz önüne getirip 'kelime-i şehadet' okuyorlardı.

Mekke'den dönmekte olan bir tane Hacı, hurcundan bir torba toprak çıkarıp suya attı. Bu, Mekke toprağıdır. Bu toprağın coşkuyu azalttığı defalarca denenmiştir. Elbette, deniz hemen sakinleşecek. Oturanların hepsi Hacı'ya teşekkür ettiler ve dalganın dinmesini bekletiler. Faydasız, deniz daha da şiddetle gemiyi atıp tutmaya başladı. Kaptan geminin ne öne, ne de arkaya gitmesinin mümkün olmadığını söyleyip demir atılmasını emretti. Demir attılar. Gemi durdu. Ancak durduğu yerde sallanmaktaydı.

İki gün iki gece gemi suyun üzerinde bu halde kaldı. Üçüncü gün deniz bir miktar sakinleşti. Gemi de yola çıktı.

Bakü ile Krasnovodsk'ın arası on altı saatlik yol olduğundan, işçiler bir gecelik yiyecek götürmüşlerdi. Olan yiyeceklerini yiyip sonuncu gün açlığa dayanamadıklarından, kaptanın üstüne gidip ondan yiyecek istediler.

Kaptan onlara denizin üstünde yiyecek bulmanın mümkün olmadığını ve Krasnovodsk'a sadece altı yedi saatlik yol kaldığını her ne kadar söylediyse de, işçiler ona inanmayıp ekmeck istiyorlardı.

Sonunda zavallı kaptan bize doğru geldi. Siz bunların dilini biliyorsunuz, altı yedi saat sonra sahile çıkacağımıza bunları inandırın, dedi. Ben ve arkadaşım kalkıp gittik işçilerin yanına, her ne kadar anlatıp inandırmaya çalıştıysak da kâr etmedi. Sözlerinin üstünde sağlam durup, hep bir ağızdan yiyecek istediler.

Bir baktım ki köşede bir hoca sakin, başını aşağı eğmiş, düşünceli oturuyor. Hocaya doğru gittim ve:

"İmam cenapları, bu adamların sana olan saygısı bizden çoktur. Sizi temin ederim, siz de bunları inandırın ki, altı yedi saat sonra sahile çıkacağız." Hoca dinleyip:

"Kendinizde biliyorsunuz ki aç kılıca çarpar. Bu adamlara yiyecek lazım. Ben onları sakinleştiremem."

"Siz yine de bir düşünün."

Hoca bir süre düşünüp:

"Bunlar açtırlar. Nasihat falan onlara kâr etmez. İyisi budur ki, bunlara bir mersiye okuyayım."

"Çok güzel, Allah babana rahmet etsin."

Hoca bir halının üstüne çıkıp "Sallallahu aleyke Ya Eba Abdullah!" der demez bütün oturanlar açıklarını un-

tup hocanın etrafına toplandılar. Hoca önce uzun bir vaaza başladı. Öyle ki vaazı en azından yarım saat sürdü. Vaazdan sonra geçti mersiyeeye. Biraz sonra baktım ki, cemaat açıklıktan ve ağlamaktan halsiz düşüp hepsi yan yana dökülmüşler.

Bir süre gittikten sonra Krasnovodsk'ın dağları gözüktü ve halk da inandı. Şimdi hocalara düşman olanlar, hocaları beğenmeyenler, bilsinler ki, gerektiği yerde hoca da işe yarar!

Halkın arasında gezerken eski dostlardan, tanıdıklardan birer birer görüyordum. Ama bizim hafta pazarında alışveriş yapan Meşhedi Sünbe'yi herkesten kötü bir halde gördüm. Bu adamın adı başkaydı. Ama halk onu lakabı ile tanıyordu. Ona Meşhedi Sünbe lakabı verilmesinin acayip bir hikâyesi var.

Bir gece Meşhedi evinde uyuduğu zaman kapının çalındığını duyuyor. Kalkıp kapıyı açıp bakıyor ki şehrin üç tane meşhur hırsızları kapıda durmuşlar:

“Yavrum, gecenin bu vaktinde hayırdır?”

“Hayır, olmayacak da ne olacak? Hoca Hamparsum'un dükkânını yarıp işte mallarını getirmişiz. Eğer müşteriysen içeri girelim?” Meşhedi hırsızları içeri alıyor:

“Açın bakayım, mallarınız nedir?”

Hırsızlar bezi, kadifeyi, ay yıldızı, altın işlemeli parçaları, Frenk kavanozunu... Açıp döküyorlar Meşhedi'nin önüne, Meşhedi'nin gözleri kedinin gözleri gibi parlamaya başlıyor:

“Size kurban olayım, fiyat söyleyin.”

Bezın arşını bir şahiden, ay yıldızı iki abbasiden, kadife on şahiden ve geriye kalan malları da bu şekilde değerlendiriyorlar ve Meşhedi'den arşını getirip ölçmesini istiyorlar.

Meşhedi gidip arşın yerine dedesinden kalma Hacı Mustafa tüfeğinin harbisini ki, uzunluğu iki arşından biraz az olabilir, getirip babasının ruhuna yemin ediyor ki, bu harbi tam arşın bile değil, hatta arşından kaç santim de azdır. Aynı tüfek harbisıyla çalıntı parçaların hepsini ölçüp alıyor. Ondan dolayı onun adına “Meşhedi Sünbe” denildi.

Meşhedi Sünbe'nin iki ayağını yüzüne bağlayıp cehennemde bir aşağı bir yukarı sürüklüyorlardı. (Odabaşının dediğine göre cehennemde bu uyarıyı faiz yiyenlere yapıyorlar.)

Bu adamın, yukarıda da söylediği gibi hafta pazarında dükkânı vardı. Dükkânında fazla mal saklamazdı. Ama yanında her zaman nakit para olurdu ve bütün etraf köylerde darlığa düşenler atlarına binip doğru Meşhedi Sünbe'nin yanında giderlerdi. Oda kimine elli manat, kimine yüz manat meyve zamanına, buğday hasadına ve üzüm zamanına kadar kâr koyardı. Odabaşının aracılığıyla melekten rica ettim ki, iki dakikalığına Meşhedi'nin ayaklarını açsın. Ona diyecek birkaç sözüm var. Melek ricamı kabul edip Meşhedi'nin ayaklarını açtı. Meşhedi ayağa kalkıp beni görünce, hüngür hüngür ağlamaya başladı. Gözlerinin yaş yerine erimiş kurşun aktı:

“Meşhedi, bu ne haldir?”

“Ah Hortlak, Allah hakkı için derdimi sorma. Bana ne yapıyorlarsa haklı olarak yapıyorlar. Paran var koy cebine kalsın. Senin görevin mi köylünün derdine yanmak! Açlık-tan ölüyorsa, bırak canı çıksın, ölsün! Herhalde Allah böyle uygun görmüş ona vermemiştir. Senin vazifen mi onun elinden tutup para veriyorsun? Bir kişiyi Allah fakir ederse, insanın ne hakkı var ki gitsin onun karnını doyuracağım desin! İşte adamı bu hale getirirler.”

Meşhedi burada başına iki eliyle bir şamar vurdu:

“Hadi canın çıksın, yan! Öldükten birkaç gün sonra oğlumun rüyasına girdim. Yavrum, sakın fakir fukaranın elinden tutup borç para verme! Bu senin görevin değil. Bırak Allah kendi yarattığı kulu kendi düşünsün.”

“Meşhedi, verdiği paralara vicdansızca muamele ücreti almıyor muydun?”

“Ey adam, yemin olsun yediğimiz ekmeğe (Her ne kadar ben onun evinde ekmek yemediysem.) yemin olsun oğlumun canına, ayda bir manat bir şahiden fazla işlem yapmamışım. Fazla almışsam, eğer senedin parasını da ben kendi paramdan vermemişsem. Allah benim yuvamı yıksın, dağıtsın.”

Bu sırada bir melek gelip Meşhedi'nin göğsüne nasıl bir yumruk vurduysa, yumruk sırtının ortasından çıktı ve elinde bir kâğıt parçası tutup emretti:

“Oku! Yaptıklarının listesi!”

“Kurban olduğum, yaptıklarımın listesini bana arkadan gösteriyorsun, benim başımın arkasında gözüm yok ki.”

O anda başka bir melek, gelip onun boynunu sert bir tokatla kırıp yüzünü arkaya çevirdi ve:

“Şimdi okuyabilirsin!”

Meşhedi okudu. O kâğıtta ‘faizci’ diye yazmışlardı. Bu konuşmadan sonra Meşhedinin ayaklarını yine yüzüne bağlayıp yüzükoyun sürüyerek götürdüler. Benim komşum hacıyı gözler olsun görmesin! Öyle kötü bir vaziyette gördüm ki boynunda birkaç tane, her biri bir pud ağırlığında siyah taşlar asılmış geliyor, cehennem meleklerinden bir kaçı ellerinde ateşten kamçılarla döverek cehennemi gezdiriyorlardı.

Hacı beni görünce iki eliyle yüzünü kapattı. Taşları onun boynunda görünce ona verilen azabın manasını anlamadım.

Hacı'nın şehirde kumaş dükkânı vardı. Bahar mevsiminde büyük oğlunu dükkânda bırakıp küçük oğlunu da alıp köylere yağ satın almaya giderdi. Hacı teraziye kilo taşı yerine, çayın taşlarından koyardı. Taşın birine girvenke, diğerine beş girvenke veya on girvenke diyerek onların tartısı ile köylülerden yağ alırdı. Bizim köylülerin her birinin evinde bir ayar kabı olurdu onun için ne kadar yağ aldığı bir kerelik belirlenirdi. Bir defa bir köylü kendi hesabı ile on girvenke yağ satmak için Hacı'nın yanına getirir.

Hacı biçimsiz bir taşı terazinin bir gözüne koyup öbür gözüne de yağı bırakıp diyor ki:

“Yavrım, senin yağın tam yedi girvenkedir.” Köylü hayret ediyor.

“Hacı amca, benim bu kabım tam on girvenke yağ tutuyor. Her zaman da işim yağ satmaktır. Şimdi ne oldu ki, senin terazinde yedi girvenke geliyor? Hacı amca, senin bu taşın yedi girvenkeye benzemiyor. Yedi girvenkenin taşı küçük olur, bu kadar olmaz.”

“Gittiğim Mekke'ye yemin olsun, derede bu taştan büyük taşlar çoktur. Almadım.”

Bununla birlikte Hacı'nın köylüler arasında büyük bir saygınlığı vardı. Saygınlığı da, bakın nasıl kazanmıştı.

Yukarıda dedik ki, Hacı'nın kumaş dükkânı vardı. Hacı, Mekke ziyaretinden döndükten bir süre sonra, birkaç köylü kumaş almak için Hacı'nın dükkânına geliyorlar. Hacı bunlara istedikleri kumaşları satıp gönderiyor. Köylüler gittikten bir saat sonra Hacı kalkıp onların arkasından koşmaya başlıyor. Şehirde bir iki kilometre uzaklaşan köylüler arkadan bir çığırta sesi duyup dönüyorlar, görüyorlar ki, Hacı tiknefes olmuş; ter basmış, dili ağzından bir karış dışarı çıkmış. Ey kardeşler! Durun, diye hızla geliyor. Köylüler duruyorlar. ‘Hacı amca, ne oldu?’ Hacı diyor ki ‘Siz gittikten sonra ben kasamı hesapladım. Bakıtım gördüm ki, sizin beş manatınız bende fazla kalmıştır. Ben Mekke'den yeni geldim. O olmasa bile kendi malıma haram katmam. Eğer o beş manat benim cebimde kalsa,

bütün kazancım köpek kanından murdar olur, ikincisi, aynı beşlik kıyamet günü bir parça ateş olup benim bedenime yapışır. Alın paranızı. Size benim bu canım kurban.’ Bunu söyleyerek Hacı köylülere beş manat vermiş ve onları hayretler içinde bırakarak geri dönüyor.

Bu hikâye dilden dile düşüyor ve düşmesine Hacı'nın kendisi de bir miktar yardım ediyor. O günden sonra Hacı, köy halkının gözünde mukaddes ve Peygamberliğe layık bir kişi gibi görülüyor. Herkes buna inanıyor ki, böyle adam müşteri aldatıp malına haram katmaz. Öyle ki, şehre gitmek için atını eyerleyen her bir köylü, doğruca Hacı'nın dükkânına giderdi. Hacı da bezi bire iki fiyatına kazıklardı. İtibar yolunda harcadığı beş manat onun hadsiz hesapsız servetinin temeli olmuştu. Ahirette Hacı'ya köylülerin gözüyle bakmamış, cehenneme atmışlardı.

Hacı'dan ayrılıp birkaç adım gitmiştim, baktım bir adam bana doğru geliyor, bu adam Genç şehrinde dilekçe yazan meşhur Desturov'a benziyor.

Eğer bana deselerdi, Hacı Molla Baba sakalını kesmiştir, inanırdım; Bakı kabadayıları adam öldürmemeye yemin etmiş, inanırdım; bütün Japonya halkı dönüp Müslüman olmuştu, inanırdım; yeryüzünde bir rüşvetçi memur yoktur, inanırdım; Purişkeviç Bolşevik olmuş, inanırdım ama bin tane imanlı yemin etseydi ki, Desturov'u cehenneme gönderecekler, inanmazdım. Gözümle gördükten sonra bende şüphe kalmadı. Desturov her zaman bana yeğenim derdi. Onun için yaklaşıp:

“Amca, hayret siz de mi buradasınız? Oysa hocalar

sizin adınızı anınca 'Mezarı yüce olsun!' diyorlar.”

Desturov cehennemin külünden bir miktar alıp burnuna çaktı: (Dünyada enfıye çekerdı.)

“Yeğenim, ben kendim de günahımın ne olduğunu bilmiyorum. Bir gün benim namazım geçmemiş, bir yıl orucum geçmemiş. Kendin beni iyi tanıyorsun. Ama bu cehennem müdürleri diyorlar ki, sen dünyada halkı dolandırıp paralarını alıp yerdin. Ben haksız yere kimim parasını yemişim?

Almışsam da kendi hakkını almışım. Herkes biliyor ki, ben seyit ve peygamber evladıyım. Her bir Müslümanın servetinde, gelirinde, tarlasında, ekininde benim ceddimin hissesi var. Ben hükümet adamlarının gelip herkesin mülküne sınır koymak istediklerini gördüğümde kendimin hakkı bilip gidip o mülkün bir kısmını kendim sahipleniyordum. Mülk sahibi bana bir miktar para verdikten sonra varlığımdan el çekerdim. Ben böyle söylüyorum. Ama bunlar diyorlar ki, böyle değil. Halk sana verip yakalarını divan gelgitlerinden kurtarıyordu. Sana yirmi verince yüz manat harcamaktan ve kaç yılın avareliğinden kurtuluyorlardı. Sen de bunu her sınırlı olan yere gidip tartışıyordun. Ne kadar yemin ediyorsam inanmıyorlar. Her gün kaç kere kurşun eritip boğazımıza döküyorlar.”

Desturov gerçekten, tek Allah'tan korkan, iman ehli, halis Ali dostu, Şeyhi tarikatından bir kişiydi. Temizliğe, necasetten taharete dikkat etmekte benzeri yoktur. Bazen arada kalıp bir Ermeni'ye el verdikten sonra evine gidinceye kadar elini havada tutardı ve eve geldikten sonra elini

yıkardı. Elinde her zaman asası olurdu. Eğer bir mecliste onun asası birkaç Ermeni veya Rus'un asaları ile aynı köşeye bırakılsaydı asayı cübbesinin eteği ile tutup getirip evde yıkardı. Müslümanlıkta işte böyle sağlamdı.

Her zaman meclislerde, şeriattan, tarikattan sohbet açıp İmam'ın bin kilometre mesafede ne olup bittiğini bilmesini ispat ederdi ve Ali İbn-i Ebu Talip'in dünyanın yaratılmasından önce var olduğuna dair sayısız deliller getirirdi. Böylece Ali ile Allah'ın arasında bir fark olmadığına Kur'an'dan, âlimlerin kitaplarından, hadislerden delil getirirdi.

Bir kere bir mecliste, usuli hocalar ile Şeyhi (ahbari) hocalar arasında yukarıda açıklanan meseleler üstünde büyük tartışma oldu. Usuli hocalar iddia ediyorlardı ki, İmam'a Allah tarafından emir olunmasa duvarın arkasında ne olduğunu bilmez. Şeyhilerde diyorlardı ki, İmamet verildiği andan beri o her şeyi bilir.

Şunu da söylemeliyim ki, Karabağ'da, Nahcivan'da ve bütün Kafkas şehirlerinde, Tebriz'de... Bu mesele üstünde hocalar halkı her iki gruba ayırmışlar. Bu iki grup her zaman birbirleriyle düşmanlık ediyorlardı. Hatta birbirlerinin kâfirliğine de hükmediyorlardı.

Meclisten çıktık. Desturov elini benim kemerime geçirip:

“Yeğenim, bu usuliler adlarını Müslüman koymuşlar. Ama sırf kâfirdirler. Bunlar İmam'ın, özellikle Ali İbn-i Ebu Talib'in makamını bilmiyorlar. Ben Hz. Ali'nin kera-

metinden sana bir şey anlatayım. Sen de yeri geldiğinde bu kâfirlere söyle. İnanmıyorlarsa gidip Ağa Bakır Mec-lisi'nin kitaplarına baksınlar. O zamanlar Peygamberimiz (sav) miraca gitti, yedinci gökyüzüne eriştiğinde ses geldi:

“Ya Resulullah, buradan yukarıya artık çıkamazsın, burada duracaksın.”

Bu ses Peygamberin kulağına tanıdık geldi. Hz. Ali'nin sesine benziyordu. Dinle, doğru düzgün dinle! Bir zaman sonra bir adet yakut tepside Peygamber'e Allah tarafından sütlaç geldi. Peygamber arz etti ki, Ya Rabbi, ben bu sütlaç yalnız yiyemeyeceğim. Bu halde bir el gelip onunla birlikte sütlaç alıp yemeye başladı. Bir tane pirinç o elin üstüne yapıştı. Peygamber miraçtan dönüp Hz. Ali'yi huzuruna çağırdu. Bakıp ne gördü? Sütlaçın pirinci Hz. Ali'nin elinin üstündeydi. Şimdi gel bu durumu bu kâfirlere anlat! Yüzlerce defa anlatsan da inanmayacaklar. Hz. Ali'nin makamı böyle büyüktür. Şimdi bundan daha acayibini anlatayım.”

“Buyurun!” dedim.

“Bir zamanlar Medine'nin etrafında büyük bir ejderha peyda oldu. Bu hayvanın uzunluğu yetmiş bin arşındı, yedi bin arşın eni ve yedi bin arşın kalınlığıydı. Medine halkından dışarıya çıkamı hemen yutuyordu. Öyle ki, halk korkusundan evlerine girip dışarıya çıkmaya cesaret etmiyordu. Bir defasında ejderhanın karşısına büyük bir ordu gönderdiler. Ejderha ordunun hepsinin silahları ile birlikte yuttu. Çok yaman hayvandı! Bir gün bu ejderha Medine'nin sokaklarından birine girdi ve sokakta sürünerek gelip Ebu Talip'in evine girdi. Ebu Talip'in adamları kaçıp köşelere

saklandılar. Hz. Ali o zaman bir yaşındaydı ve beşikte uyumuştur. Bir de baktılar ki çocuk kollarını kundaktan çıkarmak istiyor. Biraz uğraşır ellerini kundaktan çıkarıp bir eli ile ejderhanın üst dudağından, diğer eli ile de alt dudağından tutarak, çekti, ejderhayı iki parçaya ayırdı.¹⁹ Git bunu da kâfirlere söyle. İnatlarından buna da inanmayacaklar.

Bir defasında Desturov'un evindeydim, büyük oğlu bir köşede oturmuş Vâkıf'ın şiirlerini okuyordu. Birden bu sözleri okudu:

Âlim u abid, mürid u mürşid u şagird-i pir,
Nefs-i emare elinde cümlesi olmuş esir.

Desturov bana sordu:

“Yeğenim, ‘nefs-i emare’ ne demektir?”

“Yani emredici nefis! İnsanı kötü yollara davet eden nefis!”

“Yok, öyle değil. Bunu da bilmelisin ki ilmin artsın.”

“Buyur, amca!”

“Öyle ki, Hz. Âdem ile Havva'yı cennetten attılar, şeytan kendi öz oğlu Hannas'ı getirip bunlara hizmetçi verdi. Karı koca bu hizmetçinin elinden çok sıkıntı çektiler. Ne kadar çalıştırlarsa, onun elinden kurtulamadılar. Sonunda bir gün Hannas'ı aldatıp kendileri ile deniz kenarına gö-

19. Hamle-i Haydari kitabından.

türüp orda bunun kolundan ayağından tutup denize itiler. Hannas suyun dibine battı, gönülleri rahat bir şekilde eve döndüler. Eve geldiklerinde gördüler ki, Hannas kapıda oturmuş.

Birkaç gün sonra yine Hannas'ı aldatıp çöle götürdüler. Orada büyük bir ateş yakıp Hannas'ı attılar ateşin içine. Hannas yanıp kül oldu. Âdem ve Havva onun külünü havaya savurup döndüler. Gelip yine Hannas'ı kapıda oturmuş gördüler. Bu da olmadı. Bir müddette geçti. Bir gece sabaha kadar karı koca düşünüp sabahleyin bir kazan su kaynatıp Hannas'ı attılar kaynar suyun içine. Hannas suda pişti. Sonra Âdem ve Havva pişmiş Hannas'ı çıkarıp yediler. O zamandan beri şeytan Âdem evladının kalbinde kalmış, onu her kötülüğe doğru çekiyor. 'Nefs-i emmare' buna diyorlar."

Desturov'un dilekçe yazmakta yed-i beyzası vardı, her mesele hususunda, her idareye dilekçe yazardı.

"Bey, yağmur yağmıyor, ne yapmalı! Bahçelerimiz, ekinlerimiz yandı; bize bir çare!"

"Ne var bunda, bir dilekçe yazarım, sabah yağmur yağar."

"Bey, komşunun kızında gönlüm var, ne kadar uğraşsam da zalımın kızı pas vermiyor."

"Bir dilekçe yazarım, bir gönülden bin gönle sana bağlanır."

"Bey, bu yıl doludan ve çekirgeden çok korkuyoruz."

"Dilekçe yazarım, tek dolu düşmez ve çekirgelerin de ağızları bağlanır."

Dilekçe yazmak için tek bir ilim yeterli değildir. Ben yüksek tahsil görmemişim. Bununla beraber benim kafam darulfünun olsa da, yine dilekçe işinde kâr etmez. Elden ele, kalemden kaleme çok fark var. Adamın inancı sağlam olsa ve temiz kalple eline kalem alsa, onun dilekçesi taştan geçer. Hem de nasıl geçer!

Desturov dilekçeleri ve başka kâğıtları demir kalem ve sıvı mürekkeple yazmazdı. O derdi ki:

"Bunları kâfirler icat etmişler. Onun için onlarla yazılan dilekçelerin de etkisi olmaz."

Bey her zaman Tebrizliler gibi kâmiş kalem kullanırdı. Rus hükümeti Kafkas'a sahip olduktan sonra geçmiş hanlıkların ahalisinden Rus İmparatoruna binlerce dilekçe gönderildi. Bu dilekçeleri gönderenler dedelerine, babalarına hanlar tarafından verilmiş beyliğin ve hanlığın onaylanmasını Rus Hükümetinden rica ediyorlardı. Rus hükümeti bu dilekçelere cevap olarak Gence'de, Bakü'de, Lenkeran'da, Şuşa'da ve diğer Hanlıkların merkezinde "Bey komisyonu" adında yirmi dört üyeden ibaret bir komisyon tertip edip dilekçe verenlerin ve diğerlerinin gerçek bey olup olmadıklarının teftişi ve belirlenmesini bu komisyonların uhdesine verdi.

Komisyonun birine Desturov kâtip atanmıştı. Bu

adam çok ileriye gören biri olduğundan, bey sınıfında olanların hepsinin özel bir listesini tutup kendinde saklıyordu. Ondan dolayı beyliğini ispat etmek isteyen doğru Desturov'un huzuruna giderdi. Desturov defterini açıp bakardı. Öyle ki, defterde o şahsın dedesinin adını buldu, hemen ondan bir miktar para alıp vekilinin bürosuna bir dilekçe yazıp o adamın dedesinin falan numarada bey yazılması hakkında "bey komisyonu" işlerinden suret isterdi ve o surette, elbette gelirdi. Bu iş Desturov için büyük bir gelir yolu olmuştu ve ömrünün sonuna dek bu yolla geçinip başını mezara götürdü. Desturov'u cehennemde görünce dedim ki:

"Ey Tanrım, böyle kutsal bir kişi cehenneme düşerse peki cennete kim gönderilecek?"

Gözlerim karardı, başım döndü. Odabaşından beni başka yere götürmesini rica ettim. Odabaşı:

"Gel, bu yakınlarda bir adam oturmuş. Görür görmez tanıyacaksın. Onun da durumunu görmek fena olmaz."

Odabaşı'nın arkasından biraz gittikten sonra ateşten yapılmış büyük bir otağa girdik. Otağın duvarları boyunca ocaklar dikilmişti. Her ocağın önünde eli küreklili bir tane melek durmuş, kürekle ocaktan kızartılmış paralar çıkartıp ocak etrafında dizilmiş insanların önlerine atıyordu. İnsanların başlarının üstünde, ellerinde ateşli kamçılar tutmuş melekler onları dövüp paraları saymaya zorluyorlardı. Aniden bir ses duydu:

"Babam, babam! Vurma görüyorsun ki, sayıyorum."

Babam, babam sözünü duyduğum gibi, dostum Hacı'yı tanıdım. "Babam! Babam" onun sözüydü. Kiminle konuşsaydı söylerdi. Odabaşı dedi ki; bu yer cimrilerin yeridir ve sana gösterdiğim kişi de aynen bu kişidir ki, görüyorsun.

Hacı, Bakü de meşhur bir adamdı. İster zenginlikte, ister cimrilikte. Kaç tane büyük aş evleri, gemileri, kervansarayları vardı. Bununla birlikte, günde iki abbasiden fazla harcamazdı. Uzak yola gittiğinde faytona binmezdi, çünkü beş şahı fayton parasını çok büyük masraf sayardı.

Her zaman atlı tramvaya binerdi. Nereye isteseydi bir şahı manata götürürlerdi. Bazı zamanlar bakıyordu ki yol uzak, tramvay da yok, işte o zaman faytona binmek zorunda kalıyordu. Hacı durup faytonları teker teker geçiştirirdi. Sonunda yırtık, köpek bile yatmaz fayton bulup ona yanaşıp faytoncuya derdi:

"Babam! Babam! Sen bugün akşama dek şehri boş, işsiz dolanacaksın! Kimse rağbet edip senin faytonuna binmeyecek. Üç şahı vereyim beni eve götür."

"Ey Hacı Ağa, biz hepimiz seni tanıyoruz. Senin paranın haddi hesabı yoktur. Böyle cimrilik olur mu? Kendin de biliyorsun ki taksi beş şahidir; benden iki şahı kesip nereye yamayacaksın?" Hacı cevap verirdi:

"Yamadığım yeri iyi biliyorum. Ben bu varlığı böylelikle kazandım."

Sonunda faytoncuyu bir abbasiyeye razı edip binerdi ve derdi:

"Bizim bu zamanenin gençlerinin hepsi açlıktan ölecekler. Çünkü çıkarlarını bilmiyorlar. Büyük mal sahiplerinin sermayeleri böyle şahillerle oluşmuştur. Her kuruşun kıymetini bilsen, sen de sonunda bir adam olursun. Benim ticaretim var, kredim var, alacağım, vereceğim var. Örneğin bir adama otuz, kırk bin manat lazım. Gelip isteyince rica ediyorsun ki, üç gün sonra getirsin. Alıcı susup gidiyor. Ama benim için çok fark eder. Otuz kırk bin manat bankada üç gün fazla yatınca filan miktar da faiz getiriyor. Şimdi, babam, böyle hesaplar var. Bizim gençlerimiz, o cümleden benim oğullarım böyle hesapları anlamıyorlar. Faytoncu faytonu kızgın sürünce bakıyorsun çıkarıp bir manat bağışlıyorlar. Babam, niçindir bu? Eve beş dakika geç yetişince kıyamet mi kopar? Fayton yavaş yavaş gider, canına da bir kaza dokunmaz.

Bak, babam sana bir Abbasi manat verdim, ama nasihatlerim bin tümene (Para birimi) değer. Kulağında tut, lazım olur."

Günlerden bir gün Hacı'nın bir gözü bozulmaya başladı. Hısım akraba hepsi Hacı'ya bir göz doktoruna gitmeyi teklif ettilerse de Hacı kabul etmedi:

"Bu göz doktorlarının hepsi kulak kesen, adamın cebini soyup derdine de çare olmuyorlar. Ya görüyorsun, üç günde iyileşecek olan hastalığı altı ay uzatıyorlar. Yok, babam, benim hekimle işim olmaz, koca karı ilaçlarından yapacağım, bitsin gitsin."

Hacı bir gece gözüne akciğer bağlayıp uyudu. Birkaç kere gözüne kız doğurmuş kadının sütünden döktürdü. Bir

komşu yaşlı kadın, yumurtanın kabuğunu toz gibi edip Hacı'nın gözüne serpmeyi uygun gördü. Onu da yaptılar. Başka bir yaşlı kadın dedi ki, göz ağrısının ilacı inci tozudur. Hacı bu tedaviyi pahalı görüp kabul etmedi.

Sözün kısası, hacının gözü gittikçe bozuldu. Bir tane derviş uygun gördü ki, anadan yeni doğmuş kirpi yavrusunu iki parça edip hacının gözüne bağlasınlar. Her yeri aradılar, yeni doğmuş kirpi yavrusu bulunmadı. Sonunda Hacı'yı doktor çağırmaya razı ettiler.

Hekim, Hacı'nın gözüne bakıp:

"Beni zamanında çağırmanız gerekiyordu. Gözün hastalığı ilerlemiş. Ama yine ciddi tedavi edilirse, hastalığın iyileşeceğini ümit ediyorum."

"Babam, sen her gün gidip gelip benim üç manatımı alacaksın, sonunda da kim bilir iyileşecek mi, iyileşmeyecek mi? Ben tüccarım, böyle alışveriş bana uymaz. Sen gel benim gözümü götür tedavi et. Söyle bakayım benden ne kadar alıp benim gözümü iyileştirirsin?" Doktor gülümsedi.

"Hacı Ağa, böyle iş mi olur? Sizin gibi zengin adama böyle konuşmalar yakışır mı? Yoksa şaka mı yapıyorsunuz?"

"Yok, babam şaka maka yoktur. Sözün özünü söylüyorum."

"O zaman özür dilerim, başka doktor çağırın; belki razı olur. Allaha ısmarladık!"

Doktor gitti. Hacı yanındakilere göz gezdirip benim ömrüm geçmiş, bir ayağım mezardadır. Yüz manatın yüz derdi var. Ben bir gözle de dolaşabilirim, dedi.

Bir müddet sonra Hacı'nın bir gözü kör oldu. Ölene kadar tek gözle yaşadı.

Bir gün Hacı limanda oturmuştu. Gemi rehberlerinden birisi içeriye girdi:

"Selamun aleyküm Hacı Ağa!"

"Aleyküm selam, babam! Gemi sağlam geldi mi? Çok yük getirdi mi?"

"Evet, Hacı Ağa, sağ salim geldik. Yükümüzün hepsi sebzedir."

"Sebze güzel yüküdür. Ben pamuk yükünü sevmem. Kendisi çok, ağırlığı az."

"Hacı Ağa, bir mesele var."

"Ne meselesi?"

"Yolda gemi fırtınaya yakalandı. Öyle ki, her bir dakikada bir felaket bekleniyordu. Ben adak adadım ki, gemi sağ salim karaya çıksın, bir kurban keseyim. Buyurun koyun almak için kasadan para versinler."

Hacı'nın vaziyeti hemen değişti. Kasiyeri öfkeyle çağırıp kaptana on manat vermesini söyledi. Sonra kaptana dönerek:

"Babam, işte, sana on manat veriyorum. Git koyun al, kes! Ancak bundan sonra bir daha böyle adaklar adama. Adak adamak istiyorsan "Üç gün oruç tutacağım." diye niyet et."

Hacı'nun elleri yanarak, para saymasına bir süre seyrettikten sonra yaklaştım:

"Hacı Amca, durumun nasıldır?"

"Durumumun nasıl olduğu göz önündedir. Sen kimisin, tanıyamadım. Peki, seni niye yakmıyorlar?"

"Ben halen diriylim. Öldükten sonra belki yakarlar. Şimdi ben cehenneme gezmeye geldim. Birkaç gün sonra dünyaya döneceğim."

"Aman babam, benim durumumu kimseye anlatma. Yoksa herkes beni cennette biliyor. Sonra gidip gazete de falan yazarsın, rezil olurum. Ancak oğlumun görürsen, ona gizlice söyle ki, boş yere hocalara para verip bana Kur'an okutmasın, hiçbir faydası yoktur."

"Oğlun halen gelmedi mi buraya? Onun çoktan burada olması gerek."

"Yoksa oğlum öldü mü? Peki, benim evlerim, gemilerim, kervansaraylarım?"

"Oğlun ölmeyen önce hepsini halletti."

"Nasıl?"

"Önce, oğlun seksen bin manat para verip bir kadın aldı."

“Ey gözü çıkasınca, ulan ey or... Kadını ne yapıyorsun! Ben isteseydim kapımda maaşla on kadını hizmetçi olarak bulundururdum. Sen de gitmiş, benim ter döküp kazandığım parayı verip kadın mı alıyorsun? Tüh seni yere giresin!”

“Hacı, dur sonrasını dinle. Oğlun kulübe üye oldu.”

“Ey başı batasıc! Milyonların var, otur ye! Kulüpte, kumarbazlar meclisinde senin ne işin var? Ben ömrümün sonuna dek kulübün kapısını da tanımadım. Kumarbazlarla arkadaş olanın kendisi de kumarbaz olur.”

“Öyle de oldu. Senin bankada ne kadar varsa, hepsini kumarda kaybetti. Ondan sonra evler, gemiler, kervansaraylar hepsi birer birer gitti. İçinde oturduğu evi de satmak istiyordu. Hısmın akraba toplanıp onu evden kovdular, sokakta kaldı.”

“Açlıktan mı öldü?”

“Yok, tokluktan öldü. Onun karısından başka bir gizili bir Rus dostu vardı. Senin sağlığında da o kız vardı; senden saklıyordu. Senin paralarından yılda kaç bin manat o dostuna harcıyordu. Son zamanlar oğlunu bir hastalık tutmuştu ki, doktorlar o hastalığa ‘köpek açlığı’ diyorlar. Sabahtan akşama kadar yiyordu, doymuyordu. Evinden kovulduktan sonra dostu onu yanına götürdü, orada ölene dek yedi, öldü.”

Hacı bunu duyar duymaz yere düştü. Bayıldı. Melekler ateşli kırbaçlarla onu dövüp kendine getirdiler. Ayağa kalkıp bana yalvardı:

“Baban sana kurban olsun, galiba burada senin saygınlığın var. Söyle bana bu kadar işkence etmesinler.”

“Hacı Amca, burada benim sözüm geçmez. Ancak sana bir tavsiye de bulunabilirim. Bu yakınlarda Desturov adında bir adam var. Dilekçe yazmakta çok yeteneklidir. Ona söyle Allah’a bir dilekçe yazsın. Belki bir faydası olur.”

“Aferin! Güzel tavsiyede bulundun. Rahmetlinin oğlu, kelın ilacı olsa kendi başına sürer. Desturov’un o yeteneği varsa, çalışsın kendi canını kurtarsın. Bana onun dilekçesinin bir faydası olmaz. Başka çaren varsa, söyle!”

“Başka çare bilmiyorum. Ancak, Hacı Amca, sen büyük oğlunla da insafsızca geçindin. Hiç iyi etmedin.”

“Nasil, ne yaptım?”

“Daha ne yapacaksın. O zavallı kendisini öldürdükten sonra gidip onun kendi eliyle diktirdiği mülklere, kendi zahmet çekerek kazandığı mala el koyup onun karısını, çocuklarını aç sokığa bıraktın.”

“Nasil? Yoksa ben şeriata aykırı iş mi görmüşüm? Şeriatın hükümüne uymuşum. Git hangi hocadan soracaksan sor. Oğul babasından önce ölürse, onun malı babasına geçer. İkincisi, onun çocukları Rus kızından olmuşlardı. Aç kaldılarsa, cehenneme kadar kalsınlar. Ama küçük oğlum elime geçerse onu ateşte yakacağım!”

Melek ocaktan bir kürek dolusu kızarmış para çıkarıp

hacının önüne attı ve kürekle de bir kez başından vurarak, burası boş konuşma yeri değil, işinle meşgul ol, dedi.

Hacı yine eli yana yana paraları saymakla meşgul oldu.

Biz gittik. Odabaşı ile bir süre yürüdüktan sonra yaşlı bir adamın elinde ateşten bir süpürge ile cehennemın sokaklarını süpürdüğünü gördük. Her defasında yorulup durmak isteyince melekler ateşli güzlerle tepesinden vurup çalışmaya zorluyorlardı. Odabaşı:

“Gördüğün bu adam benim hemşerilerimdir. Bizim oralarda buna Müçtehit diyorlardı. Süpürgeciler sokağa çıkınca belli oluyordu ki Ağa bir yere gidecek ve sokakları süpürtürmekten maksadı buydu ki kendisinin ve yanında giden adamların ayaklarının altında karınca kalıp incinmesin.”

Meyazar muri ki, danekeşest
Ki, can daredu can şirin hoşest.²⁰

“Kesin Ağa bir şeyi ya unutmuştu veya halkın gözüne perde çekiyordu. Kendin düşün. Ağa'nın kendisinin ve yanında gidenlerin ayaklarının altında en fazla ezilseydi bir iki yüz karınca ezilecekti. Ama onun süpürgecilerinin süpürgesinin altında kaç yüz karınca ezildi.”

Odabaşı benim sözlerimi tasdik etti.

20. Yem taşıyan karıncayı da incitme, çünkü onunda canı var, cansa tatlı ve hoştur.(Sadî Şirazi)

“Böyle olduğu için buradadır. İşte ona süpürge süpürtürüyorlar.”

Evet, öyle ki bunun özel süpürgecileri sokağa çıkarlardı, bütün halk Ağa'nın ziyareti için sokağı o taraftan bu taraftan tutuyorlardı. Bir de bakıyordun, Ağa kadife eyerli bir eşeğin üstünde göründü. Halkın “salavat” sesi gökyüzüne yükseliyordu.

Ağa beyaz cübbe, beyaz sanıkla her iki tarafta bulunan halka baş eğerek:

“Selamun aleyküm, aleyküm selam; selamun aleykün, aleyküm selam!”

Halk arkasından koşup eşeğin ayaklarının izinden toprak alıp değerli maden gibi evlerinde saklıyorlardı. O toprağı suya katıp hamileliği zor geçen kadınlara içiriyorlardı, sancılanan çocukların karınlarına sürüyorlar vs. işte böyle yerlerde kullanıyorlardı. Çocuğı olmayan kadınlar gidip karınlarının Ağa'nın kapısının eşliğine sürterlerdi. Bu gördüğüm şahıs böyle kutsal bir varlıktı.

Şimdi dinleyin size bir olay anlatayım dedi Odabaşı. Buyur dedim. Odabaşı başladı.

ODABAŞI'NIN HİKAYESİ

Bizim komşumuz olan İbrahim adında fakir bir bakkal vardı. Bu iyi fakir, temiz kalpli, kimseye eziyet etmeyen, komşuların hayırına şerrine her zaman önde giden, hoş sıfath bir adamdı.

Bunun Ferman adında gözünün nuru bir tek oğlu vardı. Ferman güzel, çalışkan, becerikli ve şehrin gençleri arasında sayılan, arkadaşlıkta sağlam, dost yolunda tüm varlığından geçen ve babası gibi temiz, pak kalpli bir gençti.

İbrahim'in Hacı Kamyab adında bir de kardeşi vardı. Hacı Kamyab şehrin en zengin tüccarı sayılırdı. Onun ticareti sadece kendi memleketinde değil, yabancı ülkelere de uzanmıştı. İstanbul'da, Bakü'de, Tiflis'te, Batum'da onun çalışanları vardı. Rusya'nın her şehrinde onun malı vardı.

Yılda bir kere Hacı'nın kendisi seyahate çıkıp teftiş yapar ve pazarların isteklerini öğrenmek için Rusya'yı, Türkiye'yi gezip geri dönerdi. Seksenden çok köyü vardı. Büyük bir halı fabrikası vardı. Yüzlerce işçi fabrikasında ve köylerinde çalışırdı. Hacı Kamyab'ın vagonlar dolusu sebzesi, kuru üzümü Rusya'ya giderdi.

Hacı Kamyab'ın kapısı her gelen için açıktı. Her yıl muharrem ayının birinden onuna dek İmam ihсанı verirdi. Şehrin bütün tüccarı, ulema ve askeri onun ihsanında toplanırlardı. Aşura gününden başlayarak İmam'ın şehadetinin kırkinci gününe kadar yas meclisi tutardı. Meclisinde çay ve şerbet sel gibi akardı. Bununla beraber, Hacı Kamyab kardeşi İbrahim'in elini tutmazdı. İkimiz de bir babanın, bir ananın çocuklarıyız. Babamız ikimize de eşit miras bırakıp gitmiş. Benim çalışıp kazandığım gibi o da kazansın derdi.

Hacı Kamyab kardeşini kendisine yaklaştırmıyordu diyemeyiz. Hayır, İbrahim ve oğlu Ferman onun evine sık sık gelip giderlerdi. Hatta bir kısım işlerinde de gidiyorlardı, evinde ihsan veya ziyafet olunca İbrahim'i de oğlu ile beraber çağırırdı. Çağırmasaydı uygun olmazdı, çünkü halk ayıplayıp derdi ki, Hacı kardeşini ve yeğenini beğenmeyip ziyafetlerine çağırıyor.

Hacı Kamyab'ın Gevhertaç adında güzel bir kızı vardı. Ferman ve Gevhertaç birlikte büyümüşlerdi ve yaşıtırlar. Bu iki genç çocukken birbirine bir kardeş muhabbeti beslemişlerdi. Bu muhabbet onlar büyüdükçe değişikliğe uğrayıp sonunda başka bir şekil aldı.

Öyle ki, Ferman bir gün Gevhertaç'ı görmeyince rahat edemiyordu. Ondan dolayı Ferman her gün sabahtan akşama kadar amcasının ağır işleriyle uğraşıyordu. Kutulara sebze doldurmak, torbalara kuru üzüm koymak, arabaları, merkepleri yüklemek... Bu zahmetlerin hepsini Ferman karşılıksız çekiyordu. Onun ödülü günde birkaç defa Gevhertaç'ı görmektir. Hacı Kamyab bu durumu çok

iyi anlamıştı. Ancak bir şey açığa vermeyerek Ferman'ın emeğinden yararlanıyordu. Bedava hamaldır bırak çalışsın. Onun hayalinden benim kızımı almak geçiyor. Bırak hayali pilavdan ne kadar yiyecekse yesin. Ben kızımı kocaya vermek istesem, kendime yakışan bir adama veririm, bir yok-sula değil. Benim kardeşimin oğlu olması hiç fark etmez.

Bir gün Hacı Kamyab kardeşi İbrahim'i ve Ferman'ı çağırıp haber verdi:

“Yarın Hudayar Han bana misafir gelecek. İkinizin de burada olarak onun hem kendisine hem atlarına hizmet etmeniz lazım.”

Baba ve oğul ‘baş üstüne’ deyip gittiler.

Hudayar Han civarın en zengin, en güçlü hanı sayılırdı. Beş bin kişilik tebaası ne bağlarının mahsulünü, ne tahılını, ne koyununun yününü Han'dan izinsiz hiçbir tarafta çıkaramazdı. Han malını kime ve kaçaya buyursaydı, öyle satardı. Yün, pamuk, çerez, buğday almak isteyen tüccarın önceden Han ile görüşmesi gerekirdi. İkili görüşmede malın değerini belirledikten sonra aynı belirlenmiş fiyata satılmasına emir verirdi. Burada iki fiyat tayin olunurdu. Biri Han'la tacirin; diğeri tebaayla tacirin aralarında.

Hudayar Han'ın tebaasının mahsulünü her zaman Hacı Kamyab alırdı. O yüzden misafiri layıkıyla ağırlamak gerekirdi.

***

Ertesi gün Hacı Kamyab'ın kendisi ve işçisi sabahtan kalkıp gelecek olan değerli misafir için hazırlık yapıyorlardı. Hacı çardakta oturup emir veriyordu. İşçiler itaat ederek çalışıyordu.

Büyük kulplu kazanlar bahçede yan yana dizilmişti. Önlüklü, başında şapka, kolları katlanmış meşhur aşçı usta Resul kazanları suyla doldurup altından ateş verip kaynamasını bekliyordu. Çırak yerde oturup et, soğan doğramayla, badem içi, domates, kayısı temizlemeyle uğraşıyordu.

İbrahim kırk elli piliç kafası kesip haşlıyordu. Ferman sürekli pazara gidip eksikleri alıp dönüyordu. Kısaca, Hacı Kamyab'ın bahçesinde halk karınca gibi kaynamaktaydı. Su taşıyan, odun yaran, kazanın altına odun atan, piriç yakayan kim?

Herkesten fazla içten ve hevesle çalışan Ferman'dı. Onun amacı kendisinin hızlı ve becerikli olduğunu hem amcasına, hem de sık sık pencere önüne gelip ona bakıp tatlı tatlı gülen Gevhertaç'a göstermekti. Ferman, amcasının Gevhertaç'ı ona verip kendisini damat olarak kabul edeceğine kesin gözüyle bakıyordu. Gevhertaç da bu düşünceydi. Hacı Kamyab'ın düşüncelerini ise arz etmişti.

Öğlen zamanı pilav hazır olup deme koyuldu. Hacı Kamyab elbiselerinin en görkemlisini giyip Hudayar Han'ı karşılamaya hazırlandı. Hacı şehrin en meşhur sazendelelerinden bir grubu da Han'ın öğlen yemeğinde çalıp okuması için hazırlamıştı.

Büyük çardakta sofrta kurulmuştu. Çeşitli şerbet, reçel, helvalar sofranın üzerine dizilmişti. Hacı Kamyab şehrin ileri gelenlerinden ve tüccarlarından da yirmi otuz kişiyi Han'ın öğlen yemeğine iştirak etmesi için davet etmişti. Öğlen namazından sonra misafirler toplanmaya başladılar. Biraz sonra şehrin giriş kapısında bekleyen adam koşarak gelip Han'ın geldiğini haber verdi.

Hacı Kamyab kapıya çıkıp Han'ın gelişini bekledi. Az geçmişti ki, Han arkasında yirmi beş kişi silahlı ve atlı olarak geldi. Ferman önce koşup Han'ın atının başından ve üzengisinden yapıştı. Ferman, Han'ın hoşuna gitmişti. Hacı Kamyab'la tokalaşıp sordu:

"Hacı, bu genç kimdir?"

"Bu benim kardeşimin oğludur."

"Aferin! İyi ve çalışkan bir gence benziyor. Çok hoşuma gitti."

"Hizmetçinizdir. Kurban!"

Han'ın atlıları da atlarından indiler. Han birkaç saniye Ferman'ın yüzüne bakıp Hacı ile birlikte içeri girdiler. Han'ın adamlarından bir tanesi elinde süslü kutu Han'ın peşinden, içeri girdi. Kutuyu görünce Ferman'ın biraz morali bozuldu. Han bağ evine girince misafirlerin hepsi saygıyla ayağa kalktılar. Han yukarıya geçip bir yuvarlak döşek üstünde oturdu. Misafirlere önce tatlı çay verilip ardından el yıkamak için su getirdiler. Öğlen yemeği başladı. Büyük tabaklarda pilav getirilip sofraya kondu ve etler te-

ker teker getiriliyordu. Ahali yiyip içmeyle meşgulken, saz ekibinin okuyup çalmasından büyük zevk alıyorlardı.

Ferman sık sık içeriye girip oradan misafirler için şerbet, kahve ve nargile getiriyordu. İçeriye girip Gevhertaç'ın yüzüne bakınca içinden derin bir ah çekiyordu. Gevhertaç, annesinin yanında bu durumun sebebini sormaya cesaret edemiyordu.

Öğlen yemeği akşam ezanına kadar uzadı. Sonunda misafirler tek tek 'Allah ısmarladık' deyip evlerine gittiler.

Han o gece Hacı Kamyab'ın evinde yatıp sabah gidecekti.

***

Akşam, Han'la Hacı Kamyab bir süre alışveriş ve hesap kitap işleriyle meşgul oldular. Sonunda Han:

"Hacı Kamyab, bizim aramızda, kaç zamandır dostluk var. Yıllardır sen benimle ve benim tebaamla ilgileniyorsun. Senin bizimle güzel geçinmen, tebaama gösterdiğin insanlık herkesin kalbini size bağlamıştır. Benim bugün buraya gelmekten maksadım seninle buğday, pamuk hesabı görmek değildi. Başka bir istekle ben buraya geldim."

Hacı, her ne kadar Han'ın maksadını duymuş ise de yine dikkatle dinleyip "evet, evet" diyordu.

"Biz şimdide kadar dost olmuşuz. Bundan sonra da gel kardeş olalım. Benim oğlum Giray Han büyümüş, evlenmek vaktidir. Senin de evinde bir kızın var. Gel, sen benim oğlumı kendine oğul yap. Ben de senin kızını kendime kız alayım. Ben çok düşünüp gördüm ki, senden başka hiçbir kimseyle benim hisımlığımı yürütmeyecek. Ümit ediyorum ki, sen de benim ricamı kabul edip bu kutuyu benim kızıma verirsin."

Bu evlilik her iki tarafında düşüncesine göre faydaydı. Hudayar Han'ın, doğrudur, servetinin, malının haddi hesabı yoktu. Hacı Kamyab'ın da vefatından sonra, parası, mülkleri Han'ın oğluna geçse, serveti ve kuvveti daha da artacaktı. Hacı Kamyab için de Hudayar Han gibi bir şahısla hisım olmanın ticaretine faydası olacağı açıktı. Hacı kutuyu kabul etti:

"Han, ben sizin değersiz bir hizmetçinizim, kızım da cariyeinizdir. Benim sizin ricanıza hayır demeye gücüm yetmez."

Han 'Allah mübarek etsin' diyerek Hacı ile kucaklaştı. Hacı kutuyu içeri götürüp gülümseyerek hanımına verdi:

"Hanım, hem bizim için, hem de Gevhertaç için böyle güzel bahtiyarlık rüyamıza bile girmezdi. Hudayar Han gibi şahsın hisımı olmak bizim için büyük onurdur. Benim akranlarımdan hiç birisi böyle bir şerefe layık olmamışlardır. Şimdi bütün şehir bu durumu konuşacak. Pazarda beni parmakla gösterecekler. Büyük mutluluktur! Çok büyük mutluluk!"

Hanım sevinçle kutuyu aldı:

"Söylesene ben Giray Han'ın kaynanası oluyorum. Geçen gün hamamda başıma su döküyorum, bir baktım ki kadının biri yanındakine benim kim olduğumu soruyor. Yanındaki kadın ona, bu Hacı Kamyab'ın hanımıdır, deyincede sanki büyük bir adamın mı hanımı mı? Bakkal İbrahim'in kardeşinin hanımı! Ona söyleyin kenara çekilsin, dedi. Sonra bir baktım ki? Aç Kamran Han'ın hanımı bu."

"O Kamran Han'ın, bana iki bin tümen borcu var. Şimdi geri vermeye parası bile yok."

"Aynen, deveden düşmüş halen boş konuşmaktan vazgeçmiyor. Bundan sonra, ben de bildiğimi yaparım. Ben de kendim yıkanıp çıkıncaya kadar hamama girmesine izin vermeyeceğim. Kapıda, dur, bekle, Giray Han'ın kaynanası içeridedir desinler."

"Tamam, bunlar sonranın işidir. Ben Han'ı yolcu etmeye gidiyorum. Sen de kızını çağır, kendin haber ver."

Hacı Kamyab çıktıktan sonra kadın önce kutunun kapağını açıp baktı. Kutu değerli mücevherlerle doluydu. Hacı Kamyab'ın evinde de mücevher az değildi. Ama hanımı bu kutudaki mücevherlerin Hacı'nın bütün servetine eşit olduğunu düşünüyordu. Kutunun kendisi de oldukça kıymetliydi. Kadın Gevhertaç'ı çağırdı:

"Kızım, baksana Hudayar Han sana ne güzel armağan getirmiş."

Bunu söyledikten sonra kutudan bir adet inci gerdanlık çıkartıp kızının boynuna geçirdi. Kız hayretle durup bir şey anlamadan annesinin yüzüne baktı:

"Niye sevinmiyorsun, kızım? Bahtın açılmış. Bundan sonra mücevher gölünde yüzeceksin. Kısa zamanda on bin kişilik tebaanın hanımı olacaksın."

Kız hiçbir zaman babasının onu Ferman'dan başka birine vereceğini düşünmezdi. Anasından aldığı gerdanlığı Han tarafından düğün hediyesi zannediyordu. Annesinin son sözleriyle irkildi:

"Yok, ana hayır!"

Gözlerinden sel gibi yaş aktı. Annesi kızına kızdı.

"Çekil git, otur yerinde, konuşma! Kız çocuğusun. Baban gelip seni bu halde görürse, bil ki kafanı koparır. Git kendi odanda otur. Uyuz Ferman ile Hudayar Han'ın oğlu bir mi?"

Git, yavrum, aklını başına topla ve otur yerinde. İnsan kaderine sırt çevirmez."

Kız, gözü yaşlı gitti. Bizim buraların âdetini sen biliyorsun. Baba kızını yoldan geçen işsiz birine vermek isterse, kızın tabii olup konuşmaması lazım. Erkeğin ricasını karşısında kadın sesini çıkaramaz.

Gevhertaç'ın annesi kesinlikle kızının mutlu olmasını istiyordu. Ancak ne kocasının karşısında bir söz söyleyebilirdi, ne de şehrin başka kadınlarının karşısında kendisini geri çekebilirdi. İçinden 'Kızdır, bir iki gün ağlar, sakinleşir ve sonra da süt gölünde yüzünce her şeyi unuttur."

Gevhertaç o gün akşama kadar ağladı. Daha sonraları da kız, annesinin yanında kendisini mutlu gösterip yalnız kaldığında gözyaşı akıtıyordu.

Bir iki gün sonra durum bütün şehre yayıldı. Tüccarlar, ileri gelenler, bu süpürgeci Mirza Ahmet Ağa, Hacı Kamyab'ı tebrik ettiler. Hatta Mirza Ahmet Ağa bir adet ipek şaldan seccade, bir "camiuddevat"²¹, bir yüzlük tespih ve bir mühür kız için hediye gönderdi.

Şehirde sadece iki kişi üzgün ve başı aşağıda geziyordu. Biri İbrahim, diğeri de oğlu Ferman. Ferman evde oturup toplum içine çıkmaya utanıyordu.

Sonunda bir gün babasına:

"Baba, doğrusu ben bu olanları sindiremeyeceğim. Ben Hudayar Han'ın oğlundan eksik miyim? Benim namert amcam onun neyine tamah etti, servetine mi? Benim amcamın serveti az mı? Onun sadece tek kızı var. Ona köle gibi hizmet eden yeğenini bırakıp kızını Han oğluna vermeye vicdanı nasıl el veriyor? Sonra kendisi de gidip aynı Han oğlunun kapısında eli bağlı bekleyecek, izin verinceye kadar da içeri girmeye cesaret edemeyecek. Benim artık hiçbir çarem kalmadı. Ben amcam kızının ayrılığına dayanamayacağım. Giray Han'ı da, amcamı da, kendimi de öldürmem gerek. Bırak bana nasip olmayan, kimseye nasip olmasın."

"Oğul, böyle düşünceleri kafandan çıkar. Öleceğim,

21. Dini konuları anlatan kitap.

öldüreceğim ne demek? Amcan bizim gibi fakirlere yaşamak istemiyor. Kendisi zengindir, zengin yere yamanıyor. Sen kendinde güzel, çalışkan, gençler arasında sayılan bir gençsin. Hangi zenginin kızını istesen sana verir. Amcan kızını vermese ne olur? Mum dibine şık vermez.”

“Baba, bana servet lazım değil. Amcam servetini kime verecekse, versin. Ben ekmeğimi kazanmaktan aciz değilim. Bana ancak sevdiğim kız lazımdır. Ben insan içine çekmiyorum. Benim başka hiçbir yolum yoktur.”

***

Karısı, Hacı Kamyab’a, Gevhertaş’ın hasta olduğunu haber verdi. Hacı çok telaşlanarak kızının odasına girdi. Kız yatakta uzanmıştı. Hacı, kızının renginin sarardığını görüp sordu:

“Kızım, sana ne oldu, neden yatıyorsun?”

“Bir şey yok baba, galiba üşütmüşüm. Biraz başım ağrıyor. Hiçbir şey olmaz, biraz terlerim, geçer.”

Hacı hanımının yanına geldi:

“Kız hasta, hastalığının da sebebini biliyorum. Bizim İbrahim’in başıboş oğlunun düşüncesi almış aklını. Ben onun yanında konuşmayacağım. Ona sen nasihat et. Huda-yar Han nere, bakkal İbrahim nere? Giray Han nere, Ferman nere? Ancak ben onun hastalığının şiddetlenmesinden korkuyorum. Hekimbaşı Mirza Mehdi’ye adam göndereyim, gelip bir bakması iyi olur. Ancak kızın düğününü de

bir an evvel yapmak gerek.”

İçeriden çıkıp hizmetçilerinden birini Mirza Mehdi’yi getirmesi için gönderdi. Mirza Mehdi gelip kızın nabzını tuttu, sonra parmağını alına koyup bir süre düşündükten sonra:

“Kızın hastalığı anlaşılmaz bir hastalıktır. Ben kırk beş yıldır doktorluk yapıyorum, böyle bir hastalığa rastlamadım. Birkaç gün geçmesi lazım. Üç gün sonra ben yine gelirim. O zamana kadar hastalığı anlaşılır bir hale gelir.”

Hekimbaşı gitti. O, doğrudur, Hacı’ya kızının hastalığının ne olduğunu bilmediğini söylediye de, bununla beraber hastalığın ne olduğunu bir güzel anlamıştı. Ancak aşk hastalığına bir ilaç bulmaktan acizdi.

Hekimbaşı gittikten sonra Hacı Kamyab bir adam gönderip kardeşi İbrahim’i yanına çağırdı. İbrahim hemen kalkıp dükkânı kapatıp geldi. Hacı Kamyab, İbrahim’i odasına götürdü. Otur, kardeş, dedi. Şimdiye kadar kardeşinden bu sevgiyi görmeyen İbrahim, duruma çok hayret edip kardeşinin yanında diz üstü oturdu. Hacı Kamyab:

“İbrahim, ben seni bir işten dolayı çağırdım. Senin oğlun Ferman çalışkan bir çocuktur. Onun işsiz ve başıboş gezmesi doğrusu, bana dokunuyor. Ne de olsa ona Hacı Kamyab’ın yeğeni diyorlar. Sen oğluna nasihat et, gitsin bir iş kursun. Bu bin tümeni de benim tarafımdan ona ulaştır. Söyle ki, elinde sermaye yapısın. Eğer işinde gelişme görürsem, ona yine sermaye veririm. Ben onun düşmanı değilim. Her zaman onun iyi olmasını istiyorum. Ancak

onun boş gezdiğini görünce üzülüyorum. Söyle aklını başına toplasın, işiyle meşgul olsun. Benim de elim her zaman onun üstünde olur. Hacı Kamyab'ın yeğenin başıboş geziyor demesin artık kimse."

Bu kadar parayı cebinde görmeyen İbrahim sevinerek eve gelip oğlunu çağırdı:

"Yavrum, bu parayı sana amcan Hacı Kamyab göndermiş. İşsiz oturmanın faydası yoktur. Kendin için bir ticaret yap. Hem elin işte olsun, işsiz gezmeyesin, hem de ticaretle meşgul olasın. Bütün düşünceleri unut. Amcan bundan sonra ona daha fazla sermaye vereceğim diyor. Yeter ki işsiz gezmesin."

Ferman parayı alıp bir müddet elinde çevirdi:

"Baba, amcamın birdenbire böyle cömert olmasına ne sebep olmuştur? Peki, şimdiye kadar bu paraları neden vermiyordu? Yoksa beni şimdi mi gözü gördü? Veya yoksa böyle hediyelerle benim ağzımı kapatmak mı istiyor? Al paraları, götür ver Hacı Kamyab'a, söyle servetini azaltmasın, iyi olmaz!"

Ferman bunları söyledikten sonra parayı babasının önüne koydu. İbrahim yine başladı öğüt vermeye:

"Bak evladım kendin işimizin her yönünü görürsün. Benim küçük bir bakkal dükkanım var ki satsan bu paranın üçte biri ele geçmez. Bin tümen senin gibi bir yigidin sermayesidir. Bu şehirden mal al, başka şehre götür. Oradan al, buraya getir. Geçimimizin nasıl zorlukla geçtiğini kendin görürsün."

İbrahim'in öğüdü oğluna asla tesir etmedi:

"Baba, ben sana söz veriyorum, yarından itibaren çalışmaya başlayacağım. Tüccar Rahman, kaç zamandır benim peşimden geziyor, beni kendisiyle çalışmaya çağırıyor; diyor, bir iki yıl bana maaşla hizmet et, sonra seni kendime ortak ederim. Amcamın sadakasına muhtaç oluncaya kadar gidip Hacı Rahman'a çalışırım. Hacı Kamyab'ın parasını yarı götürüp kendisine veririm."

İbrahim, oğlunun inadını görüp başka bir şey söylemedi. Derin bir ah çekip paraları cebine koydu.

***

Ezandan bir saat geçmişti. İbrahim'in kapısı çalındı. Ferman kapıyı açıp kendi yakın arkadaşlarından dört kişiyi görünce çok mutlu oldu. İçeri buyur etti. Arkadaşları odaya geçip tek tek Ferman'a sormaya başladılar:

"Kaç gündür neredesin? Hiç görünmüyorsun. Senin hasta olduğunu düşündük. Allah'a şükür ki, iyisin."

Ferman arkadaşlarının gelmesinden çok memnun olduğunu belli ettikten sonra derdini söylemeye başladı:

"Biliyorsunuz, her zaman dimdik geçmiş bir adamım, şimdi amcam beni alıp öyle bir yere fırlattı ki, mahcubiyetimden insan içine çıkamıyorum. Kızını benden başkasına vereceğini hiç düşünmedim. Hudayar Han zengindir. Acaba amcamın varlığı ondan az mı? Eğer amcam servetinin Hudayar Han'ın oğluna kalmasını istiyorsa, götürsün

versin ona. Ama benim sevdiğimi elimden almasın. Şimdi ne benim amcamla gidip konuşmaya imkânım var, ne de babamda bu cesaret var. İşte bundan dolayıdır ki geceler uyuyamıyorum. Yediğim ekmek boğazımdan geçmiyor. Acaba fakir adamın yüreğinde sevdâ olmaz mı?"

Arkadaşları onu sakinleştirmeye çalıştılar:

"Kardeş, bir kız için kendine bu kadar eziyet, sıkıntı vermen yığıtlığın sıfatı değil. Amcan kızını sana vermemiş, Hudayar Han'ın oğluna vermiş, cehennemin dibine kadar versin. Biz de dedik ki acaba ne olmuş. Böyle düşünceleri aklından uzaklaştır gitsin. Şehirde senin amcanın kızından güzel kızlar az değil."

Arkadaşlarından biri sakinleştirenin sözünü kesti:

"Kardeş, senin söylediklerin doğru değil. Biz hepimiz yığıt adamları. Eğer işi zora düşen her arkadaşımızı böyle boş öğütlerle sakinleştireceksek, yazıklar olsun bize! Arkadaşımız zora düşmüş, yardım lazım. Biz onu kendi sevdiğine kavuşturmasak, şapkalarmızı köpeğe takmamız lazım."

"Sonuçta, bu durumda ne yapmamız lazım?"

"Her şey! Gidelim, Hacı Kamyab'ın kızını alıp kaçalım."

"Hacı Kamyab gibi adamın kızını alıp kaçmak kolay mı?"

"Hacı Kamyab gibi adamın anası bile ağlatılır. Ancak kızın razı olması gerek. Bunda da şüphe yoktur. Pusu kurarız. Kız hamama gittiği zaman yoldan çevirir başka yere gö-

türürüz. Lakin vaktinden önce kızını haberdar etmek lazım."

"Şimdi zor olan şu ki, dışarıdan bir adamın Hacı Kamyab'ın evinin içine girmeye imkânı yoktur."

Bu arada sanki Ferman uykudan uyanı:

"Ben yol bulurum, kızını haberdar ederim."

"Şimdi sen o işi yaparsan, çok güzel!"

"Benim adamım var, ancak kızını kimin evine götürmeliyiz? Çünkü şehir halkından bir fert cesaret edip Hacı Kamyab'ın kızını evine barındırmaz."

"Kızını Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın evine götürürüz. Gökyüzünden yeşil imam inse, onun evinden kızını çıkarmaz ve Hacı Kamyab da onun ricalarının karşısında konuşmaya cesaret edemez."

Arkadaşların hepsi bu tavsiyeyi uygun buldular. Bir müddet köşede sohbet edip çay içip dağıldılar. Bunlar gittikten sonra, Ferman babasının odasına geçti:

"Baba, az önce sana verdiğim bin tümeni geri ver."

"Ne oldu oğlum, yoksa arkadaşların sana öğüt verdiler de aklın başına mı geldi?"

"İşte bir iş var."

İbrahim kalkıp parayı getirip oğluna verdi. Ferman parayı alıp odasına geçti.

Sabah Hekimbaşı Mirza Mehdi evinde oturup hastaları kabul ediyordu. İçeri giren Ferman'ı görünce hayret etti. Ferman sağlam, kuvvetli bir genç sayılırdı. Yüzünde de hiç hastalık alameti görünmüyordu. Hekimbaşı ona yanında yer gösterdi:

"Gel, gel! Gel otur, bakayım derdin nedir?"

Ferman edeple oturdu:

"Hekimbaşı benim derdim büyük derttir. Anlatmadan sizin kendinizin bilmesi gerek. Siz biliyorsunuz ki çocukluktan amcam Hacı Kamyab'ın evinde onun kızı Gevhertaç'la birlikte büyümüşüm. Çocuktan birbirimize arkadaşlık muhabbeti beslemiştir. Bu muhabbette sonunda kendi doğal yoluna girdi. Biz bir birimizi sevdi. Doğrudur, ben büyüdükten sonra amcam beni evinden uzaklaştırdı. Buda doğaldı. Bununla birlikte, hem ben ve hem de Gevhertaç kesinlikle inanıyoruz ki amcam bizi birbirimizden ayırmayacak ve bütün hism akraba da buna inanmışlardı. Herkes Hacı Kamyab'ın servetinin haddi hesabı yoktur. Elbette o hiçbir zaman istemez ki, bu varlık dışarıdan birinin eline geçsin. Kesinlikle kızımı kendi yeğenine verecek mal varlığı da yabancılara kalmayacak diye düşünüyordum. Şimdi Hudayar Han'a söz vermiş, hatta ondan nişan da kabul etmiştir. Bende elim böğrümde bir kenarda kalmışım. Gevhertaç ta o günden beri yataкта hastadır. Onun aşk dışında hiçbir hastalığı yoktur."

"Ona ben de kesin inanıyorum. Peki, benim yanıma gelmekten maksadın nedir?"

"Hekimbaşı, burada siz bana yardım edebilirsiniz."

"Ben nasıl yardım edebilirim."

"Siz Gevhertaç'ı tedavi ediyorsunuz. Her gün onunla görüşüyorsunuz. Benim bir tek mesajımı ona iletin."

"Ne mesajı? Söyle, iletirim."

"Allah sizden razı olsun, Hekimbaşı. Ben birkaç arkadaşımın yardımı ile gece onu kaçırmaya karar verdim. Siz de ona sadece söyleyin ki ezandan birkaç saat sonra kapının dışına çıksın."

Hekimbaşı bu teklife çok hiddetlendi:

"Bu nasıl bir tekliftir ki, bana yapıyorsunuz? Sen benim boynuma yüklediğin vazifeyi düşünüyor musun? Yazıklar olsun sana! Senin baban İbrahim akli başında bir adamdır, ama sen ona benzememişsin. Eğer İbrahim'in ve senin amcam Hacı Kamyab'ın hatırı olmasaydı, sana çok ağır sözler derdim. Kalk buradan ve çık git. Bak bir kocakarı bulabilir böyle mesajlarını onunla gönderirsin."

Ferman yalvarmaya başladı:

"Hekimbaşı, siz görüyorsunuz ki, ben gencim. Şimdi kafayı üşütmüşüm, konuştuğumu kendim de bilmiyorum. Beni affediniz. Siz doktorsunuz hastalıkları tedavi ediyorsunuz. O zaman, sizin bir tek sözünüz bir genç hastayı ölümden kurtaracak, o sözü siz nasıl kabul etmiyorsunuz? Hekimbaşı, bana acıyın. Bu küçük hediyeyi, de benden kabul edin."

Ferman bu sözüyle babasından aldığı bin tümeni de Hekimbaşı'nın önüne bıraktı. Hekimbaşı paraları görünce gözleri, karanlıkta meşale gibi parlayan kedinin gözleri gibi elektriklendi:

“Oğul, bu para haksız kazançtır. Senin son sözlerin yeterlidir. Bir söz ki, bir gencin iyileşmesine sebep olacak, onu söylememek günahtr.”

“Hayır, Hekimbaşı, kabul etmenizi rica ediyorum. Bu küçücük hediye benim hastalığımı tedavi etmenizin zahmet hakkı olsun.”

Hekimbaşı mesajı Gevhertaç'a iletmeyi kabul etti ve 'küçücük hediyeyi' de cebine indirdi.

***

Hekimbaşı Gevhertaç'la görüşüp içeriden çıktı ve kapıda Hacı Kamyab'a rastladı:

“Hekimbaşı, kızın hastalığını bulabildiniz mi?”

“Evet, buldum. Bugün ayağa kalkacak.”

Hekimbaşı gittikten sonra Hacı içeri girip kızında başka haller gördü. Kız kalkmış elbisesini giyinmiş, mutlu ve güler yüze oturmuştu. Babasını gördüğü anda kalkıp ona doğru yürüdü:

“Hayırlı sabahlar baba! Hekimbaşı bugün bana güzel bir ilaç verdi. İçer içmez bütün hastalıklarım ortadan kalktı. Şimdi artık hiçbir yerim ağrımıyor. Kendim de genel olarak sağlıklıyım.”

Hacı Kamyab sevinerek gidip hanımına haber verdi. Hanımı da hemen kalkıp kızının yanına koştu. Kızını sağ salım görünce:

“Hayır, bu ilaç işi değil. Dün ben gidip İmamzade'de mum yaktım. İmamzade benim kızıma yardım etti. Bu, mucizedir. İlaç bir günde hastalığı iyileştirmez.”

Kız gülererek annesinin sözünü onayladı.

Sakıncası yoksa size, biraz bizim memleketin İmamzade'lerinden bahsedeyim. Sonra asıl konuya geçeriz.

“Buyurun, odabaşı.”

Bizim memlekette bir köy veya bir şehir bulamazsınız ki, orada birkaç İmamzade olmasın. On bin nüfustan ibaret olan küçük bir şehirde on altı imamzade var. Herhangi bir şehre gidip İmamzade nerededir diye sorsanız, hemen bir İmamzade değil, birkaçını gösterecekler.

Siz de bilirsiniz ki, bizim memleketin halkı eskiden Ateşperestti. Bundan dolayı da her köyde ve şehirde bir veya birkaç ateşgah vardı. Halk İslam'ı kılıç zoruyla kabul ettikten sonra da kendi babalarının dinlerinden el çekmek istemedi ve ateşgahları elde tutmak için her birine bir İmamzade adı koydu. Kadim dinin etkileri halen duruyor.

Örneğin, şimdi de duyabilirsiniz “O görünen aya yemin olsun,” “Bu lambaya yemin olsun,” “Bu yanan ocağa yemin olsun” veya “O güneşe yemin olsun” vs.

Hatta halk, geçmiş ateşperestlik törenlerini şimdi de Meşhed’de İmam Rıza’nın türbesinde icra ediyor. Eski zamanlarda güneş çıktığında onu borazan, davul ve zille karşıyorlardı. Aynı şekilde güneş batınca da onu bu şekilde uğurluyorlardı. Hali hazırda bu oyun İmam Rıza mescidinin minaresinden çıkıyor. Her gün minarenin başında zil, davul ve borazanla güneşi karşılayıp uğurluyorlar.

Biraz da şehirlerimizden anlatayım. Bizim vatanın şehrine yaklaşıncaya büyük bir duvar ve kapı göreceksiniz. Kapılar geceler kapatılır ve sabahtan akşama dek açıktır. Şehre girince önce büyük bir meydan göreceksiniz ki, ona erk diyorlar. Bu meydana Şah Tahmasb’dan kalma kaç tane top koymuşlar ve topların içinde, güvercinler yuva yapmışlar. Şehrin ortasında küçük bir meydan göreceksiniz ki, adına ‘Yeşil Meydan’ diyorlar. Bu isim meydanadaki güllerden, çiçeklerden ve ağaçlardan dolayı verilmiş olabilir. Bu meydan halkın gezi yeridir. Şehirlerin sokakları iki sıra kuru duvardan ibarettir. Ne bir pencere, ne bir balkon sokağa bakmaz. Eğer bunlar evlerin birinde bulunsa, kesin yabancı evi olduğunu bilirsiniz. Duvarlarda küçük kapılar var. Her kapıdan bir çekiç asılmış. Çekiçle kapıyı çalıyor-sun. Kapı açılınca da bir dehlize giriyorsunuz. Dehlizin bir kapısı sağa, diğer kapısı soladır. Erkekler kapıların birinden dışarıya çıkıyor, kadınları öbür kapıdan içeriye alıyorlar. İçeriye veya dışarıya girip çıkarken her tarafta bir cennet görürsünüz. Burada her bir ev sahibi kendi zevkini gösteriyor. Fiskiyeler, havuzlar, dünyanın her yerinden tohumu

veya ağacı getirilmiş güller, kafeslerde çeşit çeşit öten kuşlar, ağaçların arasında tavus kuşları rengârenk kanatlarını açmış gezinmektedir. Kısaca, böyle bir bahçeye giren bir daha da oradan çıkmak istemez. İçeri bahçede kadınlar ve dışarıda erkekler rahat, sakin gezip zaman geçiriyorlar.

Kadınlar namahrem bir adamın ne onların yüzünü görebileceğini ve ne de sesini duyabileceğini kesinlikle biliyorlar. İşte, orada her çeşit elbise giymek, hatta elbisesizde gezmenin sakıncası yoktur.

Böyle bir ev Hacı Kamyab’ın da vardı. Onun bahçesinin methi dillerde söyleniyordu. Hatta Hudayar Han gibi bir şahıs bile onun bahçesine tutulmuştu.

Akşam Gevhertaç iç bahçeye gezintiye çıktı. Gündüzden annesinden bir miktar mücevherat alıp kendisini süslemişti. Bahçede kalbi çarparak dolaşıp söz verdiği saati bekliyordu. Anne ve babası onun sağlığına kavuşup bahçede gezmesinden çok mutlu olmuştu, hiç şüphelenmiyorlardı.

Belirlenen zamanda sokak kapısı üç kez çalındı. Hizmetçi gelinceye kadar Gevhertaç kendisini dehlize atıp kapıyı açtı. Amcasının oğlu arkadaşlarıyla birlikte bekliyorlardı. Elini Ferman’ın eline verip çabucak uzaklaştı. Yatma zamanı yaklaşıncaya, Hacı Kamyab’ın hanımı, kızını uyumaya çağırmak için bahçeye çıktı. Kızını Gevhertaç uyuma zamanıdır, hasta yatağından yeni kalkmışsın, üşütürsün diye her ne kadar çağırdıysa, Gevhertaç’tan cevap gelmedi. Bahçeyi baştanbaşa aradı, kızını bulamadı. Sıkıntılı bir halde geri dönüp kızının kaybolma haberini kocasına iletti.

Hacı Kamyab namazını bitirip uyumak istiyordu. Haberi duyar duymaz hizmetçilerin hepsini ayağa kaldırdı. Kızın Ferman'la kaçtığı tahmin edip hemen kardeşi İbrahim'in evine gitti. İbrahim kapının çalındığını duyup soyunuk halde gidip açmış, Hacı Kamyab'ı karşısında görünce hayret etmişti:

"Kardeş, gecenin bu vakti hayırdır? Sen ki, gündüz bile benim evime gelmezsin. Şimdi ne oldu?"

"Söyle bakayım oğlun Ferman nerededir?"

"Ferman ezan vakti arkadaşları ile gitti. Kapı çalındığında da ben zannettim ki, gelen odur."

"Nereye gittiğinden sana söz etmedi mi?"

"Hayır. Ben onun nereye gidip geldiğini sormam. Kendi keyfine bir adamdır. Keyfi nereye isterse gider."

"Benim kızım da evden kaçmış. Kesin Ferman neredyse kızım da oradadır. Lanet olsun, hayâsız, namussuz! Ben onu sineye çekip eline sermaye verip adam etmek istiyorum, ama o beni dünyaya rezil ediyor. Ben Hudayar Han'a ne cevap vereceğim. Hudayar Han dünyayı başımıza yıkacak."

Hacı Kamyab söylenerек gitti. O gece sabaha kadar şehri dolaşip şüphelendiği evlerin hepsine baktı ne Gevhertaç'tan, ne Ferman'dan bir haber alamadı.

Ertesi gün şehrin her yerine ve civar köylere adam

gönderip kızının veya Ferman'ın yerini öğrenip haber getirene beş bin tümen ödül vaat etti. Bu haberi duyan şehrin bütün işsizleri, boşa gezenleri ajan kılığına girip, kaybolanları aramaya başladılar. Kaç gün ciddi arama yapıldıysa da bir sonuç alınamadı.

***

Akşam Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın evinde eşraftan birkaç adam oturup Ağa ile sohbet ediyorlardı. Hizmetçi içeriye girip işaret ile Ağa'yı çağırırdı. Ağa çıktı:

"Ne var, ne oldu?"

"Bir şey yok. Bir tane genç bir kızla sizin himayenize sığınmışlar."

"Kızı içeriye gönder, gence oda ver otursun. Misafirler gittikten sonra tedbir alırım."

Hizmetçi 'baş üstüne' diyerek gitti. Ağa da misafirlerin yanına döndü. Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın evi güvenli sayılırdı. Mahkeme elinden kaçarak onun evine sığınmaya imkân bulan her bir cani, kan dökene, yol kesene, artık kendisini güvende sayardı. Bir polislin, bir Han'ın, bir hâkimin Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın evinden adam çıkarmaya gücü yoktu. Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın evi eski zamanlardan beri mukaddes bir mekân sayılıyordu.

Hacı'nın babası ve dedesi nüfuz sahibi müçtehitler

denmiş. Bütün halk, Hacı Mirza Ahmet Ağa'yı kutsal sayardı. Hatta güya Ağa'nın zor meselelerin halli için gece yarısı yalnız bir odaya çekildiğini, orada Peygamberle sohbet edip fetva aldığını konuşuyorlardı.

Ağa'nın özel maaşlı ajanları her yeri dolaşır böyle haberleri yayıyorlar ve avam halk da bu ajanların sözlerine inanıyorlardı. Siz kesin soracaksınız ki, Ağa bu kadar parayı nereden alıyordu ki, maaşla ajanlar da tutuyordu. Ağa kimseden bir kuruş para almazdı. Onun kendisinin, mal varlığının, servetinin, tarlalarının haddi hesabı yoktu. Kaç yüz köy Ağa'nın emrine tabiydi. Şehirden on, on beş fersah ileride sağlı sollu gözün gördüğü yerler Ağa'nın tarlalarıydı. Yılkıların, koyun ve sığır sürülerinin hesabını bilen yoktu. Ağa'nın pamuk, erzak ve yemiş kervanının başı sonu belli değildi. Hiçbir Han, hiçbir mülk sahibi Ağa'ya denk olamazdı. Hudayar Han gibi varlıklı hanlar Ağa'nın karşısında hiç sayılırlardı.

Şimdi Ağa'nın bu kadar tarlaları ve serveti nereden aldığını arz edeyim. Affedersiniz, baş ağrısı oluyor, tarlaların bir kısmı dedelerinden miras kalmıştır, geriye kalanını Ağa'nın kendisi elde etmiştir. Ancak ne kendisi, ne dedeleri bu tarlalara bir kuruş vermemişler. Tarlaların bir kısmı "Redd-i mezalim" olarak Ağa'nın tasarrufuna verilmiştir. "Redd-i mezalim" yani mazlumlara paylaştırmak üzere bırakılan tarlalar. Varlıklı bir adam vefat edince, ruhunun rahat etmesi için, onun parasının ve tarlalarının gelirini fakirlere versinler diye vasiyet ediyor. Bununda şeriat yoluyla olması gerek. İşte, onun yerine getirilmesi her adama emanet edilmez. O yüzden Ağa Cenaplarına emanet ediyorlardı. Ağa da gelirini alıp şerefleri cebine indiriyordu.

Fakirlere verilme şartları da bu yolda ona yardım ediyordu; çünkü şeriata göre fakirlere dağıtılmak üzere verilmiş mal soru soranlara verilmez ve paylaşılması da gizli ve halkın gözünden uzak yerde olması lazım. Halktan da bir kişi cesaret edip Ağa burada ihanet etmiştir diyemezdi. Üstelik birkaç yıl bundan önce Ağa'nın müritlerinden birisi ona yüz bin tümen para ve kızını hediye göndermişti. Ağa'nın elindeki tarlalardan yılda en azından beş bin tümen geliri oluyordu. Cuma akşamları Ağa'nın hazinesinden fakirlere para dağıtılıyordu. Kaç fakir gelse, her birine yarım karan (Bir para birimi) para verilir. Öyle ki, Ağa her hafta fakirlere beş on tümen para dağıtıyordu. Üstelik on gün muharrem ayında fakirlere çok kahve verip mersiye okuturdu. Bu Ağa'nın topluma harcamasıydı. Ama eşraf ve tüccar sık sık Ağa'nın meclisini şereflendirip hoş kokulu pilav yiyorlardı ve Ağa'nın ruhani sohbetlerinden feyiz alıyorlardı.

Tüccardan ve eşraftan da bir tek kişinin Ağa'nın evine yolu düşmezdi. Namaz kılmayanları, oruç tutmayanları, humus, zekât vermeyenleri Ağa kapısından içeriye sokmazdı. Halkın, özellikle zenginlerin humusu, zekâtı ve fitresi Ağa'nın mübarek eliyle dağıtılırdı.

Bir tane Avrupalı seyyah bizim vatani gezerek Ağa'nın bulunduğu şehre gelip Ağa'yı görmek ister. Ağa'ya haber verince buyurur ki, zahmet çekmiş, gelebilir. Onunla görüşmenin, Avrupa'nın durumundan bir miktar haberdar olmanın sakıncası yoktur. Ağa onun gelmesi için bir zaman belirler. Aynı Avrupalı seyyah anlatırdı. Belirlenen zamanda eşimle birlikte Ağa'nın mekânına vardık. Biz birkaç odadan geçirip bir salonla oturtular. Salon Avrupa usulü

sandalye ve masalarla süslenmişti. Salonun diğer kapısı açılıp oradan beyaz ipek elbise giyinmiş güzel bir adam içeri girdi. Bu Ağa'ydı. Ben ve eşim ayağa kalkıp ona saygı gösterdik. Ağa benim yanımda gelmiş olan tercüman aracılığıyla eşime:

"Sizin Avrupa'da kadınlar erkekleri görünce ayağa kalkmazlar. Kendi adetlerinize göre davranın. Zahmet çekmeyin."

Ağa oturup birkaç dakika bizimle sohbet ettikten sonra kahve getirmelerini emretti. Hizmetçi, elinde kahve içeri girdi ve kahveden başka Avrupa'nın en güzel likörlerinden birkaç çeşidini masanın üstüne bıraktı. Ağa, ben sizin yüzünüzde şaşkınlık işareti görüyorum. Ama şaşırma gerek yok. Benim yanıma yabancı ülkelerden gelenler az değildir ve ben de onları kendi kurallarına göre kabul etmeyi görev biliyorum.

Ağa'nın kendisi de bizimle birlikte kahve içti. Ama içkilere dokunmadı. Avrupalı seyyah böyle anlatıyordu. Ama dili rahat durmayan bir grup başka şeyler söylüyorlardı.

Neyse, asıl konuya geçelim. Misafirler gittikten sonra Ağa hizmetçiyi çağırdı. O kız kaçıran genci benim yanıma getir, dedi. Ferman içeri girip, Ağa'ya tam bir hürmetle saygı gösterdi:

"Delikanlı, kimsin sen?"

"Ağa, ben bakkal İbrahim'in oğluyum."

"Hacı Kamyab'ın kardeşi mi? Demek ki, sen Hacı Kamyab'ın yeğenisin! Çok güzel, Hacı Kamyab iyi adamdır. Mümin, dindar... Getirdiğin kız kimlerdendir?"

"Ağa, getirdiğim kız amcamın kızı, Hacı Kamyab'ın kızıdır. Biz çocukluktan beri aynı yerde büyüüp sonunda bir birimizi sevdik. Bu günlerde amcam onu Hudayar Han'ın oğluna verdi. Hudayar Han'dan nişan kabul etmiş. Kız ve ben sözleşip size sığındık. Ya bizi birbirimize kavuşturun, ya da emredin ikimizi de sizin kapınızda kurban kessinler."

"Hayır, oğul böyle konuşma. Sen ki bu kapıya sığınmışsın, isteğine ulaşacaksın. Diyorlar ki amca oğluyla amca kızının nikâhları gökyüzünde kıyılmıştır. Git yine kendi odanda rahat ol. Ben Hacı Kamyab'ı da, Hudayar Han'ı da sakinleştiririm. Benim ricamın karşısında onlar konuşmaya cesaret etmezler."

Ferman mutlu, sevinçli odasına döndü.

***

Ferman gittikten sonra Hacı Mirza Ahmet Ağa bir müddet odasında bir baştan bir başa gidip gelerek Ferman'ın ve Gevhertaç'ın gelecek mutlu günlerini gözünün önünden geçiriyordu ve hayalinde diyordu ki, 'İki sevgilinin birbirlerine kavuşmalarına sebep olmak büyük sevaptır. Bırak dünyada rahat bir ömür sürüp bana duacı olsunlar.'

Burada aniden Ağa'nın aklına şeytani bir düşünce geldi. 'Hayır, böyle değil! Fırsatı elden çıkararak akıllı değil, delidir. Böyle fırsat hiçbir zaman ele geçmez. Ferman halt ediyor, Hudayar Han başını taş vursun! Kızın nikâhını kendime kıyacağım. Hacı Kamyab'ın servetinden vaz geçmek olur mu?'

Sabah Ağa adam gönderip Hacı Kamyab'ı huzuruna istedi. Hacı Kamyab hemen gelip Ağa'nın makamına girip selam verdi:

"Aleykümselam, Hacı, buyur otur."

"Ağa ayakta bekleyebilirim."

Hacı Kamyab edeple dizlerinin üstünde oturdu. "Hacı, senin başından bir olayın geçtiğini söylüyorlar, mesele nedir?"

"Evet, kurbanın olayım, doğrudur. Olay değil, bir bahtsızlık meydana geldi. Benim duyarsız bir kardeşim ve kardeşimin de başiboş bir oğlu var. Benim de, kendinizde biliyorsunuz ki, sizin duanızın bereketiyle bir parça ekmeğim var. Hiç kimse ekmeğimin dağılmasını istemez. Benim her zaman düşüncem buydu ki, yeğenimi sineye çekeyim, sizden özur dilerim, bir tanecik kızımı da ona vereyim. Her ne kadar uğraştıysam yeğenimi başiboş arkadaşlarından ve serseri dolaşmasından uzaklaştıramadım. Sonra çaresiz kalıp kızı Hudayar Han'ın oğluna nişanladım. Şimdi o utanmaz yeğenim, kim vasıtasıyla kızla sözleşmişse bilmiyorum, bir akşam onu alıp gitmiştir. Kaç gündür ki aramadığım yer kalmamış. Sanki kızla Ferman bir taş olup kör

bir kuyuya düşmüşler." Ağa gülümsedi:

"Dediğin 'Kör kuyu' benim evimdir, gerçekten buraya düşen çıkmaz. Senin kızın ve Ferman buradadırlar. Seni buraya davet etmekte ki amacım şudur, kızının Ferman'a nikâhlanmasına razı mısın?"

"Ağa, siz benim kızımın kafasını koparmaya erk sahibisiniz. Ama ben onu bu utanmaza vermeyeceğim. Üstelik ben Hudayar Han'a söz vermişim, ondan nişan kabul etmişim."

"Peki, bu şekilde sen benim teklifimi kabul et! Derler ki hayrül umuri evsatuha²². Sen, kızın bana nikâhlanmasına razı olur musun, buna ne dersin? Hudayar Han'ın cevabını ben reddederim."

Bu teklifi beklemeyen Hacı Kamyab hemen cevap veremeyip duraksadı. Biraz düşünüp içinden 'Ağa'nın teklifini reddetmek ahmaklıktır. Benim için ne fark eder. Benim ticaretim Hacı Mirza Ahmet Ağa'dan daha fazla kâr elde eder. Mirza Ahmet Ağa'nın tarlaları, Hudayar Han'ın işlerinden çok, serveti fazla, Han'ın pamuk ve erzakını kiralamaya kadar Ağa'ninkini kiralarım. Üstelik Hacı Mirza Ahmet Ağa gibi bir müçtehidin kayın babası olmak büyük şereftir. Her adama nasip olacak bir makam değil! Sonra yüzünü Ağa'ya doğru çevirdi:

"Ağa, ben az önce size arz ettim ki, benim kızımın başını da kesmeye yetkiniz var. Nasıl uygun görüyorsanız

22. Her işte orta halli olmak güzeldir.

öyle de yapın. Benim başka sözüm yoktur.”

“Çok güzel, çok mübarek! Görüyorum yorgunsun, git dinlen, sonra nikâh kıyılacağı zaman sana haber veririm.”

Hacı Kamyab saygıyla eğilip çıktı. Evine gidip yolunu bekleyen hanımına:

“Hanım, pekmez almışız, bal çıkmış. Kız Mirza Ahmet Ağa'nın evindedir. Ağa da kızın nikâhını kendisine kıymak istiyor. Acayıplık budur ki, benim rızamı soruyor. Sanki benim gömleğim bile bu işe razı değil.”

Karısı bunu duyunca neredeyse kalkıp evin içinde oynayacaktı. Kendi kendine, bundan sonra değil Kamran Han'ın hanımı, hatta bütün eşrafın kadınları meclislerde benim ayağıma kalkacaklar. Bırak çekemeyenlerin canları çıksın.

Sabah Hacı Mirza Ahmet Ağa hizmetçisini çağırıp emretti:

“Git o bahçeye giren gence haber ver ki, ben Hacı Kamyab'la görüşüp gerekli olan sözü söyledim. Şimdi gönlü rahat gidip evinde oturabilir. Hiç kimsenin onunla işi olmayacak. Zamanı gelince ben onu çağırırım.”

Ferman çok yalvardı ki, amcası kızı ile görüşüp bir iki laf etmeye ona izin versinler, hizmetçi kabul etmeyip Ağa'dan izin yoktur, dedi.

***

Ferman evlerine döndü. Birkaç gün babasına görünmemeye çalıştı. Sonunda bir gün tesadüfen babasına rastladı. Babası oğlunu kinamaya başladı:

“Yavrum, iyi yapmadın. Hacı Kamyab ne olursa olsun senin amcandır. Onun kalbini kırman hiç iyi olmadı. Özellikle son zamanlarda amcamın meyli sana taraf dönmüştü. Bin tümen sana sermaye verdi. İleride yine yardımını vaat etti. Adam ışık gelen yeri parmakla tıkamaz.”

Oğlu başını aşağı eğip cevap verdi:

“Baba, artık geçmiş olsun. Hacı Mirza Ahmet Ağa amcamı çağırıp razı etti. Amcam da, haklı olarak benden incinmiştir. Birkaç gün benim yüzüme bakmayacak. Sonunda yine Hacı Mirza Ahmet Ağa'yı aracı koyup barışırsız.”

Ferman bir yandan böyle söylüyordu, bir yandan da içine kötü düşünceler doğuyordu. Güzel de Hacı Mirza Ahmet Ağa amcamla görüştüktan sonra niçin beni evinden çıkardı ve amcamın kızıyla görüşmeme izin vermemesinin sebebi neydi? Yoksa Ağa amcamın ricasıyla Hudayar Han'ı çağırıp kızı ona mı emanet edecek? Elbette, ben nere, Hudayar Han nere! Hudayar Han zengin, toprak sahibi, küçük bir padişah, ben ise fakir bir oğlan. Hudayar Han'ın kapısında yüz tane benim gibi hizmetçi var.

Bir gün amcasının kapısının önünden geçerken gördü ki birçok at, katır eşya ile yüklenip yola çıkmaktadır. Hizmetçiden yüklerin nereye gideceğini sorup öğrendi ki

yükleri Hacı Kamyab kızına çeyiz vermiş, Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın evine gidiyor. Ferman bu durumdan yine bir şey anlamayıp sonunda şöyle düşündü, 'Galiba Hacı Mirza Ahmed Ağa Gevhertaç'ı görkemli bir şekilde kendi evinde gelin etmek istiyor.'

Ferman bu hayalle evlerine dönerken dostlarından birine rastladı. Dost Ferman'ı mutlu bir şekilde görüp durumdan haberi olmadığına emin oldu. Onu durdurup bir müddet konuşuktan sonra:

"Kardeş, galiba senin durumlardan haberin yok?"

"Hangi durumlardan?"

"Şehrin bütün tüccarı, bu gün Hacı Kamyab'ın evine toplanmış, Gevhertaç'ın çeyiz listesini hazırlamışlar."

"Bundan haberim var; çünkü şimdi çeyizin Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın evine gönderildiğini gördüm."

"Acaba sen bundan bir şey anlamadın mı?"

"Ben sandım ki, Ağa kızı kendi mübarek eliyle gelin etmek istiyor."

"Ağa'nın mübarek eli kırılınsın! Bütün zahmetimiz heder oldu."

"Bu nasıl bir sözdür söylüyorsun."

"Görünen o ki, durumlardan haberin yok. Hacı Mirza Ahmet Ağa cenapları kızı kendisine nikâhlamış."

"Bu ahmakça sözü nasıl söylersin?"

"Ahmak sensin ki bütün şehirde konuşulan durumdan habersizsin."

Bu haberi arkadaşından duyduğunda Ferman'ın başı öyle döndü ki sanki bütün şehir etrafında dönüyordu. Arkadaşı ile Allah ısmarladık etmeden, delirmiş gibi eve gelip babasını da üzgün duvarın bir köşesine kısılmış gördü. Öfkeyle şapkasını başından çıkarıp yere fırlattı:

"Bundan sonra kime inanacaksın? Acaba, yerde, gökte inanılacak bir şey var mı? Dünyada temiz kalpli bir varlık yok! Hacı Mirza Ahmet Ağa adını müçtehit koymuş, neye inanyor? Kime inanyor, kime ibadet ediyor? Allah'a mı? Hangi Allah'a? O Allah nerededir?" İbrahim oğlunu durdurdu:

"Yavrum, küfre girme. Ağa duyarsa hemen senin ölümüne ferman verir. Halk seni parça parça eder, her parçan birinin elinde kalır!"

"Ağa, zaten benim katlime ferman verdi. Bundan sonra ben dünyada yaşayabilecek miyim? Bırak beni öldürsünler, cehenneme kadar! Yeter ki Ağa'nın gönlü mutlu olsun. Bırak beni düğününde kurban kestirsin. Ama ben açık söylüyorum, her yerde de söyleyeceğim. Ayağıma demir çarık giyip elime demirden baston alıp bütün yeryüzünü dolaşıp anlatacağım. O adına müçtehit denilen adam yalancıdır, fasiktir! Onun Allah'ı altın öküzdür, ona secde ediyor. Dini, şeriati, namusunu, dünyayı yemek için elinde alet etmiştir. Eğer o kutsal varlıksa, bu kadar malı, tarlayı ne yapıyor? O bütün ilimleri biliyor. Bu tür işlere gayret edip çaba gösteriyorsa, o zaman bunun hiçbir şeye inan-

madığı görülüyor ve hiç inanılacak bir şey de yoktur. Böyledir. Gökte ve yerde inanılacak bir şey olsaydı, o ilminin gücüyle bilirdi. Ne gökyüzünde, ne yeryüzünde hiçbir şey yoktur. Yeryüzüyle gökyüzünün arası adlarını müçtehit ve ruhani koyan sarıklı, cübbeli haşeratla, yırtıcı kurtlarla doludur. Senin müçtehidin Ağa Mirza Ahmet'te canavarların, kan içenlerin büyüğüdür. Lanet onun yüzüne, onun nurani sakalına!" Babası yine oğluna azarlıyordu:

"Oğul, amandır, benim başımı da belaya sokacaksın."

"Ben bu günden itibaren buradan uzaklaşacağım. Artık burada kalmak benim için mümkün değil. Başımı alıp diyar diyar gezip halkın dikkatini bu vahşilerin işlerine çekeceğim. Ya isteğime ulaşırım veya bir yerde ölüp kalırım."

Ferman evden çıktı. Babası korkuya kapılıp, imdat, oğlum kafayı üşütmüş. Gidip her yerde Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın hakkında ileri geri konuşacak, sonunda halk gelip benim evimin de altını üstüne getirecek, diyordu. Biraz geçtikten sonra Ferman geri dönüp koltuğunun altında bir takım elbise getirdi. Elbise derviş elbisesiydi. Elbiseyi giyinip babasına:

"Baba bu gece ben şehirden gideceğim. Nerede 'Deriş Nakam' adını duysan, bil ki oğlundur. Ben bu adla dünyayı gezeceğim. Nerede öleceğimi bilmiyorum. Ancak arzu ederdim ki, ölünce gözlerim o fasık Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın duvarına baksın ve duvarın arkasında benim gibi derde düşmüş güzel bir vücudu hissetsin. Baba ben gidiyorum. Ama sana vasiyetim budur ki, inanma bunlara!

Onların konuşmalarının hepsi riya ve yalandır; Allah'ları ve şeraitleri de yalandır! Eğer yalan olmasaydı, kendileri ona itaat ederlerdi! Dünyada servet toplamak, lezzetli yemek yemek, cennete benzer evlerde, saraylarda oturup nazenin güzellerden tat almaya çalışmazlardı. Her zaman övdükleri ahret için çalışırlardı! Şimdi ben kesin inandım ki, ahret de yalandır! Doğru olsaydı, herkesten önce ruhaneler, dünyaya fani diyenler, dünya malına cehennem ateşi diyenler onu ararlardı. Kal sağhcakla baba, beni düşünme. Allaha ismarladık!"

***

Gevhertaç için özel süslenmiş bir oda ayarlanmıştı. Kadınlar onun etrafını sarıp Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın emrine itaat ederek, ona bir çeşit sevgi gösterip her bir isteğini hemen yerine getiriyorlardı. Kızın hiçbir taraftan sıkıntısı yoktu. Ancak amcası oğlu ile görüşmesi mümkün olmadığından içi sıkılıyordu. Bu isteğini bir kere açıkladı; cevabında dediler ki; o genç her ne kadar senin amcannın oğlu da olsa, nikâh kıyılmadan, namahremdir. Başka bir yerde sizin görüşmeniz mümkün olsa da, Ağa'nın evinde böyle şeraite ters işlerin yeri yoktur. Acele etmene gerek yok, bu gün yarın nikâhın kıyılır, ondan sonra kendi sevgiline kavuşursun.

Bununla akşam kızı sakinleştirdiler. Hatta Hacı Kam-yab'ın, Ağa'nın yanına geldiğini kıza haber veriyorlardı. Bir akşam kadınlar toplanıp Gevhertaç'ın başına, ellerine, ayaklarına kına yaktilar.

Sabah Ağa'nın bahçesinde bulunan özel hamama götürüp banyo yaptırıldı. Sonra kuaför gelip saçlarını aldı. O gün akşama kadar kadınlar Gevhertaç'ın bezenmesiyle meşgul oldular. Akşam bir takım düğün elbisesi giyindirip başına kırmızı bir altın işlemeli duvak örtüp iki tane kadının uğurlamasıyla başka bir odaya geçirip, orada hayır dua verdikten sonra yalnız bırakıp çıktılar. Kız odada yalnız oturup sevgilisini bekliyordu. Ayak sesi gelince, Ferhan kapıdan girecek diye kalbi çarptı. Nihayet, kapıdan içeriye giren Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın kendisiydi:

"Sen bu eve hoş geldin, güzel kız. Adımların şeref getirdi!"

Kız, Ağa'nın sözünden bir şey anlamamış, ancak onun hayır dua vermeye geldiğini düşünmüştü. Ama o vakit ki, Ağa sarığını çıkarıp cübbesini de çividen asıp gözleri kırmış bir şekilde, kıza doğru hücum edince kız kandırıldığını anladı ve bir kere yüksek sesle bağırıp bayılıp düştü.

Hacı Mirza Ahmet Ağa telaşlanıp, hızla çıkıp, büyük hanımını çağırdı. Hekimbaşı Mirza Mehdi'yi çağirtirmak için adam göndermek istedi, büyük hanımı razı olmadı. Genç kızdır. Böyle şeyler çok olur. Bir iki gün hoplayıp zıplayıp yerine oturacak, dedi. Birkaç dakika sonra içerideki bütün kadınlar Gevhertaç'ın etrafına toplandılar. Her ne kadar çalıştılsa da onu kendine getiremediler. Bazen bir iki dakika uyanıp etrafına bakıp tekrar bayılıp düşünüyordu. Kadınlar sabaha kadar uyumayıp Gevhertaç'la uğraştılar. Sabah Gevhertaç uyandı. Kadınların öğütlerinin ve onu yola getirmeye çalışmalarının karşısında Gevhertaç sadece 'Evimize gideceğim!' Adam gönderdiler, Gevhertaç'ın

annesi geldi. Kızını bu halde görünce başladı dizlerine vurmaya:

"Kızım, bu nasıl bir oyundur, oynuyorsun? Allah sana öyle bir baht açmıştır ki, rüyada bile görmezsin. O ahmak serseri adam da ne buluyorsun? Senin müçtehit Hacı Mirza Ahmet Ağa gibi kocan var. Şu an bütün hanzadelerin, şehzadelerin kızları seni çekemiyorlar. Şehrin bütün ileri gelenleri tek tek gelip senin babana göz aydınlığı veriyorlar. Beni beğenmeyen Kamran Han'ın karısı dün kendisi benim yanıma göz aydınlığına gelmişti. Senin bu hareketin babanı da, beni de yere düşürüyor. Şimdi belki Hacı Mirza Ahmet Ağa öfkelenip seni kolundan tutup dışarı atar. Ondan sonra senin baban toplum içine çıkabilir mi? Ben Kamran Han'ın karısının ve başka kadınların yüzüne nasıl bakarım? Senin hakkında kadınlar iki bin söz konuşup dedikodu edecekler. Nasıl olabilir ki, gözümden bile esirgerek yetiştirdiğim temiz kızım hakkında kadınlar olmayan sözleri konuşup, onu rezil mi etsinler? Aklını başına topla, kızım. Hacı Mirza Ahmet Ağa kendisini padişahın üstün tutuyor. Ama sen öyle bir adamdan hoşlanmayıp serseri bir adamın derdini çekiyorsun. Şunu da bilmelisin ki, baban senin bu işinden haberdar olsa, kesin gelip başını kesecek."

Gevhertaç kendisini yalnız görüp şaşkın, hayretler içinde duvara yapıştı. Annesi biraz nasihat edip kalkıp gitti. Diğer kadınlar da onun annesinin sözlerin tasdik ettiler.

***

Memleketin bütün şehirlerinde Derviş Nakam'ın övgüleri söyleniyordu. Gerçekten de övgüye layıktı. Siyah, uzun saçları omzuna dökülmüş, uzun boylu, siyah iri gözlü, güzel sesli derviş Nakam pazara çıkınca onu seyretmeye toplanıyorlardı. Onun okuduğu başka dervişlerin kasideleri değildi. Bu başka bir tarzla meydana çıkmıştı. Okuduğu Hayyam'ın rubailerini, Sadi'nin gazellerini ve Kaani'nin kasidelerini idi.

Çi gam zi bikulahi, ki asiman kulah-i men est,
Zemin bisatu der u deşt barigah-i men est.²³

Okuyunca her taraftan 'aferin'sesi geliyordu veya Sadi'nin gazellerinden:

Ez her çî mireved sohen-i dust hoşter est
Peyğâm-i aşina, nefes-i ruhperver est.²⁴

Şur makamında okuyunca halkın çoğunun gözlerinden yaş akıyordu. Çünkü herkes onun derdinden haberdar idi. Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın ona olan hareketi herkesi tek Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın değil, bütün ruhani sınıfın aleyhine döndürmüştü. O da bundan istifade edip halkı din adamlarından daha fazla yüz çevirmeye çalışıyordu ve başarılı da oluyordu. Çünkü elindeki deliller çok sağlamdı.

Şehirlerin eşrafından, tüccarından her biri Derviş

23. Şapkasızsam ne gam, gök benim kulahımdır,
Bu yer tezgâh bana, çöl de huzurumdur.
24. Dostum ne söylese sözü hoştur bilenlere,
Dostun siparişi mezidir ruha bir kere.

Nakam'ı görmeyi kendisi için onur kabul ediyordu. Meclislerde güzel gazeller ve kasideler okuduktan sonra tatlı sohbetlerle halkı meşgul ediyordu ve laf arasında çoğu yerde şakayla din adamları aleyhine propaganda yapıyordu.

Bakın, birisi adını müçtehit koymuş namaza durunca onun arkasında o kadar adam durup namaz kılıyor ki, cami, cemaati almıyor. Sonunda cemaat çıkıp meydana namaz kılıyor. Yolda giderken müritler arkasından koyun sürüsü gibi gidiyorlar. O da bakıp bundan hoşlanıyor. Halkın malı, serveti, ırzı, namusu onundur. Ona da bu lazımdır. Baş olmasa sevdası hepsini zehirlemiş. Mürit, yani koyun sürüsü toplamak için her zaman birbiriyle çekişme halindedirler. Bu onun, o bunun küfrüne fetva veriyor. Biri adımı usulü, biri şeyhi, biri ağayı, biri Şii, biri Sünni koyuyor. Birisi de çıkıp diyor ki, sizin hepiniz yalan konuşuyorsunuz! Sizin dininizde eskimiş, kendinizde eskimişsiniz.

Ben kendim Bahaullahım, Allah'ın ruhuym. Sizin eskimiş Kur'anınızın karşısında gökten bana beyan nazil olmuştur. Cebrail bana her gün vahiy getiriyor. Bunların hepsi önderlik savaşçısı, halkın koyun gibi yününi kırkıp servet kazanmak çabasıdır. Yoksa hepsinin konuşmaları yalandır. İbadetleri, oruç, namazlarının hepsi halkı soymak için hile ve sahtekârlıktır. Onlar hiçbir şeye inanmıyorlar ve ilimle de hiçbir şeyin olmadığına kesin inanmışlar.

Bazen bu sohbetin halkın bir kısmına hoş gelmediğini görünce, hemen sohbetin konusunu değiştirip birkaç şaka yapardı. Sonra da güzel bir gazel okumaya başlayıp halkın muhabbetini yine kendine taraf çekerek ve derdi:

"Ahali, benim konuşmalarına fazla alınmayın. Ben derviş babayım ve malumdur ki, dervişin dini olmaz."

Böyle konuşmalarla sözlerini düzeltse de, yine yürek-
lere bir şüphe tohumu serpiyordu.

Derviş Nakam, uzun yıllar İran'ı, Hindistan'ı, Kafkas'ı, Türkistan'ı gezdi. Her yerde kendini mutlu, sevinçli, şakacı gösterdi. Ama geceler sabaha kadar Gevhertaç'ın ayrılığına dayanamayıp zayıflıyordu. Sonunda göğsünden kan gelmeye başladı. Artık sesinde eski güzellik kalmadı. Nefesi kesildi. Bununla beraber yanık kasideleri dinleyenlere büyük etki ediyordu.

Bir zaman sonra Derviş Nakam aniden ortalıktan kayboldu. Kimisi onu ölmüş, kimisi Hindistan'a veya tedavi için başka bir yere gitmiş sandı. Ancak herkes onun ortalıktan çekilmesine üzüлüp tekrar sağ salım dönmesini arzu ediyordu. Toplantılarda o konuşuluyordu. Sanatçılar onun şiiirlerini ezberleyip meclislerde okuyorlardı. Bu da yine Derviş Nakam'ı halkın gözünün önüne getiriyordu.

***

Gevhertaç Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın evinde en değerli varlık! Kadınların en değerlisi olmasına rağmen, iki gün sağlıklı görüldüğünde üç gün yatakta yatıyordu. He-
kimbaşı Mirza Mehdi haftada iki üç defa onu yoklardı.

Derviş Nakam gideli üç yıl olmuştu. Gevhertaç'ın hastalığının sevgilisinin ayrılığından ortaya çıktığını hiç kimse düşünmüyordu. Ancak bir tek Mirza Mehdi onun hastalığının sebebini biliyordu. Ferman bir dakika bile Gevhertaç'ın gözünün önünden gitmiyordu. O kendisini her zaman hapiste görüyordu. Hacı Mirza Ahmet Ağa onu baştan ayağa mücevherata boğmuştu. Yanında birkaç tane hizmetçi onun her isteğini yerine getiriyorlardı. Bununla beraber geceler çıkıp içeri bahçede hizmetçiler ile birlikte gezince 'siz beni burada bir süre yalnız bırakın, sonra ben çağırınca gelirsiniz' derdi. Hizmetçiler giderlerdi. Gevhertaç gül ağacının yanında oturup gam defterini açardı. Leyli gibi ayla, bulutlarla sevgilisine mesajlar gönderirdi.

Kesin, benim baktığım aya şimdi Ferman da bakıyor. Bir dakika kanatlanıp kuş gibi uçup kendimi ona ulaştır-
saydın ne olurdu? Acaba, benim çektiğim gamdan o da çekiyor mu? Yoksa şimdi kendisine bir yar bulmuş artık Gevhertaç'ı unutmuş mudur? Hayır... Ferman vefalı çocuktur. Onun elinden namert iş gelmez. Acaba o da benim gibi derde düşmüş müdür, yoksa sağlıklı mıdır? Ben Ferman'ın hasta olmasını istemiyorum. Bırak sağlıklı olsun. Şimdi benden ayrı düşmüştür, ben öldükten sonra, yolu düşerse benim kabrime bir gelsin. Benimle görüşmek ona nasip olmayacak. Belki kabrimle görüşür. Acaba inafsız Hacı Mirza Ahmet onu benim mezarımın üstüne bile bırakmayacak mı?

Birden yasemin ağacının arasından Ferman'ın hayali gözüne göründü. Hıçkırarak bayılıp yere düştü. Hizmetçiler onun sesine koşarak gelip yüzüne su serperek uyandırıp odasına götürdüler. O günden sonra Gevhertaç'ın hastalığı

gittikçe şiddetlenip büyük ıstıraba sebep oldu. Hekimbaşı Mirza Mehdi her gün üç kere gelip ilaç yazsaydı da, hiçbir tesiri olmayacağını biliyordu. Onun derdinin bir tek ilacı vardı, onu da eczaneden almak mümkün değildi.

Bir gün Hacı Mirza Ahmet Ağa Mirza Mehdi'yi odasına çağırıp, 'Mirza Mehdi, bu gelin üç yıldır hastadır. Her defasında siz gelip onunla görüşüp gittikten sona durumu düzeliyor. Gütlük konuşuyor. Sonra yine durumu değişip düşüyor. Onun hastalığını bildiğinizden şüphem yoktur! Belki siz onun derdine çare bulmuyorsunuz. Eğer uygun görürseniz, yazayım padişahın özel doktoru gelsin. Gerekirse ben Avrupa'dan doktor getirmeye hazırım. Yeter ki Gevhertaç iyileşsin.' dedi.

Mirza Mehdi Gevhertaç'ın hastalığının sebebini söylemekten çekinip arz etti ki, 'Padişahın doktorunu çağırmanıza benim hiçbir sözüm yoktur. Ancak Gevhertaç'ın hastalığı tedavi kabul eden hastalıklardan değil.'

Hacı Mirza Ahmet Ağa bu sohbetten sonra üzgün oturdu. Ağa, Gevhertaç'ın iyileşmesinin derdinde değildi. Yüzlerce Gevhertaç, ondan daha güzelleri Ağa'ya eş olmak için yarışıyorlardı. Ancak Gevhertaç kendisinden sonra bir çocuk bırakmadan ölürse Hacı Kamyab'ın bütün serveti linden çıkacaktı. Ağa'yı telaşlandıran bu düşünceydi.

***

Bir sabah kapıcı şehrin kapısını açıp baktı ki, bir tane genç derviş yere düşmüş ağlayıp ah çekiyor. Kapıcı onun kim olduğunu, nereden geldiğini ve neden ağlayıp sızladığını sordu. Derviş, uzaklardan geliyorum. Hastayım, çok yayan yol yürüdüm, yoruldu. Bana bir yudum su ver, dedi. Kapıcı getirip suyu verdi. Derviş suyu içip sordu:

"Sen bu şehrin halkının hepsini tanıyor musun?"

"Meşhurlarından hepsini tanıyorum."

"Zergeran mahallesinde Hacı Kamyab'ı tanıyor musun?"

"Onu kim tanımaz!"

"Onun İbrahim adında bir kardeşi var Onu da tanıyor musun?"

"Elbette, tanıyorum."

"Benim artık yürümeye halim yoktur. Lütfen, beni onun evine götür!"

İbrahim sabah kalkıp dükkânına gitmek istiyordu. Sokağa çıkınca gördü ki, şehrin kapıcısı hasta bir adamın koluna girmiş onun evine doğru getiriyor. Hasta, derviş elbisesinde, sakalları kırılmış, uzun boylu bir gençti. Ama gençliğine rağmen, saçının sakalının yarısı ağarmıştı. Yaklaşınca gözlerinden Ferman'ı tanıdı:

"Oğlum, ne oldu sana? Hani senin boyun posun, hani senin kırmızı yanakların, gülen dudakların, geniş göğsün?"

İbrahim oğlunu göğsüne basıp yüzünden gözünden öpmeye başladı. İbrahim'in gözlerinden sel gibi akan yaş, sakallarından aşağıya doğru dökülüyordu. Ümidi yalnızca bir oğluydu. Gider, görmediği yerleri görüp derdini gamını unutup geri döner, diye düşünürdü hep. Şimdi oğlunun bedeni bir deri, bir kemikten ibaretti. Göğsü batmış, yüzü sararmış, omuzları düşmüş. Gençlerin göz bebeği olan Ferman'dan bir kuru gölge kalmıştı.

Kapıcının yardımıyla Ferman'ı eve getirerek, yatağa yatırdılar. Kapıcı gitti. İbrahim o gün dükkâna gitmemiş, oğlunun yanında kalmıştı:

"Yavrum, yoksa sen üşüttün mü? Senin için hemen tarçın hazırlarım. İçip terlersen, ayağa kalkarsın."

İbrahim kalkıp ocak hazırlayıp çaydanlıkta su kaynatmak istedi. Ferman onu durdurdu:

"Baba, bir şey istemiyorum, üç yıldan fazla oldu seni görmeyeli, otur biraz sohbet edelim. Tarçın çayı benim derdime derman olamaz. Görüyor musun, senin kardeşin ve milletin başının sahibi Hacı Mirza Ahmet Ağa beni ne hale düşürdüler!"

Burada Ferman'ı öksürme tutmuş, bir miktar öksürdükten sonra ter basmış, zayıflamış bedeniyle, zorlukla nefes almaya başlamıştı:

"Baba, şimdi halimi görüyorsun, beni böyle ettiler. Her gün göğsümden bir leğen kan akıyor. Onu da göreceksin. Acaba amcam, Ağa ile husum olmaktan mutlu mu?"

Gevhertaç, Ağa'nın evinde kendisini mutlu hissediyor mu? Bırak mutlu olsun. Güzel candır. Amcama söyle, hiç olmasa benden ona selam iletmeyi kabul etsin. Yoksa o insafsız bunu da mı kabul etmeyecek! Bırak Gevhertaç bilsin ki, ben öleceğimi hissedip kendimi vatana ulaştırdım ki, hiç olmazsa son nefesimde gözüm onun evine baksın."

"Gevhertaç da sen gittikten beri hastadır. Amcanı görsen tanımazsın. Zayıftıktan, tasadan mukavvaya dönmüştür. Hekimbaşı Mirza Mehdi günde kaç sefer Ağa'nın evine gidiyor. Hatta Ağa, mektup yazıp Padişahın özel doktorunu getirtti. O da birkaç gün kalıp gitti. Hastalığının verem olduğunu ve iyileşmeyeceğini söylüyorlar."

"Vefalı olduğu görülüyor. Bende onu her zaman vefalı biliyordum. Aferin ona."

Ferman gözünü kapatıp hayale daldı ve hayalinde sevgilisini görüp onunla konuşuyordu. Babası Ferman'ın hazine sesini duyuyordu:

Lezzet ruh-i yar-i dilistandan,
Candır bilen, ey diriğ candan.
Canım gideli besi zamandır,
Cismindeki indi özge candır.
Mende olan aşikâr sensen,
Men hod yokam, o ki var sensen!

Bu sözlerin ardından dehşetle kalkıp elini öne uzatıp gitme, gitme, biraz dur, diye seslendi. Babası, oğlum ki-minle konuşuyorsun diye sordu.

Ferman'ı öksürük boğmaya başladı. Biraz öksürükten sonra elinin biriyle ağzını kapatıp işaretle leğen istedi. Babası leğeni yakına getirince ferman elini ağzından çekti. Leğen kanla doldu. Şimdi, İbrahim oğlunun artık iyileşmeyeceğine kesin inanıp hıçırarak ağladı. Ferman onu sakinleştirdi:

"Ağlama, baba, böyle olması gerekmiş. Bırak amcamın gönü hoş olsun."

İbrahim aceleyle evden çıkarak, komşu Doktor Mirza Haydarkulu'yu çağırdı. O da gelip bakıp kafasını sallayıp bir reçete yazıp gitti. Bu ilacı çay gibi demleyip her gün üç kez içsin, dedi. Sabah İbrahim oğlunun odasına girip biraz iyileşmiş olduğunu gördü. Ferman:

"Baba, bu gün durumum çok iyidir, galiba iyileşeceğim. Kendimde hiç ağrı hissetmiyorum. Biraz bana süt ver, acıktım." dedi.

İbrahim sevinerek getirip süt verdi. Ferman iştahla sütü içti. Sonra babasına arkadaşlarını görmek istediğini söyledi. Bir saat sonra Ferman'ın arkadaşları onun etrafını sarp bu üç yıl içinde gerçekleşmiş olayları konuşmaya başladılar. Ferman'da derviş olup dünyayı dolaştığından, gördüğü ülkelerden, şehirlerden, insanlardan anlatıyordu. Biraz sonra Ferman konuşmaktan yorulup gözlerini kapattı. Arkadaşları yavaşça kalkıp gittiler ve İbrahim'e gözün aydın olsun Ferman'ın ayağa kalkması fazla sürmez dediler.

Ferman biraz uyuduktan sonra şiddetli öksürükle uyandı. Babası onun sesini duyup içeri girdi. Ferman'ın durumu değişmişti. Babası:

"Yavrum, biraz bundan önce iyiydin. Şimdi ne oldu sana?"

"Baba, durumum kötüdür. Git Hekimbaşı Mirza Mehdi'yi benim yanına bir getir."

"Oğlum, Mirza Mehdi'yi getirmek için çok para lazımdır. Ben de o güç ne gezer. İstersen yine gidip Mirza Haydarkulu'yu çağırabilirim."

"Baba, sen git söyle ki Ferman geldi, yanına gelmenizi rica ediyor. Benim adımla duyunca gelecek. Sen git, baba!"

Mirza Mehdi, gerçekten geldi. İçeri girip uzaktan Ferman'ın yüzüne bakınca onda ölüm alametini açık bir şekilde gördü. Sonra gelip Ferman'ın yastığının yanına oturup nabzını tuttu. Fazla hastalığın yoktur. Korkma, seni kendim tedavi ederim. Çabucak iyileşirsin, dedi. Cebinden kâğıt kalem çıkarıp reçete yazmak isteyince Ferman onu durdurdu:

"Zahmet çekmeyiniz. Benim hastalığım ilaç kabul etmiyor, sizi buraya çağırılmamda başka bir niyetim var. Siz bir zamanlar bana büyük bir iyilik etmişsiniz. O iyiliğin sonucu benim istediğim gibi olmadı. Tabii ki siz hatalı değilsiniz. Benim kıسمetim böyle oldu. Şimdiyse benim sizden bir tek ricam var. Siz Gevhertaç'ı tedavi ediyorsunuz, zahmet çekip onun yanına gidip, önce benden ona selam iletin! Sonra benim durumumu nasıl görüyorsanız aynısını söyleyin! Ona deyin ki, onun ayrılığında dermansız dertlere düşüp şimdi can veriyorum. Öldüğüm zaman onun yüzünü görüp can vermeyi çok isterdim. Ne fayda ki bu bana nasip

olmayacak. Ondan çok rica ediyorum bana elbisesinden bir parça göndersin. Belki onun kokusunu alırım.”

Mirza Mehdi, Ferman'ın ricasını yerine getireceğine söz verdi.

***

Sabah İbrahim oğlunun odasına girerek adet üzere sordu:

“Nasılsın, yavrum?”

“İyiyim baba. Mirza Mehdi'nin şimdi hemen gelmesi lazım.”

Ferman'ın gözü kapıdaydı, yanık bir dille soruyordu:

“Bu adam niye gelmedi. Yoksa ben bu isteğime de ulaşmadan mı öleceğim?”

Biraz sonra var gücüyle bağırdı:

“Hayır, isteğime ulaşınca kadar ölmeyeceğim!”

“Yavrum, bu istek nedir?”

“Bir şey değil baba, bir çık kapıya bak Mirza Mehdi geliyor mu?”

Ferman'ın bütün bedeni ısırap çekiyordu. Her beş dakikada bir babasını sokağa gönderiyordu:

“Baba, çık bak gelmiyor mu?”

İbrahim eve dönüp Mirza Mehdi'nin teşrif ettiğini haber verdi. Ferman kafasını yastıktan kaldırıp döşeğin üstünde oturdu. Mirza mehdi içeri girip selam verdi:

“Buyurun Mirza, oturun! Gevhertaç'ı gördünüz mü?”

“Evet, gördüm.”

“Mirza, o zaman izin ver gözlerinden öpeyim.” Mirza Mehdi eğildi. Ferman birkaç kez onun gözlerinden öptü.

“Mirza, söylediklerimi iletiniz mi?”

“Nasıl söylemiştiysen, öyle de ilettilim. Bu da sana Gevhertaç'ın hediyesi!”

Cübbenin altından bir gömlek ve bir adette kanlı mendil çıkarıp Ferman'a verdi. Ferman mendili ve gömleği birkaç dakika koklayıp:

“Oh! Gevhertaç'ın kokusu geliyor. Hekimbaşı, size çok teşekkür ederim. Ne yazık ki bu hastalıktan kurtulamayacağım. Yoksa size olan borcumu layıkıyla yerine getirirdim.”

Sonra gömleği kaldırıp biraz yanık bakışlarla bakıp ateşli bir ah çekti:

“Sevgili dilberim! Yıllarca ayrılığını çekmekten canım derde düştü. Gece gündüz dilimin ezberi, mum gibi gözümün önünde alevlenen, parlak yıldız gibi yollarımda bana rehber olan, geceler aya bakınca gördüğüm sendin. Ölümün yettiğini hissedip, son nefesimi senin yakınında

vermek için kendimi buraya ulaştırdım. Yüzünü görmek bana nasip olmadı. Şimdi sana en yakın olan gömleğine bakıp sana veda ediyorum. Elveda dilberim!”

Bu sözleri söyledikten sonra gömleği bağrına basmış olarak sonsuza dek gözlerini kapattı.

Hekimbaşı kalkıp gözlerinin yaşını silerek yavaşça odadan çıktı.

***

Aynı gün şehrin bütün camilerinin minarelerinde okunan salâlar müçtehit Hacı Mirza Ahmet Ağa'nın eşinin vefatını şehir halkına duyuruyordu. Gevhertaş son nefesinde kocasını yanına çağırırıp:

“Ağa, beni affedin, ben üç yıldır sizin evinizde hizmetçi gibi dolaşıp bir kere cesaret edip size bir söz demedim ve sizden bir ricada bulunmadım. Sadece sizin sorularınıza cevap verip sizin isteğinizle hareket ettim. Çaresiz derde düşüp bir kez dahi olsun derdimin ne olduğunu çektiğimden size söylemedim. Siz ve hekimbaşı benim derdimin ne olduğunu biliyordunuz, ancak çare bulmaktan acizsiniz. Şimdi benim son nefesimdir. Sizden benim bir tek ricam var. Onu yerine getirseniz benim ruhum sizden hoşnut olur; benim kabrimi Ferman'ın kabri ile yan yana kazdırın. Onun da son nefesidir.”

Hacı Mirza Ahmet Ağa söz verdi. Gevhertaş elini uza-

tıp kocasının elini tutup dudaklarına doğru çekmek isteyince boğazından bir parça kan gelip Ağa'nın elinin üstüne düştü. Gevhertaş hissiz düşüp canını teslim etti. Şehir halkı Gevhertaş'ın cenazesinin defin işleri için Ağa'nın evine toplandılar. Büyük bir gösteriş ile defin işlemlerini yerine getirdiler. Ama Ağa verdiği sözü yerine getirmeyip Gevhertaş'ı kendi bahçesinde defnettirdi.

***

Odabaşı hikâyesini bitirip süpürgeciyi gösterdi:

“Bu zalim, birbirini yürekten seven iki genç insanın ahrete gitmesine sebep oldu.” Odabaşına döndü:

“Artık yeter. Gidelim. Bırak bu burada süpürmeye devam etsin. Ona her ne yapıyorsa hak ediyor. Senin bu hikâyen benim yüreğimi yandırdı. Buradan gidelim.”

Hacı Mirza Ahmet Ağa'dan ayrıldıktan sonra beni bir üşengeçlik aldı artık cehennemini gezme hevesim kalmadı. Kendi kendime ‘acaba ben bundan daha ağır bir suçlu görcek miyim? Artık yeter, eve dönmem gerek.’ Yüzümü odabaşına çevirdim:

“Amcaoğlu, affedin, size çok zahmet verdim ve çektiğiniz zahmetle beni çok memnun ettiniz. Şimdi son zahmetimi çekip beni buradan çıkarın. Artık burada kalmaya benim takatim yoktur.”

Odabaşı bana başka mekânları da göstermek istedi ve yanaşmadım. Sonunda benim inadımı görüp geri dönüp cehennemden çıkışına doğru yöneldi.

O anda cehennem ehlinin bağırıp çağırdığını duydum. Odabaşından sordum:

“Neler oluyor?”

“Bende senin gibi, bilmiyorum. Şimdi hemen öğreniriz.”

Biraz gidip baktık ki, cehennem göz alabildiğince insanla dolmuş. Hepsini bağırıyor:

“Odabaşı, istemiyoruz, gelmesinler. Onları biz aramızda görmek istemiyoruz. Onlar bize cehennemde de rahat vermeyecekler.” Halkın az bir kısmı bunlara öğüt veriyor:

“Kardeşler, bırakın gelsinler. Onların size hiçbir eziyet ve cefası dokunmayacaktır. Onlarda buraya sizin gibi yanmaya geliyorlar.”

“İstemiyoruz, gelmesinler. Bırak gidip hangi cehennemde yanacaklarsa yansınlar. Biz onları kendi cehennemimize bırakmayacağız.”

Baktım öğüt verenlerin içinde gördüğüm beyler, hocalar ve başka milletlerin din adamları ve ileri gelenlerinin hepsi saf tutmuş gelenleri bekliyorlar. Cehennem ehlinin birinden sorduk:

“Delikanlı bu ne haldir?”

“Ne olacak? Rus ordusu cehenneme doluyor. Bundan sonra hepimizin cehennemden başımız alıp kaçmamız gerek.”

Baktık ki, Rus'un kazakları, askerleri, komutanları, generalleri grup grup cehenneme gelmekte. Hocalar ellerini gökyüzüne kaldırmış, keşişler ellerinde haç, bunlara dua ediyorlar. Beyler, ağalar ve görevlilerin hepsi iki kat olmuş gelenlere baş eğiyorlar. Generallerden biri seslendi:

“Millet sakin olun! Büyük İmparator İkinci Nikolay hazretleri lütfedip cehenneme buyuruyorlar.” Odabaşına dedim:

“Amcaoğlu, çabuk olun, buradan beni çıkartın. Bunlar ki buraya sahiplenecekler, beni pasaportsuz görüp eziyet edecekler. Çabuk olun, kardeşim!”

***

O anda irkilip kendimi yatağımda buldum. Dost ve arkadaşlar gitmeye karar verdiğim andan beri oturup benim gelmemi bekliyorlardı. Ak Hoca cenapları benim geri döneceğimi akşamdan hepsine haber vermişti. Arkadaşlar teker teker bana soru sormaya başladılar. Anlatmayla bitecek bir şey değil. Gördüğümü yazarım. Siz de, bütün merak edenler de okurlar. Cehennemde çok acayip şeyler ve adamlar gördüm. Hepsini yazacağım. Ancak son zamanlar padişah da generaller ile birlikte oraya geldi. Bu ne iştir? Dediler ki, artık emekçiler hükümeti ele geçirdi. Padişah

tüm sevenleri ile birlikte cehenneme gönderdiler. Arkadaşlarından birisi kalkıp pencereyi açtı. Buyur, seyret, dedi. Pencereden bakınca bütün evlerin üstünde kırmızı bayraklar gördüm. Gençler grup grup ellerinde kırmızı bayraklar gezinip bir çeşit ezgiler okuyorlardı ki, asla duymamıştım. Arkadaşım:

“Bu ezgiye emekçi ezgisi diyorlar. Geçmişte bunları gizli okuyorlardı. Şimdiyse sokaklarda yüksek sesle okuyorlar. Önceleri bu ezgiyi okuyanları tutup asıyorlardı, Sibiryaya gönderiyorlardı, yer altında sığınaklarda çürütüyorlardı. Şimdi işler değişti. Hatta emekçiler cehennemi de, cenneti de inkâr ediyorlar. Çünkü cennetliklerde, cehennemliklerde cezalarını emekçilerin elinden bu dünyada alıyorlar.”

“Kırk gün içinde bu kadar değişiklikler mi gerçekleşmiş?”

Ağa Molla cevap verdi:

“Size öyle geliyor. Ben ve muhterem Mirza Koşunali de cehennemnin her gününün dünyanın kırk gününe eşit olduğunu size söylemedik mi? Şimdi siz gideli tam dört yıl, birkaç ay oldu.”

“Çok güzel, biz de kendi cezamızı bekleriz.”

MOZALANBEY'İN SEYAHATNAMESİ

Bizim saygıdeğer yazarımız Mozalan²⁵ bundan birkaç zaman önce Kafkas gezisi düşüncesine kapılmıştı. Kafkas'ın bütün merkezlerini gezip gördüklerini ve duyduklarını yazıp “İbrahim Bey Seyahatnamesi”²⁶ gibi bir kitap hazırlayıp millet için bir anı bırakmak istiyordu.

Mozalan'ın bu hayalini biz de çok beğendik, çünkü gerçekten Kafkas Müslümanları kendi vatanlarını bilmiyorlar ve onlar için Mozalan gibi bir mücahit büyük ganimettir. Gidip her yeri gezer; Gence'nin hamamlarından, Şeki'nin evliyalardan, efendilerinden, kıraathanesinden, Bakü'nün kabadayılarından, Müslüman tiyatrosunu tekfir edenlerden, Karabağ'ın dağılan düzeninden, beylerin dansoslarından, hacıların iman ehli olmalarından, hocaların

25. At sineği.

26. İbrahim Bey Seyahatnamesi; Merağalı Zeynelabidin Meşhedî Ali Oğlunun (1837-1910) eseridir. Üç ciltten ibaret olan bu eser İstanbul da, Kahire de, Kalküta da ve Tiflis'te (Gayret Matbaası) basılmış ve yakın doğuda geniş şöhret bulmuştur. Eserin bir kısmı İnkılaptan önce Azerbaycan Türkçesine çevrilmiştir. Seyahatnamede İran bürokrasisindeki huzursuzluklar, meydana gelen cinayetler ve başına buyrukluk, güçlü vatanperverlik duygusu ile keskin eleştiri topuna tutulmuştur.

halkın doğru sözüne cevap bulamadıkları için kaçıp köylerde, hücrelerde, köşe bucak saklanmalarından, Nahcivan halkının belini inek beli sayıp dağıtan saksakağanından, Erivan hanlarının milliyetçiliğinden, Şamahı'nın, Kürdemir'in, Gökçay'ın, Akdam'ın....nelerinden yazır kendi bilir, kısaca övünmemize layık adetlerimizden.

"Çe şomarem be to men nam be nam"²⁷, bunların hepsini yazıp bir hatıra bırakır bizde okuyup kendimizi dik başlı sayarız.

Mozalan'ın yol harçlığı idareden karşılandı, ancak ona bir beylik belgesi lazım oldu ki, şehirleri gezince halk ona saygı gösterebilir, bey olmayınca ne saygısı? Her ne kadar bu mesele zor bir mesele olsa da, sonunda Mozalan hatırladı ki Karabağ'da bir tane adam var, geçmişte bey komisyonunda kâtip olmuş ve bey olarak yazılanların hepsinin listesini saklamış ve şimdiye kadar Karabağ'da ne kadar kel, dana çobanı, kuş avlayan varsa hepsini bey yapmışlar. O adama para gönderip ondan bir çare bulmasını istemek gerekti. Biz de bu görüşü beğenip kâğıdı yazdık ve ücretini gönderdik. Bey deftere bakıp orada Mozalan Bey'in babası Kozkiran Bey'in adını usulen bulup ispatladı ki, gerçekte Mozalan bir Bey'dir, Tiflis'te bir dilekçe yazıp gönderdi ki, Mozalan'a beylik sertifikası versinler. Mozalan Bey sertifikayı alır almaz bu hafta yola çıkacak ve seyahatnamenin birinci mektubu on ikinci sayımız çıkana dek Gence'den gelecek ve aynı sayıda basılacak.

(İdareden)

27. Ben sana isim isim ne sayayım?

Mart ayının 14'üncü günü Gence'ye gitmek niyeti ile gece saat on birde faytona binip Tiflis istasyonuna geldim. Hava soğuktu ve yağmur yağıyordu. Faytondan inip eşyaları bagaja verdim ve birinci sınıf kompartımana girdim. Güzel hanımlar komutanlarla kol kola girip gezerek sohbet ediyorlardı. Kimisi oturup çay içip ekmek yiyordu, kimisi de eşyalarının yanında oturmuş tren bekliyordu.

Kompartımanın köşesinde birkaç Müslüman gözüme ilişti. Bunlar sarıklarını tozlanıp kirlenmesin diye biz bez sarıp başlarına koymuşlardı. Eşyalarını kompartımanın köşesine yığıp ve kendileri de eşyalarının üstünde oturup donuk bakışlarla halka bakıyorlardı. Bunların biri benim Müslüman olduğumu bilip yüksek sesle çağırdı:

"Ey Müslüman kardeş, Allah'ını seversen bir gel hele buraya!"

Ben yaklaşıp selam verdim. Beni çağıran elli, elli beş yaşlarında yaşlı bir adamdı. Geriye kalan üç tane hoca da bu yaşlardaydı. Beni çağıran adamın elinde sigara, benden sordu:

"Bakü treni ne zaman yola çıkar?"

"Şimdi gitmesi lazım."

Bu arada bir zil sesi geldi ve adamlar başladılar koşuşturmaya. Bilet alma zamanı olduğunu anladık. Millet gişenin önüne hücum etti. Hocalar da Bakü'ye gitmek istiyorlardı ve rica ettiler ki, bari Gence'ye kadar bir yerde oturup arkadaşlık edelim. Ben hoşlukla razı oldum. Bunların arkadaşlarından biri ve ben de kendim için gişeye doğru yak-

laştık ki, bilet alalım. Hala sıra bize gelmemiştir. Benim sarıklı arkadaşım birden Müslümanca yüksek sesle konuştu:

“Allah rızası için bizi oyalamayın, yoksa tren çıkıp gider.”

Ben buna yavaşça dedim:

“Efendi, sabret, daha zaman var ve bize sıra gelmeden bilet vermezler.”

Jandarma hocadan rahatsız oldu, gelip omzundan tuttu ve edeple Rusça bir şeyler dedi. Ben, bağırma diye uyarıldığımı anladım.

Bize sıranın gelmesine az kalmıştı. Önde sadece yaşlı bir Rus kadını biletini almak için paralarını sayıp veriyordu. Gördüm ki, hoca arkadaşım, Rus kadının şapkasının üstünden iki tane kırmızı onluğu gişeye uzatıp sabırsızlıkla, ‘çabuk ol, Bakü’ye dört bilet ver,’ diye bağırıyor. Gişeden bir cevap gelmedi. Sonra Rus kadın da gitti. Gişede bilet satan 35-40 yaşlarında bir Rus kadın hocaya:

“Bakü’ye yirmi manata dört bilet olmaz, yirmi sekiz manat vermek gerek!” dedi.

Hoca sinirlenince, bilet satan hocayı kovup eliyle bana işaret etti. Bir beşlik verip biletimi ve paranın üstünü aldım ve hocanın durumunu yoklamak istedim, ama bir taraftan jandarmannın dipçiklemesi, diğer taraftan arkadan halkın bastırması bizi insanların arasından çıkmaya zorladı.

Yine zil çaldı, yine koşuşturma başladı ve karışıklıkta

hocaları kaybettim, eşyalarımı bagaja verip zorlukla trenin ikinci sınıfının birinde kendime bir yer buldum. Küçük bir kulübe gibi yere dokuz, belki de on adam dolmuştu. Bagajcı eşyalarımı bir köşeye bırakıp benden yarım manat para alıp gitti, ama bana oturmak için yer kalmamıştı. Vagonun koridorunda biraz ayaküstü durup sonunda adamlar uyuyup seslerini kestikten sonra yaşlı bir Rus’un ayaklarının bir tarafına böğürümü koyarak oturdum.

Bizim kulübemizde konuşan yoktu. Ama koridorda iki adam Rusça konuşuyorlardı. Ben bunların politikadan konuştuklarını anladım. Çünkü arada bir sözlerinin arasında “Fransız”, “Angliya” sözlerini duyuyordum. Şimdi galiba “Tatar” sözcüğü kulağıma geldi ama ne yazık ki anlayamıyordum.

Koridordan bir adam geçiyordu, ben buna dikkat etmedim ama benim yanımdan geçenken sanki kendi kendine “Burada da yer yoktur.” dedi. Bunun arkadaşı da varmış. Çok uykum vardı ve biraz kestirmeye başladım. Birden kulübemiz aydınlandı ve “bilet” lafını duydum. Biletleri makaslayıp geçtiler ve ben yine kestirmeye başladım. Lokomotif durdu ve yine uzaktan ısıklık çalıp yola koyuldu. Vagonumuzun öbür başında bir bebek ara sıra ağlıyordu. Rusça konuşanlar bile seslerini çıkarmıyorlardı. Ama iki tane Müslümanın sohbeti bir şekilde kulağıma ulaşıyordu. Belki bunlar burada Müslüman olacağını hiç hayal etmiyorlardı. Bunların şu konuşmaları ara sıra kulağıma ilişiyordu ‘Ölümlü gör.’ ‘Ama köpek kızı sanki maldır ya...’

Biraz kestirmek istiyordum, bir adam elinde fener, geldi odaları dolaştı. “Yelzavetpol, bilet!” Biletleri topl-

yıp götürdü ve biraz geçtikten sonra tren fısıldayıp durdu. Burası Gence'ymiş. Eşyalarımı bagaj görevlisine verip kendimde onun arkasından birinci sınıf kompartımına girdim. Orda çok kişi vardı. Kadın, çocuk, erkek, memur... Birisi kendi eşyalarının üstünde oturmuş kestiriyordu, biri çay içiyordu, biri çocuk uyutuyordu. İki memur kenarda oturmuş önlerinde bir şişe bira yalnız sohbet ediyorlardı ama kimse de Tiflis'te gördüğüm ıstrabı görmüyordum, hiç kimsenin gişeyle, biletle işi yoktu. Hayret ettim, dedim acaba bu kadar milletin hepsi Tiflis'e mi gidiyor? Nasıl olabilir ki Bakü'ye giden bir iki adam da olmasın? Etrafa göz gezdirdim bir tane Müslüman bulabilir miyim ki ondan halkın burada rahat bir şekilde oturmalarının sebebini öğreneyim. Baktım bir adam gazete dolabının yanında durmuş elinde bir gazetenin sayfalarını çeviriyor ve gazete de çıplak kadın resimleri var! Gazete sayfalarını çevirdikçe 'Peh peh ne güzeldir!' sözlerini ağzının suyu akarak söylüyor. Yaklaşp sordum:

"Yeğenim, bu insanlar buraya niçin toplanmış, Tiflis'e mi gidecekler, Bakü'ye mi?"

"Gence'ye gidecekler."

"Peki, burası neresidir?"

"Belli ki sen yabancısun, istasyonla şehrin arası üç kilometredir. Şimdi saat dörttür, henüz hava aydınlanmamış, onun için halk güneşin çıkmasını bekliyor ki, sonra faytona binip şehre gitsinler; yoksa dünyanın işini kim bilir, adam buradan şehre gidinceye kadar başına bin türlü iş gelebilir."

"Peki, o zaman siz kesin benim de güneş çıkıncaya

kadar şehre gitmemi uygun görmeyeceksiniz."

"Hiç uygun değil, otur, kendine bir iki saatliğine bir meşguliyet bul. Ya çay iste, ya kahve iste ya da bunun gibi gazetelerden al sayfalarını çevir."

"Ama Rusça okuma yazmam yoktur."

"Okuma yazmayı ne yapacaksın benim okuma yazmam mı var? İşte bu gazeteye benden iki şahı para almışlar, üstündeki büyük yazıları zorlukla, kıınarak bir şekilde okuyorum, onun da anlamını bilmiyorum, burada 'şutyonok' yazıyor, şimdi ne demek olduğunu Allah bilir, ancak gazetenin adına bakacağına, tadına bak. Bak nasıl vücutlar çekmişler, şimdi başına taş düşesi Müslüman bu resimleri görüp dinden çıkınca, 'deli olmuş' diyorlar. Ölümün görkadeş, bu boyuna bir bak, ömründe böyle bir şey hiç görmüş müsün?"

Baktım arkadaşım boyun meselesini çok uzatacak, onun sözünü kesip sordum:

"Gence'de kalmak için iyi oteller var mı?"

"Çok güzel Müslüman otelleri var. İstanbul, Tahran, Paris... Güzel odalar, güzel yemekler, çok rahat edersiniz."

Otellerin adını öğrenip bir bardak çay alarak, çekilip bir kenarda oturdum. Yeni dostum da aldığı gazeteyi katlayarak iç cebine koydu ve gidip bir sandalyenin üstünde oturdu. Biraz sonra arkadaş horlamaya başladı. Bunun bu horlamasından emin oldum ki, cebindeki çıplak kadınların hepsi onun rüyasına girmişler.

Sabah oldu, hamalı uyandırıp eşyaları faytona götürmesini istedim. Hamal eşyaları sırlanıp önden gitti, ben de onun arkasından gittim. İçtiğim çayın parasını verip dışarıya çıktım ve benimle beraber de birkaç adam çıktı. İstasyonun kapısının önünde birçok fayton durmuş yolcu bekliyordular. Faytoncuların bir kısmı Müslüman, bir kısmı Ermeni'ydi. Ermeniler Müslüman faytonuna binmiyorlar, Müslümanlar da Ermeni faytonlarına, benim hamalımda 'fayton' diye çağırınca bir tek Ermeni faytonu yerinden kıpırdamadı. Yaşlı kızıl sakallı bir Müslüman faytonu sürüp gelip benim önüme durdu. Hamal eşyaları faytona yükledi, altı şahi benden emeğinin karşılığını alıp 'spasibo' yani 'çok teşekkür ederim' veya 'çok sağol' deyip şapkasını başından çıkarıp yine tekrar başına koyup gitti. Ben de faytona oturdum. Yaşlı adam atların gemini üç kere sertçe çekip sonra kamçı ile iki kere atlara bir kez de benim başıma vurup yola koyuldu.

Kısaca, faytoncu yarım saatlik yoldan getirdi. Yolun bir tarafında Müslümanlar sebze ekiyorlardı. Diğer tarafında üzüm ağaçlarına direk vuruyorlardı. Yolun kenarından küçükçük ark akıyordu ve arkın kenarında da bir tane yaşlı adam çömelmiş sakalının kınasını yıkıyordu. Ara sıra avcuyla suyu alıp sakalına döküyordu ve çok zorlukla sakalındaki küçük kâğıt parçalarını koparıyordu. Yavaş yavaş gelip büyük bir meydana vardık. Meydanın ortası eşekçi, katırcı ve arabacı ile doluydu. Kimi odun satıyor, kimi saman, kimisi süt, kimisi de kömür satıyordu. Meydanın üç tarafı dükkânlar ve bu dükkânlarda oturanların yüzde sekseni ayakkabıcı, mestçi, şapkaçı, lavaşçı, fırıncı, kömür satıcısıydı. Geriye kalanı bakkal, aktar ve manufakturacıydı.

Dükkânların önünde Şah Abbas zamanından kalma büyük çınarlar var, her çınarın üstünde, iki yüz karga yuvası var, karga sesinden kulaklar tutuluyor. O an içimden geçirip dedim ki, bu ağaçların altından geçenlerin başına bir çuval giyinmesi lazım yoksa elbiselerinden vazgeçmesi gerek. Meydandan geçerken gördüm birçok insan bir yere toplanmış, ortada iki Müslüman birbiriyile dövüşüyor, halk ise ne kadar uğraşıyorsa da bunları ayıramıyor. Faytoncuya durma sür dedim. Faytoncu nereye gideceğimi sorunca Müslüman otellerinin birine diye cevapladım.

Beş dakika sonra faytoncu Zerrabi sokağına dönüp bir miktar gittikten sonra bir evin önünde faytonu durdurdu. Burası 'Tahran' odalarıydı.

Gençe'de önce camiye gittim ve baktım ki mevlit var. Bir yerde birçok öğrenci ve halk toplanmış mevlit okuyorlar. Bazı gençler de konuşma yapmak istiyorlar. Bir hoca, yeter vakit yok, yemek zamanı geçiyor deyip bırakıyor.

Bir köşede de birkaç hoca toplanmışlar, Yusuf Hoca'nın getirdiği fetvaları okuyup mutluluklarından lezzihengi (bir oyun şekli) oynuyorlar. Fetvada yazılmış ki; şeriat ilmini az başka ilimleri çok okuyan okullar haramdır, şeriata karşıdır. Helvanın ve hayır için verilen pilavların sevabını ve gerekli olduğunu inkâr edenler kâfir ve mürettirler.

Oradan meydana çıktım. Baktım bir hamal bağılıyor, üç gündür Hacı Seyid Efendi'nin kızıl şahini kaçırmış. Efendi gece gündüz ağlamaktadır. Kim bulursa Efendi hazretleri cennetin altıncı kapısının anahtarını ona bağışla-

yacaktır. Oradan da gezerek gittim tacirlerin olduğu yere. Baktım ki, tacirlerin hepsi çingene bir kadının etrafına toplanmış sırayla fal baktırıyorlar. Artık akşam vakti yaklaşmıştı. Kulübe gitmeye başladım. Yolum bir dükkânın önünden geçti. Baktım dükkânın arkasında güzelce bir çocuk oturmuştur. Dükkâncıya çocuğun kim olduğunu sordum o da bana, sana ne dedi.

Sinirle kulübe gittim. Baktım birkaç iyi düzgün adam, ellerinde birinci sınıf bilet, kapının önünde boynu bükük durmuşlar. Niye gidip oturmuyorsunuz, diye sorunca, 'Öğrenciler ile on dört şahilik bilet sahipleri yerimizde oturmuşlar, kalk deyince de bıçak, tapanca gösteriyorlar.'

Sinirli oturdum. 'Nadir Şah' oyunu başladı. Nadir oğlunun gözünü çıkarınca, iki düşmanı barıştırınca ahali o kadar güldü ki, hatta biri kendinden geçti. He, he! Bir de baktım ki, bu taraftan bir 'Kürt ağıtı' duyuluyor. Susturmak için gittim, çünkü oyunu mahvediyordu. Baktım Karabağlıdır, çok sarhoş, kendi gibi de bir grup sarhoş Müslüman kardeşlerinden başına toplamış, kendisi için türkü söylüyor. Dedim:

"Kardeş yeter. Oyuna, halka çok eziyet oluyor."

"Söyle bakayım altı açılanı biliyor musun?"

Bir baktım ki zaman geçiyor, uyumaya gittim. Otele döner dönmez otelin hizmetçisi odaya girip pasaport istedi. Hemen yeni aldığım daimi bey pasaportunu cebimden çıkarıp verdim. Önceleri yılda bir defa normal vatandaş pasaportu alırdım ve orada 'Mozalan Mirza Hankulu oğlu'

yazılırdı. Ama yeni pasaportumda 'Mozalan Bey Hankulu-beyovîç Kozkırabeyov' yazılmıştı. Kısaca, büyüklük taslayarak bey pasaportunu verdim otelin hizmetçisi götürdü. Biraz geçmişti ki baktım kapı çalındı:

"Kimsin?"

"İçeri girmeye izin var mı?"

"Her kimsen, buyur."

Kapı açıldı. Bir ufakık kısa adam, başında Gence kalpağı, girdi:

"Selamun aleyküm."

"Aleyküm selam."

Sonra o küçük adam benden özür dilemeye başladı:

"Bey, affet, hizmetçiler seni tanımamışlar, sana özen göstermemişler. Duydum ki hizmetçi hurcu tutup bavulu da kendin al demiştir, sende sinirlenmişsin."

"Peki, sen kimsin?"

"Benim adım Karabağlı çocuğudur. Gence'de Bala Seyit kimdir, diye kime sorsan hemen beni gösterirler. Karabağ'da, Bakü'de, Erivan'da her yerde benim adım bilinir ve gelenler doğru benim otellerime inerler."

"Hayret, Seyit otel çalıştırır mı?"

Baktım, Seyit bozuldu:

"Bey, otel çalıştırmak, acaba şeriatı ters mi? Allah'a şükür şarap satmıyoruz, odalarda kumar oynanmıyor, gençler toplanıp keyif çatmıyorlar. Müslüman için temiz otellerde Müslüman aşçılar çalıştırıyorum. Güzel pilav, çorba, dolma, köfte pişiriyor ki, ölü yese dirilir. Acaba bu şeriatı ters bir iş mi?"

"Seyit Efendi benim dediğimi sen anlamadın, benim dediğim budur ki, seyit otel çalıştırmaz, seyit dükkân açmaz, seyit hamallık etmez. Seyitsen git humus topla, yani köylerde köpeklerden korunarak "tuğ" gezdir, camilerde kendin için para topla. Ne otel işletmeciliğidir. On dört şahı sermaye koy, yedi metre bez al, sar başına, düş köylerin canına. Bir yıl sonra inanır mısın yüzlükten yorgan dikersin, bu gece iyi düşün, pişman olmazsın!"

Bala Seyit benim sözlerime tebessüm ederek sordu:

"Bir şey yiyecek misiniz?"

"Bir miktar yemek gönder."

Seyit, baş üstüne, deyip gitti. Hizmetçi tabak, çatal, bıçak, kaşık getirip masanın üstüne dizdi. Sonra da bir tabak pilav getirip bıraktı. Pilavı yeni yiyip bitirmiştim, baktım kapı açıldı. Benim Tiflis'teki eski arkadaşlarımdan Meşhedî Hasan girdi içeri ve bana baktı:

"Oh be, Ya Allah, ey adam, sen nere, Gence nere? Kufe nere, Şam nere? Hayır, mıdır acaba? Sen ki, Tiflis'ten dışarı çıkmazdın. Şimdi ne oldu bizim taraflara ayakbastın? Doğrusu, bu gün seni camide gördüm, kalkıp yanına

gelmek istedim, yerimden kalkamadım çünkü imam cübbemin üstünde oturmuştu, başı da pilava dalmıştı, zahmet verip cübbemin üstünden kalk, diyemezdim. Sonra da başımı kaldırdım, baktım camide yoksun. Camiden çıkar çıkmaz dedim gidip otelleri aramam gerek. Gelip burada soruyorum ki, Tiflis'ten buraya adam gelmemiş mi? Diyorlar ki, bir bey gelmiş, on ikinci numaraya yerleşmiş. Listeye bakıyorum, orada da yazılmış "Kozkırınbeyov" Allah'a sığınıp geldim. Çok mutlu oldum, kaç yıldan sonra sağ salim görüştük."

Meşhedî Hasan benim karyolamın üstünde bağdaş kurup oturdu. Kalpağını çıkarıp bir kenara bıraktı ve dikkatle yüzüme baktı:

"Be adam, hiç yaşlanmamışsın, aynı Tiflis'te bıraktığım Mozalan'sın. Bir söyle bakayım bu Kozkırınbeyov soyadını nereden aldın?"

"Sen böyle işlerle uğraşma, ancak şunu bil ki, şu anda beyim, hem de çok asil." Meşhedî Hasan inanmadı:

"Sana birkaç soru soracağım, onlara cevap verirsen, gerçek bey olduğunu o zaman bilirim."

"Buyur."

"Evvvela, eğer sen beysen, bu otel odalarında ne işin var?"

"Peki, nereye yerleşeyim, gurbete gelen otele yerleşmezse, nereye gider?"

“Beysin, buralarda ki güzel otellerin birine yerleş. Sentrelni var, Petersburg var. Bey dediğin Müslüman oteline yerleşir mi? Bu benim ilk sorum. Şimdi geriye kalan sorularına cevap ver.”

Meşhedî Hasan başladı sormaya ve ben de ona teker teker cevap verdim:

“Kuyu kazmak biliyor musun?”

“Nasıl kuyusu? Bey kuyu kazar mı?”

“Yani başkalarının kuyusunu kazmak elinden geliyor mu?”

“Nasıl başkalarının kuyusunu kazmak? Anlamıyorum.”

“Bırak açık söyleyeyim. Hasar verip yuva yıkmayı biliyor musun?”

“Hayır, bilmiyorum.”

“Öğrenmen lazım. Yoksa beyliğin doğru olmaz.”

“Ne kadar borcun var?”

“Allah’a şükür, hiçbir kimseye bir kuruş borcum yoktur.”

“Bu da olmadı. Şarap içiyor musun?”

“Hayır, anadan doğduğumdan beri ağzıma hiç değmemiş.”

“Bu da olmadı. Hasar bilmezsin, borcun yok, şarap içmezsin, sen nasıl beysin? Bunların hepsinin canı cehennem, bari gri palton var mı?”

“Nasıl gri palto?”

“Elbette, kendine bir gri palto diktir, gümüş düğmeli yakasının önünde kırmızı çizgi olsun hem de Kaluse Usta’ya diktirirsin, çünkü o adam bey paltosu dikmede çok yeteneklidir.” Meşhedî Hasan biraz da kinadı. Baktım gözüm kapanıyor ve uyukluyorum:

“Galiba yol seni yormuş, uykun geliyor. Eve gideyim, sen de biraz uyu, akşam gelirim sohbet ederiz.”

Meşhedî Hasan’dan zahmetimi çekip bir iki gün Gence’yi bana gezdirmesini rica ettim. Elini gözünün üstüne koydu, ‘gözüm üste’ deyip gitti. Meşhedî Hasan gittikten sonra divanın üstüne uzandım. Bir müddet gözüme uyku girmedi, hayallere daldım. Kendi kendime diyordum, ‘Be adam, bu beyliğin çok ağır görevleri varmış, bilseydim asla bu işe girmezdim.’ Bu düşüncelerle sonunda uyudum.

Bu gün cuma günü olduğu için namaza Şah Abbas camisine gittim. Caminin etrafında birçok sınıflar gördüm. Bunların yarısı yeni yapılmıştı. Diğer yarısı eski zamandan kalmaydı. Adamın birinden bu yeni sınıfların niçin yapıldığını sordum? Galiba yabancıysın, bilmiyorsun, dedi. Evet, dedim.

“A kurbanı olduğum, din mezhep ortadan kalkmıştır. Dede-babalarımızın koyduğu adetleri terk etmişler. Şimdi burayı yapmışlar, adını da ‘irfan okulu’ koymuşlar, çocuklarınızı getirip burada okutmanız lazım diyorlar. Çocuğun sandalye de oturup ders okuduğu hiç görülmüş mü?”

“Amca, adın nedir?”

“Bendeniz Ali Ekber. Bana meşhur ‘mümin’ ve mukaddes derler.” Gezerek öbür sınıfların önüne gittim. Bakıtım burada birçok hoca var. Bir tanesi de sınıfın önünde durmuş bakıyor:

“Kardeş, burası nedir?”

“Molla fabrikasıdır.” deyip gitti. O anda içeriden bir hoca çıktı. Ondan sordum ki, siz buraya neden toplanmışsınız? Hoca olmak için deyip ah çekti. Niye ah çektiğini sorunca da geçmiş günleri hatırladığını söyledi ve devam etti:

“Gün geçtikçe işler zorlaşıyor. Bir yandan bağırıyolar medeniyet olunca işler kolaylaşacak diye. Ama bunun yalan olduğunu ben görüyorum. Önceleri birisi gelip on beş gün kalıp hoca olup gidiyordu. Ama şimdi işi zorlaştırmışlar. Tam bir yıl kalman lazım. Fakir fukaranın ocağı sönmüyor. Be adam, başka masraflar bir kenara, sadece ağanın cebini bile dolduramıyorsun.”

“Sabret, Allah kerimdir.” Buradan geçip gittim. Altı yedi sınıf gördüm. Her birinde on, on beş kişi oturmuş sohbet ediyorlardı. Bunlardan bir tanesi hocaydı, geri kalanları hocaya benzemiyorlardı. Birinden sordum ki burası nedir?

“Burası da Şah Abbas tembelhanesidir.”

“Oradakiler kimdir?”

“Gence’nin hacıları ve meşhedileri.”

“O hoca ne yapıyor?”

“Onlara masal anlatıyor. Her tembelhanenin bir masal

anlatanı vardır. Kışları bunların odunları vakıftan veriliyor, kendilerinin de isimleri nakibin²⁸ defterine yazılmıştır. Nere de aş olsa bunlar orada baştır. Keyifleri yerinde yiyip içip sabahdan akşama kadar burada yan gelip yatıyorlar.”

O an gördüm ki bu hücreden yüksek sesle mersiye okuma sesi geldi:

“Bu okuyan kimdir?”

“Gence mersiyehanlarıdır. Sesleri açılsın diye meşk ediyorlar.”

Birkaç sınıf daha gördüm ki kimse yoktu. Sadece her birinde bir hoca oturmuştur:

“Bunlar nedir?”

“Bunlarda hoca dükkandır. Müşteri bekliyorlar.”

Baktım zaman geçiyor otele döndüm. Akşam saat altıda uykudan uyanıp semaver istedim. Hizmetçi semaveri getirip masanın üstüne bıraktı. Çaydanlığa çay atıp üstüne su koyduktan sonra demliği semaverin başına bıraktı. Çay demleninceye kadar ben de elimi yüzümü yıkayıp gelip oturdum.

Bir müddet geçtikten sonra Meşhedi Hasan geldi. Meşhedi Hasan’la birlikte adama birkaç bardak çay içtik. Sonra Meşhedi Hasan, kalk gidip gezelim deyince bu saat-ten sonra nereyi gezeceğiz, dedim.

“Gidip biraz Serdar bağında gezeriz, oradan da hükü-

28. Nakip: Bir kavmin ve kabilenin başkanı veya vekili.

met binasına gideriz. Bu gün orada toplantı olacak, bizim hükümet binasına bakarsın Tiflis binasına benziyor mu?"

Meşhedî Hasan'ın teklifine baş üstüne demekten başka cevap bulamayıp ayağa kalktım, paltomu giyindim, bastonu aldım elime, 'Bismillah' dedim. Meşhedî Hasan da ayağa kalktı birlikte bağı doğru yöneldik. Odadan çıkıp sağa dönüp, oradan da Yakupson sokağına döndük ki, hem Serdar bağına hem de Müslüman kiraathanesine çıkıyor.

Bağ güzel bir bağıdır; büyük bir caddesi var ki, iki tarafından ulu çınarlar baş başa vermişler, gündüz güneşin ışığını, gece ayın ışığını halktan kesiyor. Ancak gündüz sakıncası yoktur serin olur. O ki gece Allah göstermesin, göze parmak soksan görülmez, caddede hükümet binasına doğru üç lamba asmışlar, lambalardan da hiç ışık gelmiyor, diyorlar ki idare petrolden tasarruf etmelerini buyurmuş. Bağı başka yerlerinde lamba yoktu, ancak yeşillikler ve yüksek ağaçlar insanın gönlünü açıyor. Bunlara bakıp Gence'nin gençlerinin Karabağ gençleri gibi ağaçlarda hançerlerini deneyip şehri bahçesiz bırakmadıkları için teşekkür ediyorum. Kısaca, Gence'nin bahçeleri her konuda övmeye layıktır. Caddenin iki tarafına banklar konmuş ki, gezenler oturup dirlensinler dolaşan liseli çocukları seyretsinler. Biraz gezip biz de yorulup bir bankın üstüne oturduk. Benim sağ tarafımda da üç tane Müslüman genç oturmuştu. Baktım gençlerden biri yüzünü diğerlerine doğru dönüp burada oturmanın bir faydası yoktur, kalkın gidip biraz yelletelim dedi. Arkadaşları bunun sözlerini onaylayıp ayağa katılar. Üçü de gitti. Meşhedî Hasan, yelletelim ne demektir diye sordum:

"Bu, Gence dilidir, yelletmek içmeye diyorlar, bunlar

şimdi 'Sansusi' denilen restorana içmeye gittiler."

"Sansusi nerededir?"

"Yakındadır, işte hükümet binasına giden yolda."

"Ne olur beni oraya götür."

Bağdan çıkıp önce sol tarafa gittik, sonra döndük bulvar sokağına, sokaktan gidip önce Çeralov'un hamamı, sonra Sentralı denilen otelin yanından geçip Sansusi'ye ulaştık. Sansusi iki odadan ibarettir. Ki odadan biri bufe, diğeri de antredir. Hem büfede hem antrede birçok sandalye vardı. Sandalyelerin hepsinde baktım Müslüman gençler oturmuş kafayı çekmeyle meşguldüler. Bira, rakı, şarap Gence çayına dönmüş. Getir götürün, bardakların birbirine çarpmasının sesinden kulaklar tutuluyor. Biri diyor, Meşhedî falanca senin sağlığına. Biri diyor, Kerbelayı falanca senden memnunn. Kısaca çok sevgi ve birlik alameti gördüm. Şarap, bira için hepsi Müslüman ve hiç birisinde okul yüzü görüp tıp fakültesi diploması almak nişanesi görünmüyordu. Kendi kendime, yazık bunların babaları bunları okula göndermemişler mi, gidip içki içiyorlar. Elhamdülillah, bunlar da babalarının emeklerini yitirmemişler ve her gün Sansusi'de ibadetle meşguller.

Sansusi'den çıkıp gittik hükümet binasına. Üst kata çıkıp dar ve alçak bir odaya girdik. Odanın bir başında mavi örtülü büyük bir masa, masanın arkasında biri başkan, ikisi de üyeler için konmuş üç tane sandalye var. Milletvekilleri gruplar halinde toplanmış aralarda sohbet ediyorlar. Biraz geçtikten sonra kapının zili çaldı, herkes kapıya koşuşturdu. Bir de baktım ki yaşlı bir adamın kolundan birkaç adam

tutmuş yukarıya çıkartıyorlar, sonra getirip üyeler için ayrılan sandalyelerden birinin üzerine oturttular. Meşhedi Hasan bunun şehir komitesi üyelerinden Afşarov cenapları olduğunu söyledi. O an tekrar zil çaldı, millet kapıya koşuşturup çabucak başka bir yaşlı adamı hemen getirip diğer sandalyenin üzerine oturttular. Meşhedi Hasan bunun da ikinci üye Cihangir Hoyski cenapları olduğunu söyledi. Meşhedi Hasan'dan, her ilde şehir komitesi üyelerini gençlerden seçiyorlar, ama Gence'de neden böyle olduğunu sorun sebebi sordum? Bir adam dünyada ne kadar çok yaşamışsa, onun tecrübesi de bir o kadar fazla olur; komitede de tecrübeli insanların bulunması lazım. Bu cenap Afşarov bir zamanlar Gürcistan Padişahı İrakli'nin hamisi olan Ermeni'dir ve Cihangir cenapları da Ahtahan zamanında Hoy'dan gelmiş, o zamandan beridir Gence'dedir, geldiğinde de genç delikanlıymış. Kalk gidelim. Böyle dünya görmüş, savaş tecrübesi olan üyelerin konuşmalarından bir şey çıkmaz. Benim de kalemim onları yazmaktan acizdir, sairin dediği gibi:

Ben-i âdem ezaye yekdigierend,
Ki der aferineş zi yek coherend,
Ço ozvi bederd averd ruzgar...²⁹
Ber averend gulamane u direht ez bih.³⁰

29. İnsanlar bir beden organlarıdır. Onlar bir cevherden yaratılmıştır. Zaman bir organı ağrıtığında diğer organlarda ağrıya tahammül edemiyorlar.

30. Aslı böyledir:

Eger zi bağ-i reyyet hored sibi,
Bervarend gulamane u direht ez bih.

Anlamı: Eğer padişah tebaasının bağından bir elma yese, onun hizmetçileri ağacı kökten sökerler.

Meşhedi Hasan, son kafiye doğru gelmedi, dedi. Sakıncası yoktur, bunu da Sadi söylemiş, dedim

Hükümet binasından otele gelip uyudum.

Sabah erkenden Meşhedi Hasan geldi, şehri gezmeye gittik. Gence şehrinin ortasında büyük bir dere akıyor. Bu dere şehri iki parçaya bölmüş, yukarı kısmı Ermeni'dir, aşağı kısmı Müslüman. Ermenilerden bir şey yazmak istemiyorum, çünkü her şehrin Ermeni'si ayrı bir çeşittir. Müslümanlara geçelim. Müslümanlar birkaç mahalledir ki, buranın dilinde sokak diyorlar. Sokaklar; Ozan, Zerrabi, Attarlar (Burada, geçmişte gençlerin kazancı derin bir kuyuya düşmüş hala da gidiyor). İmamlı (Burada bir Hacı Seyit Ağa Bala var). Tavukçu (meşhur mücahit Ata Hoca'nın vatani) ve Sofulu.

Ozan'da yaşayanlar gece gündüz uyumadan, ellerinde tüfek, bekçilik ediyorlar, çünkü orada oturanların malı eşkıyalara çok tatlı geliyor. Zerrabi Gence'nin Avrupa'sıdır; devlet idaresi ve Rus görevlilerin hepsi Zerrabi'de oturuyorlar. Attarların tadı Yahudi'nin evi kapandıktan sonra kaçmış. Tavukçu ve Sofulu sokaklarına gidemedik, çünkü yağmur yağmıştı, yolun çamurundan hareket edilemiyordu, hatta Tat çamısının önünde bir manda arabası çamura batmıştı. Kaç adam uğraşıyordu, ne mandaları ne arabayı çamurdan çıkaramıyorlardı. İmamlı sokağında sadece hamamları gördük. Meşhedi Hasan uzağa gitmeyi uygun görmedi. Allah göstermesin, Hacı Seyit Ağa Bala'nın eline düşersen, ocağın söner dedi. Hacı Seyit Ağa Bala bana ne yapacak diye sordum. Yemin ederim, eline geçtin mi, üç gün içinde seni ya Mekke'ye, Ya Kerbela'ya veya Ho-

rasan'a gönderecek. Ne zaman birinin eline biraz para geçtiğini duysa, örneğin, meyve sattığını, miras kaldığını, hemen gelip ona binlerce laf sayarak ayıplayıp ziyarete gönderiyor. Ziyarete gidenlerin kimisini istasyona kadar, kimisini (zenginleri) Bakü'ye veya Batum'a kadar götürüp yirmi beş manattan, elli veya yüz manata kadar rehberlik hakkı alıyor. Birçok kişiyi bu şekilde ziyarete göndermiş. Şimdi bu adamların birçoğu gidip geldikten sonra ekmeğe muhtaçtırlar, ama Hacı Seyit Ağa Bala İmamlı'da derenin kenarında iki katlı ev yaptırmış.

Gerçekten düşündüm ki, bu adam sakat adamdır, kendi kendime de söz verdim ki gidip o adamı yalnız göreyim, çünkü emindim ki, benim kendim istemesem, yüz tane Hacı Seyit Ağa Bala beni ziyarete gönderemez. Meşhedî Hasan'a madem hacıdan uzak kaçıyoruz, bir hamama girelim, dedim.

Girdik hamama. Hamamın suyunun rengi sapsarı, suyun yüzünde o kadar yağ vardı ki, eğer içine beş altı çuval nohut dökersen güzel Bozbaş olurdu. Diğer hamamlara gittik. Onlar da aynı şekilde... Sonunda dediler ki hamamların birinde odalar var. Odalı hamama gittik, orada da bizim yıkanmamız mümkün olmadı, çünkü odaların içinde çarık kurutuyorlardı. O yüzden yer yoktu. Meşhedî Hasan dedi ki, çarıkçı hamamcıyla oduna ortak olmuş, odalarda kurutmayı şart koşmuşlar. Hamamcı, eğer bir saat beklerseniz, çarıkları bir tarafa toplarım, diğer tarafta yıkanırınız. Allah razı olsun, yıkanmış gibi olduk, diye cevapladım. Kısacası, hamamlarının hiç birisinde yıkanmamız mümkün olmadı. Sonunda gidip Çeralov'un Gürcüleri misafir ettiği temiz odalarda yıkanıp eve döndük.

Gence'yi fazla gezmeyi gerekli görmedim. Gezdiğim yerlerden aldığım bu oldu. Yağmur çok yağdığında Müslüman mahallelerinde değil piyade gezmek, deveye gezmek bile mümkün değil. Evler tahtadan olduğu için yağmurdan sonra kurbağalar yüzüyor, bununla beraber sokaklara elektrik lambaları çekiyorlar. Hayret ettim, başka yerlerde şehri aşağıdan yukarıya imar ediyorlar, yani önce sokaklar, sonra evlerin tahta kaplaması, sonunda elektrik. Ama burada işler tersinedir. Yukarıdan aşağıya imar ediyorlar.

Hocam³¹ hayret etme, bu mektubu size Bakü'den yazıyorum. Kendi başına buyruk davranmamdan dolayı belaya düşmüşüm. Neden ben Meşhedî Hasan gibi akıllı bir adamın sözünü dinlemedim? Yahu benim Hacı Seyit Ağa Bala'nın evinde ne işim vardı? 'Arığın korukta ne işi var, vuralar kılıçasına?' Kısaca iş isten geçmiş. Şimdi gelmişim, İslamiye³² odalarında dizlerimi kucaklayıp düşünceye dalmışım.

Diyorum; Ey Allah'ım İran'ın bu karışıklık³³ zamanında acaba başıma ne zorluklar gelecek, geri dönüp Tiflis'i bir daha görebilecek miyim? Yahu ben nere, Horasan nere? Sözüm yok. Horasan kutsal bir yerdir, ancak orası benim gibi gazete yazarının yeri değil. Bir de düşündüm ki, Kafkas şehirlerinden yılda yedi bin yedi yüz yetmiş yedi kumarbaz Horasan'a gidiyor, hatta Karabağ'dan meşhur soytarı Kulu'da gidip Meşhedî olup gelmiş, yine

31. Nasrettin Hoca'ya işaretir.

32. Otel adıdır

33. Settarhan hareketine işaretir.

düğünlerde soytarlık yapıyor. Meşhur merhum türkücü Hacı Hüsnü'de Mekke'den geldikten sonra eline kaval alıp türkü okuyordu. Bu düşünceden sonra, 'Acaba gazete yazarı soytarıdan kötü müdür, Horasan'a gidemez mi?' diye düşündüm. Şimdi bu hayal ile kendimi sakinleştirmişim. Sizin için de fark etmez. İran'dan da biraz seyahatname yazarım, sonuçta yine Kafkas'ta yerinde ben de yerimde duruyoruz. Gelip o kadar yazacağım ki, sonunda kendiniz 'yeter' diyeceksiniz.

Hikâyeyi baştan anlatayım; Meşhedi Hasan'la Çerolov hamamından benim otele geldik. Birlikte çay içtik, çaydan sonra ben uyudum. Meşhedi Hasan da evine gitti. Akşam kalkıp yüzümü yıkayıp yola çıktım. Foytoncu'dan Hacı Ağa Bala'nın evini tanıyor musun, diye sordum. Çok iyi tanıyorum, buyur otur, dedi. Oturdum, geldim hacının evine. Hacı, bana gerçekten çok iltifat etti; Kendisi beni kapıda karşılayıp odasına götürdü, oturduk.

Halimi keyfimi sorduktan sonra hacı bana dönerek sordu:

"Affedersiniz sizi tanıyamadım."

"Ben Tiflisliyim, adım Mozalanbey'dir." diye arz ettim.

"Evet, evet, duymuşum. Meşhedi Mozalanbey siz misiniz?"

Kalbim önce bir çarptı. Dedim:

"Affedersiniz efendim, ben Meşhedi değilim."

"İnşallah Meşhedi olursunuz, Gence'ye niçin geldiniz?"

"Ben Kafkas'ı geziyorum ve bu niyetle Gence'ye geldim."

"Ne güzel, madem seyahattesiniz, Horasan'a da seyahat edin, İran'da görün, hem de Müslümanlık şartlarını yerine getirin, ben kendim sizi yollarım."

Ben konuşmak istedim, hacı kalkıp çıktı, biraz sonra yine geri döndü. Arkasından bir genç iki bardak güzel çay ve yanında birkaç çeşit reçel getirdi. Çay içtikten sonra hacı benim geçmiş seyahatlerimden ona anlatmamı rica etti ve dedi ki, ben seyahatname okumayı çok severim, ancak Nasrettin Hoca'nın yazısını gözüm düzgün seçmediği için okuyamıyorum. Biraz sohbet ettik, eve gitmek için ayağa kalktım. Hacı bırakmadı, pilav yemek için bekletti. Pilav yedikten sonra kalkıp vedalaştım. Hacı kapıya dek beni geçirip sordu:

"Nereye yerleştiniz?"

"Tahran oteline."

Gelip soyundum, yatağa girdim, ama sabaha kadar gözüme uyku girmedi. Sabah kalkıp çay içiyordum, kapıyı çaldılar. Ben sandım ki, Meşhedi Hasan'dır, dedim, "Meşhedi, gel". Kapı açıldı. Seyit Ağa Bala içeri girdi:

"Selam, Meşhedi Mozalanbey."

"Aleyküm selam hacı."

Oturdu, bir bardak çay içti ve sonra:

“Yarın tam zamandır, inşallah öğlen arabasıyla yola çıkarsınız.”

“Efendim, bu bir günlük iş değil, pasaport çıkarmam lazım, bu da bir iki hafta süre ister. Ben yarın nasıl gidebilirim?”

Bu şekilde Hacı'nın elinden yakamı kurtarmak istedim, olmadı. Cebinden bir İran pasaportu çıkardı:

“Buyur, özel pasaportun biri yirmi manata düzenleniyor, ama bunu ben dört manata kiraladım. Dört manat verip kendinizle götürsünüz, ancak geri döndükten sonra getirip bana verirsiniz. Ben de sahibine veririm.”

Pasaportta: “Mazenderan şehrinde, Kargadolanmaz köyünden Sefer Kulu oğlu” diye yazılmıştı. Pasaporttan sonra diyecek sözüm kalmadı. Özellikle, Hacı'nın benim gibi seyyidin sözünden kimse çıkamaz diye buyurması...

Pasaportu cebime koydum. Hacı Efendi gitti. Meşhedî Hasan geldi baktı ki valizi hazırlıyorum. Sordu:

“Ne iş?”

“Konuşma, Horasan'a gidiyorum.”

“Evi yıkılmayınca, yoksa Hacı Ağa Bala seni buldu mu?”

“Gerek yok, konuşma. Sözün kısası iyidir.”

Yarın sabah Hacı Seyit Ağa Bala ve Meşhedî Hasan geldiler. Bala seyyidi çağırıp hesabını kestim. Bir fayton tutup otogara gittik. Hacı Seyit Ağa Bala yol boyunca dua okuyordu. Geldik otogara. Saat dördü on bir dakika geçe araba geldi. Hacı Seyit Ağa Bala benden yirmi beş manat para alıp, 'dua et' deyip şehre döndü. Meşhedî Hasan araba hareket edinceye kadar bekledi. Araba üç kere ıslık çaldı. Meşhedî Hasanla görüşüp ayrıldık. Şimdi nasıl arz ettiysem, Bakü'de “İslamiye” otelinin odalarındayım. Bakü'yü gezmeye zaman yoktur, çünkü bu akşam saat on buçukta vapura binmem lazım. İnşallah döndüğümde birkaç gün Bakü'de kalıp oranında durumunu yazarım. Şimdilik Allah ısmarladık. Karabağ'a on manat gönderin, seyit mezarının üstünde ki Yıkılko amcaya adak verin ki İran'da Medel¹⁴ taraftarlarından bana bir zarar dokunmasın.

Dili yüzünden avare olan:

Meşhedî Mozalanbey

BOMBA

Yüzbaşı Kerbelayı Zal yirmi beş yıldan fazlaydı polis idaresinde çalışıyordu. Hanımı ara sıra ona şöyle diyordu:

“Be adam, senin yaşında birine şapka bile yakışmıyor. Gel artık bu yüzbaşılıktan çekil! Ufak bir ticarete başla. Bir bakkal dükkânı aç!”

Kerbelayı Zal cevap verirdi:

“Hanım, sen devletin keyfini anlamıyorsun. Eğer seni yüzbaşı yapsalar, bin yıl hizmet edersin; hem ben, yirmi beş yıldan fazladır ki polislik yapıyorum. Bir iki yıl sonra emekli olacağım. Ondan sonra rahatça oturup emekliymiş yeryiz.”

Bu konuşmalardan sonra hanımı her zaman sakinleştirdi:

“Ben ne diyeyim herif, kendin bilirsin!”

Bu aralar Kerbelayı Zal’ın zamanı çok sıkıntılı geçiyordu. Büroda polis şefi çağırıp demişti:

“Kerbelayı Zal, senden memnun değilim. Sen eski dünya görmüş yüzbaşısın. Bununla beraber, dün Rusya’da gelmiş olan yüzbaşı, bakıyorsun bomba, tüfek, silah buluyor; hem şefinin hem de kendisinin göğsünü kabartıyor. Ama sen şimdiye kadar kırık bir balta bile bulmamışsın. Belli ki, sen ya rüşvet alıyorsun veya yaşlanıp işten düş-

müşsün. Eğer böyle giderse bizimle birlikte çalışmamız mümkün olmayacak.”

Bu sözler bir ok gibi, Kerbelayı Zal’ın bir tarafından girip diğer tarafından çıktı. Akşam keyifsiz eve geldi. Hanımı sordu:

“Neyin var?”

“Hiç, biraz başım ağrıyor.”

Hanımı etli nohut pişirmişti. Getirip adamın önüne koydu. Bir iki lokma aldıktan sonra ‘iştahım yoktur’ deyip yatmak istedi. Ne yaptıysa gözüne uyku girmedi. Sonunda kalkıp bir bardak çay için beççiliğe gitti.

Kerbelayı Zal ‘Kanlı sokak’ ile ‘Zavallı’ sokağın köşesinde durup şefin sözlerini düşündü. Gece yarısından bir hayli geçmişti ki, Kerbelayı Zal baktı Nalbant Feyzullah Usta’nın kapısında bir adam durdu. Yanında da bir at, atın üstünde bir çift çuval ve çuvalın içinde bir çeşit ceviz gibi şeyler. At sahibi ile ev sahibi çuvalları yavaşça atın üstünden alıp götürdüler ve sonra atı içeri alıp kapıyı kapattılar. Kerbelayı Zal bu durumu görüp kendi kendine; ‘Artık bahtımın yıldızı parladı. Gecenin bu vaktinde gelen ceviz gibi şeyler tehlikeli bir şey olabilir.’ Hemen düdüğü çaldı, yakında olan Yüzbaşı Patap geldi:

“Vot Patap, bomba rabatay!” (İşte Patap, bomba çalışıyor!)

“Qde?” (Nerede?)

“Dom Feyzullah bomba pirmsom.” (Feyzullah evine getirdi)

Patap İvan’a, İvan Oqolodoçni’ye, Oqolodoçni polis

şefine, polis şefi kale beyine, kale beyi jandarma komutanına haber verdi. Yarım saat sonra Yüzbaşı, Feyzullah Usta'nın evini sardı. Kapıyı çaldılar. Feyzullah Usta çıktı, sordu:

“Kimsin?”

“Kapıyı aç.”

Kapı açtığı gibi zavallının dili tutuldu. Niçin geldiklerini güçlkle sordu:

“Fazla konuşma, senin evinde arama yapmamız lazımdır!”

Gece yarısı Feyzullah'ın hanımını, çocuklarını kalp krizine sokup evin altını üstüne çevirdiler. Hiçbir şey bulamadılar. Sonunda odaların birine girip baktılar köşeye iki çuval bırakılmış. Kerbelayı Zal çuvaları görür görmez bağırıldı:

“Barin, vot, vot bomba!” (Bey, işte işte bomba!)

Herkes çuvalların etrafını sardı, ama yaklaşmaya kimse cesaret etmiyordu. Patlarsa herkesi öldürür diyorlardı. Zavallı Feyzullah'ın da kollarını bağlayıp bir kenarda tutmuşlardı. Feyzullah, evinde bir şey bulunmadığını görüp cesaretlendi ve birden seslendi:

“Efendiler, bu çuvalardan nesinden korkuyorsunuz? İzin verin kollarımı açsınlar, o çuvaların içindekini tek tek çıkarıp size göstereyim.”

Feyzullah'ın kolunu açtılar. Gelip çuvalın ağzını açıp içinden beş tane karpuz çıkardı. Diğer çuvalda da karpuzdan başka bir şey yoktu. Ertesi sabah Kerbelayı Zal'ı görevden ihraç ettiler.

MARALLARIM

ÖN SÖZ YERİNE

Kadim Yunan yazarları yazdıkları her bir kitaba dokuz tane ‘ilham perisi’ denilen güzel sanat ilahlarının birinin veya hepsinin adı ile başlardı. M.Ö. 322-332 yıllarında İskender-i Rumi bütün İran topraklarını kendine bağlayıp Yunanistan'a ilhak etti. İran, ondan birkaç yüz yıl sonra bile Yunan medeniyeti etkisinden çıkamayıp edebiyat dilinde böylece Yunanistan'ın edebiyat dilini taklit etti. Öyle ki hangi Fars kitabını açarsan, önce okuduğumuz sonsuz hamd ve sayısız övgüdür, deftere ilk yazılan, her şeyi bilen Tanrı'nın adıyla... Ve her şeyi yaratan Tanrı'nın adıyla... Ve böylece, hepsi bu kabilden...

Biz de şairlerin dediği gibi, İran nüfuzu altında yetiştüğümüzden bu edebi dilden çıkmadığımızdan, hikâyelerimize İran kalıbında başlıyoruz. Okuyucular affetsinler, ‘âdeti terk etmek hastalık sebebidir!’ Kısaca... Sonsuz ve sayısız hamd övgü bir yaratıcıya mahsustur ki, dünyada insanı yaratmış ve ona konuşmak için dil, görmek için göz, işitmek için kulak, düşünmek için akıl, çalışmak için el ve ayak vermiştir.

Sonsuz ve sayısız hamd ve övgü tek Tanrı'ya olsun ki, dünyayı benim marallarım ile doldurmuş. Başları Hacı Tarhan karpuzu, içi neyle dolu? Karpuz yiyip sancılanan şair bu hususta güzel bir beyit söylemiş:

“Kırkık başın şebaheti var çünkü karpuz,
Oldur ki, hep içi dolu fisk u fesattır.”³⁵

Kulakların her biri bir karış, duymak için yaratılmışlar. Ama ne? Mersiye, kaside, çalgıcı ezgisi, Seyit Muhammed nasihati, ediplerin tekfir edilmesi... Her biri bir çatlak boyu kadar gözler... Nasıl gözler? Dünyada hiçbir şey görmeyen, iki kilo emmek alan karınları, sine vuran, zincir vuran, hançer tutan elleri, sabaha kadar eğlenceye giden ayakları; evlerde gözleri yolda, elleri koynunda kalan eşleri.

Allah'a şükürler olsun, yeryüzünde benim marallarımın sayısı üç yüz milyona ulaşmış. Giderim İran'a, Hindistan'a, Türkistan'a, Arabistan'a, Buhara'ya, Afganistan'a, Erivan'a, Nahcivan'a, Karabağ'a, Lenkeran'a, Salyan'a, Bakü'ye, Batum'a, Derbend'e, Dağıstan'a... Her yer benim marallarım ile doludur. Güzel marallarım. Her biri bir can marallarım, Hacı marallarım, Kerbelayı marallarım, Meşhedî marallarım, hoca, mersiyehan, bey, han marallarım. Kel marallarım, uyuz marallarım, bitli marallarım. Başları kalpaklı, yüzü tükürüklü marallarım. Bu marallar hakkında birkaç hikâye yazmaya niyetlenip, kusurumun affını rica ediyorum

35. Mirze Elekber Sabir'e aittir.

ÇALGICI DEFTERİ

“Kasım emi dur kapını ceftele;
Korkuram adın yazıla deftere.”

Kasım amca köyde bir numaralı adamdı. Kaç yıl yüzbaşılık yapmış, sonunda adamın biri güya Yüzbaşı Kasım rüşvetçidir diye iftira atmıştır. Ondan dolayı mührünü ve zincirini almışlar. O da hakkında yapılan bu zulmü görünce sinirlenerek mührü alıp bir üç yüz tabaka beyaz kâğıda basmıştır. Şimdi de düşerse kâğıtların tabakasını üç beş satıyor. O kâğıtları alanlar, onlara başkalarının adına eski tarihle senet, kiralama sözleşmesi falan yazıyorlar. Konudan uzaklaştık.

Evet, Kasım Amca'nın köyde çok saygınlığı var. Ona danışılmadan köyde hiçbir iş görülmez. Bu sefer köy halkı Kasım Amca'nın etrafını sarmışlardı. Baktım ki, önemli bir mesele konuşuluyor. Yakına geldim. Baktım Kasım Amca bir taşın üstünde oturmuş konuşuyor:

“Millet! Biz şimdiye kadar devletin hiçbir emrinden kaçmamışız, altın parası, tütsü parası, durma ver parası... Hepsini zamanında vermişiz; bedava çalışmaya göndermişler gitmişiz. Ama şimdi hocaya bir defter getirip vermişler.

Bütün köyde anadan doğan çocuklar bu deftere yazılıns diyorlar. Defterin adına da “çalgıcı” defteri diyorlar. Kardeş, bizim çocuklarımızın adlarının o defterde ne işi var? Yarın da gelecekler ki, gelin karılarımızın adlarını yazdırın! Canım, bir Rus niye benim karımın adını bilsin? Doğrusu, biz bu çalgıcı defterini kabul edemeyeceğiz. Buna, araba ile tavşan yakalayan Rus diyorlar. Bu gün çocuklarımızı deftere yazacak, birkaç yıl sonra gelip hepsini toplayıp asker götürecek. Tekrar diyorum, biz çalgıcı defterini kabul edemeyeceğiz.” Ben öne çıkarak dedim:

“Kasım Amca! Bu kural her devlette var, çocukların adlarını metrik defterine yazıyorlar ki, lazım olduğu zaman her birinin yaşı belli olsun.”

Sanki Kasım Amca'ya bir kurşun değdi, ayağa kalkıp sinirlenerek elini göğsüne vurdu:

“Benim kendim çalgıcı defteriyim. Kimin yaşını bilmek istiyorsanız benden sorun! Bak, bu çocuk Karga Melek'in torunudur, güneş tutulduğu yıl anadan olmuş. Bu çocuk yılan kırkan Safter'in oğludur; çekirge tahılları terk ettiği yıl doğmuştur. Bu çocuk, kedi satan Haşım'in torunudur. Nevruz bayramı ile aşuranın aynı güne düştüğü yıl anadan doğmuştur. Bu çocuk balık yutan Cafer'in torunudur. Eşekçi Aslan'ın dut ağacından düşüp öldüğü yıl anadan olmuş. Ayrıca kimi sorsanız söyleyim. Çalgıcı defteri neye gerek?”

“Kasım Amca! Senin kendin hangi yılda doğmuşsun?”

“Haşal Kurban'ı sel götürdüğü yıl.”

ŞİKAYET

“Ser be zemin dom be heva mikonend,
Yani ibadet be huda mikonend.”³⁶

Ramazan ayı girdi. Fuarlar... Özur dilerim, yanıldım. Camiler açılmış, maralların mallarını hazırlıyorlar. Yani nasihat kitaplarını raftan alıp tozlarını temizleyip ezberlemeye başlıyorlar. Burada bir dipnot düşeyim. Siz imamların ettikleri vaazları kendi kafalarından uydurduklarını mı sanıyorsunuz? Yanılıyorsunuz. Brak gerçekleri görmeyenler bilsinler ki, beş altı yüz yıl bundan önce yaşamış rahmetlinin oğlu bir adam bir vaaz kitabı yazmış! O kitapta toplam 30 tane vaaz var. Şimdi imamlar o kitaplarını önlerine koyup her akşam bir tane vaaz ezberleyip yarın gelip halka anlatıyorlar.

Ben bu dipnotu imamları eleştirenler için düşünüyorum. Onlar imamlara hiçbir yeni söz söylemedikleri için serzenişte bulunuyorlar. Tanrı'nın aciz kulları ne yapınlar ki? Baştta yok, kalpte yoksa yeni söz yerden bitmez.

36. Başlarını yere koyup, kuyruklarını gökyüzüne kaldırıyorlar. Güya Allah'a ibadet ediyorlar.

İmam iftarı açtıktan sonra tespihi eline alıp başlıyor hesaplamaya; Bezaz Palazkulak oğlu otuz manat, Fere Cafer elli manat, Süpürge Sakal Rahim on manat, Dana Bayram on manat, Körük Burun oğlu on manat, çürük Mehdi on manat, Yetim Dadaş beş manat, Cık Cık Ferzali beş manat, İç gene Kerim beş manat, Zurna Balahanım'ın çocukları on manat, Kaban Kazım Bey bir at veya yerine yirmi manat, Kuzgun Safi Bey bir çuval buğday, Kel Mir Haydar, yarı bölünmüş keçi eti... Bu şekilde müritleri tek tek saydıktan sonra yüzünü ortanca hanımına dönerek söylüyor:

"Hanım, ne kadar sayarsam, altı yüz manat düzelmiyor. Bilmiyorum, nasıl yapayım? Benim ümidim bu ramazan ayıdır. Buna ümit bağlayıp bin manat kadar borçlanmışım ve veresiye mal almışım. Böyle giderse sonunda aklıktan ölürüz. Üç hanım, sekiz çocuk. Bunlar nasıl geçinsinler? Önceleri her ramazanda elime bin beş yüz manattan fazla para geçerci. Pazar gittikçe kesatlaşıyor, halk dinden, mezhepten çıkmış, âlimlere gerekli özeni göstermiyorlar. Bu Rusça okuyup halkı yoldan çıkarmanın Allah evlerini yıksın. Camiye gidiyorsun bomboş. Ama tiyatro mu ne yıkılasıca yerdir, ağzına kadar dolu! Buna ne derler? Kesin dünyanın sonu ve deccalın çıkması yakınlaşmıştır. Be adam, bak gör ki iş nereye ulaşmış ki, Kangal Sadık'la Moruk Tağı'da çocuklarını okula gönderiyorlar. Dün o kadar nasihat ettim, olmadı. Böyle şeyleri gördükçe sanki içim yanıyor. Bir müddet sonra, şehirde tek Müslüman bulunmayacak! Sonunda bizim de gidip hamallık yapmamız gerekecek. Sen benim her gün camiye namaz kılmak için gittiğimi mi sanıyorsun? Vallahi değil! Ciğerim ateşle dolu, benim kulağıma namaz mı giriyor? Namaz nerededir? Eği-

lip kalkmak dışında bir şey yoktur. Her rükuya gittiğimde paçamın arasından bakıp müritleri az görünce, yüreğim kan ağılıyor. Ocağın sönsün gazete yazan! Çocukların ölsün okul açan! Mezarın ateşle dolsun tiyatro binası yapan! Be adam, bunu Allah kabul eder mi, bırakın Nasır'ın oğlu da bıyıklarını kesip meydana çıksın, neymiş ben tiyatrocucu olmuşum. Nasır ki, kendisi de Allah'tan korkan adamdır.

Ulu Tanrım, birliğinin hatırına feryada yetiş. Yoksa İslam dini elden gitmektedir."

Bu vaziyette iken, kıraat dersine gelenlerin toplandığını imama haber veriyorlar. İmam zorla kalkıp kafasını sallaya sallaya diğer odaya geçiyor.

DECCALABAD

“Herdem be libasi diger on mar beramed”³⁷

Geh gürze ilan şod,
Geh afet-i can şod,
Geh molla filan şod,
Geh gonsulu han şod...”

Şerbet ve kebab efendimiz Fazıl Nirani; ‘Mecme’ul müzahrefar’ kitabında, ‘Eddeccalu mehbusun fi tehti Behr’il Hazar’ yani Deccal hazar denizinin altında esirdir. Şüphe edenlere lanet olsun! Hazar denizinin kenarında, Hacı Tarhan ile Enzeli arasında bir şehir var. O şehrin adı Deccalabat’tır. Deccalabat’ta çok az kâfir vardır. Halkın çoğu marallarımıdır. Deccalabat marallarını iki şeyden tanıyabilirsiniz: bir kulaklarından, bir de kalpaklarından. Kulakları yassı ve bir karış olur. Kalpaklarının da ortasını öne giyerler. Deccalabat marallarım çok dindardırlar. Yılın on bir ayı ağlarlar. Onun için Deccalabat’tan mersiyehan eksik olmaz. İnan bir yana, Karabağ’dan bile oraya mersiyehan çıkıp geliyor. Bir zaman Karyagin’dan bir tane mersiyehan gelip orada bir ay mersiye okumuş bin manat para

37. Her zaman elbisesini değiştirerek yılan oluyor.

almıştı. Sonunda bir gece saygıdeğer imamın dul bir kadına evlilik dersleri okuduğunu görüp şüphe edip biraz rahatsız etmişlerdi ama sonra gerçeği anlayıp imamı saygıyla yolcu etmişlerdi. Saygı töreni esnasında imamın iki kaburgasının kırıldığını, kalpağının da kaybolduğu konuşuluyordu. Ne sakıncası var. Allah yolunda iki kaburga ile bir kalpağın maliyeti ne olabilir?

Muharrem ayında marallarım caminin bahçesinde yas tutarlar. Bahçenin dört bir yanı hücrelerdir. Bu hücrelerin hepsinde mersiye okunuyor. Hücrelerin önlerine de yere tahta çakılmış ve tahtaların içinde yüz kadar içi su ile dolu leğenler dizilmiş. Her maral leğenleri öpmeyi kendine görev biliyor. Kadınlar ise leğeni öptükten sonra suyun içine de para atıyorlar. Halk çekildikten sonra şeyhler gelip paraları topluyorlar. Her gün on beş, yirmi manat topluyorlar.

Bu muharrem ayında nedense kaç gün bir biri ardınca şeyhler para bulamıyorlar. Sonunda kurdun ağacı içinden yediği belli oldu.

Bir gün caminin önünden geçerken baktım büyük bir izdiham ve kalabalık var. Havadan dolu gibi yumruk yağıyor. Önce mersiyein etkisinden halkın başına yumruk vurduğunu sandım. Ama yaklaşıncaya gördüm ki, yumrukların hepsi bir maralın başına geliyor. Öyle anlaşıldı ki, şeyhlerden biri çarşaf giyerek gelip kadınların safına girmiş, onlar ile birlikte leğenleri ziyaret ediyor ve oraya atılan paraları da alıp cebine koyuyormuş. Diğer şeyhler duyunca o maralı yeterince ıslatıyorlar. Şimdi Deccalabat şeyhlerinin hepsi kadın özgürlüğü taraftarı olmuşlar. Diyorlar ki; ‘Eğer kadınlar yüzü açık gezseler, şeyhler kadın

elbisesi giyip paralarımızı çalamazlar.’

Deccalabat böyle şehirdir. İşte Deccal bu şehrin karşısında denizin altında tutsaktır.

Şimdi çıkışı yaklaştığından, onu göz hapsine almışlar ve kendisine de, Hazar denizinin kenarında olan şehirleri tek tek gezip bir eşek bulup binmesi için izin vermişler. O da şehirleri gezip ve her şehirde bir kılığa girip kendisi için binek arıyor. Örneğin, Enzeli’de Seyid Gurgur kılığında, Molla Mirzacan veya Hacı Molla Abbaskulu kılığında, Bakü’de... Onu söylemeye korkuyorum. Her hocanın beş kabadayı var. Adamın başına bir oyun açarlar ki, kediye Ebulkasım dersin. Kuba’da Hacı Molla Baba, Petrovski’de³⁸ Molla Kıvam, Derbente Semender, Hacı Tarhan’da Molla Abdurrahim kılığında... Merkebin fazlalığından Deccalın gözü büyümüş, hangisinin kulağından tutacağını şaşırmış.

Günlerden bir gün Deccalabat maralların meclis kurup yeni usulde bir okul açmak için karar alıyorlar. Bu meclise Deccal başkanlık yapıyor. Yüzünü halka dönerek:

‘Millet, bu okul güzel bir şeydir, bir şartla ki onun öğretmeni de maral olsun. Yoksa gidip dinsiz, başı şapkalılardan veya İstanbul Sünnilerinden getireceğinize, bu okul meselesini kapatıp kenara koymak daha iyi’ diyor. Marallar başkanın konuşmasını yüreктen alkışlayıp karar verdiler ki, Tahran’dan, Şeyh Feyzullah fabrikasına yazıp iki tane öğretmen göndermeyi teklif etsinler. Sonra oku-

38. Şimdiki Mahaçkale.

lun adını ne olacağını tartışmaya başlıyorlar. Biri diyor; ‘Mekteb-i şamâtet’³⁹ biri; ‘Nedamet’⁴⁰, biri; ‘İftizah’⁴¹ biri; ‘İzmihlal’⁴²... Başkan; ‘Medrese-i töhmet’⁴³ olmasını teklif ediyor. Bu adı herkes beğenip meclis tarafından kabul ediliyor ve aynı mecliste öğretmenler hususunda Tahran’a yazı yazılıyor. İki ay sonra Tahran’dan iki tane öğretmen geliyor.

İranlılar acayip bir millettir; nerede olsalar ibrikleri ile konsolosluklarının yanlarında olması lazım. Okuldaki öğretmenler İran vatandaşı olduklarından, Deccal konsolos kılığında gelip okula sahip oluyor. Mayıs ayında Konsolos okulda genel sınav yapmak istediklerini bildiriyor. Hemen okula gelip genel sınav programının ona sunulmasını emrediyor. Müdür teker teker okumaya başlıyor:

“Birincisi; ‘Vatan’ şiirlerinden.!”

Konsolos yılan sokmuş gibi sıçırıyor:

“Aman, ne düşüncedesin?”

“Han, nasıl yani?”

“Rahmetlinin oğlu, Rus ordusu Erdebil’de bekliyor, sen vatan sözünü ağzına alıyorsun. Belki yarın gelip okulu kapatırlar.”

39. Başkasına gelen belaya, zarara sevinmek.

40. Pişmanlık.

41. Skandal

42. Çökme, yıkılma, yok oluş.

43. İşlendiği sanılan suç, suçlama.

“Sakıncası yoktur, bu kalsın.”

İkincisi:

“Ayl ey millet-i İran, Uyan bu hab-i gafletten!”(Ayık ol ey İran halkı, uyan bu gaflet uykusundan)”

“Ey evi yıkılasıca, dur!”

“Ne oldu, Han?”

“Evi yıkılasıca! Rus Tebriz’de bekliyor! Sen İran milleti diyorsun. Bundan sonra ‘millet’ kelimesi ağzınızdan çıkmasın!”

“Güzel, bu da kalsın.”

Üçüncü:

Bir günü tilki girdi bir bağa,
Baktı orada sola, hem sağa,
Gördü o bağda üzüm sararmış,
Konsolosun bıyıkları kararmış.

“Bak, işte bu! Böyle şiirlerden okut, halk keyif alsın ve bir de çalış ki, insanîyet, mürüvvet, hamîyet, namus, gayret, medenîyet... Ve bunun gibi sözler kullanılsın.”

“Baş üstüne, Han!”

Genel sınav bitmedi.

YEŞİLBAŞ ÖRDEK

“Kür kıyısın acayıp seyrangahı var,
Yeşilbaş sunası ne yazık ki yok.”

Bu iki mısra meşhur şairimiz Vâkîf’ın şiirlerindedir. Han zamanında Vâkîf uzun süre Kür kıyısında kalıp kendini dinlemeyi ve vatana dönmek arzusunu bu şiirde yazmış. Vâkîf’ın kendini dinlemesine bir sebep yeşilbaş ördeklerin (suna) yokluğu olmuş; ne Kür gibi güzel ormanlar, çimenler, hiç birisi onu mutlu etmemiş, sadece yeşilbaşlı ördek aramış. Bilmiyorum geçmiş zamanlarda yeşilbaşlı ördek neden böyle içi yanarak aranıyormuş. Şimdiki zamandaysa, millet yeşilbaşlı ördeğin elinden başını alıp nereye kaçacağını bilmiyor. Yeşilbaş ördeğin biri Şamahı’ dan gelip Aşkabat’ta oturmuş. Zavallı Aşkabat halkı nereye kaçacaklarını bilmiyorlar. Bakıyorsun çıkmış minbere, başlıyor:

“Saçlarını uzatanlara lanet! Sakallarını kesenlere lanet! Gazete yazana lanet! Gazete okuyana lanet! Bunlara lanet! Onlara lanet!”

Saçları ve kırmızı sakalları birbirine karışmış müritler

ağız ağıza vermiş Hint tavuğu gibi bağıryorlar: Lanet! Bu kez yeşilbaş ördeğin gözü tıraş olmuş birine ilişiyor. Hem reni kaçıp kuyruğu kesilmiş yılan gibi bağıryor:

"Ne bakıyorsun yüzüme, benim kim olduğumu bilmiyor musun? Ben Peygamberin kılıcıyım!" Öyle düşünüyorum ki, eğer Vâkıf orada olsaydı ona cevap verirdi ve derdi, yalan diyorsun, sen peygamberin kılıcı olamazsın. Belki de Şimîr Zilcevşen'in hançerisin! Şimîr İmam Hüseyin'in başını bir kere kesti. Ama sen, İmam Hüseyin'in yolunda can verdiği hakkı batıl edip onun başını her gün kesiyorsun. (Konudan biraz uzaklaşmayı idare affetsin. Yürek yazıyor, kalem yazmıyor.)

İkinci yeşilbaş ördek birkaç yıl bundan önce Tiflis'te peyda olmuş, neredeyse Sünnilerle Şiileri birbirine kırdırtacaktı. Gence yeşilbaş ördeği aynı şekilde, Karabağ yeşilbaş ördeği babasının mezarını cirit alanında türbe yaptırmış, kendisi de büyü ile Karabağ hanımların da itaat bırakmamış. Tebriz'de holiganlık (yaramazlık) yapıp boğazından asılanları mı desem? Bakü'de insan özgürlüğü taraftarlarını tekfir edenleri mi? Meşhet'te adamları dövüp zorla para alanları mı? Tebriz'de yolcuların üstüne karınca gibi üşüşüp soyanları mı? İy ki Vâkıf bu zamanda yoktur. Asla yeşilbaş ördek istemezdi. Ama aklıma bir şey geliyor. Vâkıf her ne kadar arif olsa da hocaydı. Hocalara yeşilbaş ördeklerin canlısından olmasa da ölüsünden fayda dokunur. Örneğin; on, on iki yıl bundan önce bir tane yeşilbaş ördek Kerbela'dan Karabağ'a gelip karnı büyük hocanın evinde yerleşip bir miktar kaldıktan sonra vefat ediyor, götürüp Mirza Hasan mezarlığında gömüyorlar. Lakabı 'Yıkılko' olan bir çaycı sabah gelip yemin ederek

gece yeşilbaş ördeğin mezarından lamba yandığını gözleriyle gördüğünü halka haber verir. Halk bunu duyduğu gibi aksakal, uzun sakal, kısa sakal, kızıl sakal ve şehrin bütün kadınları mezarı ziyarete akın ediyorlar. Karnı büyük hoca bu mezarın iyi gelir kaynağı olduğunu görüyor. Yeşilbaş ördeğin kendi evinde öldüğünü bildiriyor. Onun mezarıyla ilgilenen benim. Şimdi o mezarı aynen 'Yıkılko' denen şahsa kiraya vermiş, her yıl dünya kadar para alıyor. 'Yıkılko' da çaycılığı bırakmış gidip aynı mezarın yanında duruyor. Yeşilbaş ördeğin mezarı o günden sonra büyük ziyaretgâh olmuş ve mezar taşına da bu sözler yazılmış:

Güşade bad be lezzet hemişe in dergâh,
Be hakkı dini maişet Hamid, Medeli Şah. ⁴⁴

44. Sultan Abdulhamid'e ve Muhammed Ali Şaha işaretler

Ş-21709

Hortlağın Cehennem Mektupları

Bu eseri yazmaktan maksadım aslı olmayan konuların sıradan Türk halkının kafasında ne derece sağlam bir yer tuttuğunu göstermektir.

Medine'nin etrafında peydah olan ejderha ve Âdem ile Havva'nın Hannası (Şeytanın çocuğu) yedikleri hususunda yazılanları okuyanlar diyecekler ki,

“ Bu, tasnif eden tarafından atılmış bir iftiradır.” Sizi temin ederim ki bu, iftira ise de müçtehitlerin kitaplarında yazılmıştır.

Cahil halk arasında şimdi de var olan; bir kısım aslı olmayan adetleri göstermek, mesela, yatırlara inanmak, kuduz köpek ısırınca doktor yerine topal seyit yanına gitmek, böylece halkın içinden kaldırılması farz olan gelenekleri anlatmayı gerekli gördüm.

Şüphe yok ki, cehennemin kendisi aslı olmayan bir mekândır. Ama bu eserde “cehennem” sözcüğü “olumsuz tipler” topluluğu anlamında düşünülmelidir.

Abdurrahim Bey HAKVERDİYEV

